

ERDÉLYI MUZEUM

XX. kötet.

1903.

6. füzet.

Szász Béla élete és költészete.

(1840—1898.)

— Első közlemény. —

„Ye are better than all the ballads
That ever were sung or said ;
For ye are living poems,
And all the rest are dead“.
Longfellow. („Children“.)

I.

Szász Béla az átmeneti korszak költői közé tartozik. Jól tudjuk, hogy az előző kor költői *Petőfi* hódításai és nagyszerű sikereitől elkapatva, legfőbb kánonnak állították föl a magyar *Tyrtus* követését. Jól tudjuk azt is, hogy mennyiben utánozták *Petőfit*. Utánozták hibáit, erényeihez pedig nem tudtak fölemelkedni.

Az ötvenes évek közepén túl mozgalom indul meg az úgynevezett *Petőfi utánozók* ellen. *Gyulai Pál* egyre élesebb és élesebb támadásokat intéz ellenök. Szigorúan, kíméletlenül, de igazsággal kel ki a romlott ízlésű költők ellen. „*Petőfi Sándor és lyrai költészetünk*“ (Új M. Muzéum, 1854.), továbbá „*Az újabb epikusok és lyrikusokról*“ (Budapesti Hírlap, 1855.) című munkáiban rámutat a petőfieskedők ferde irányzatára és kérlelhetetlen szigorral ítéli el az erőlködőket. Igen nagy volt az oly „költők“ száma, kik nem ihletségből vagy hivatásból írták költeményeiket, hanem csak azért, hogy neveik gyarló csinálmányaikkal nyomtatásban is megjelenjenek. Sőt, hogy czéljukat elérhessék, szívesen fizettek a szépirodalmi lapok szerkesztőinek. Bizonyítja ezt a *Hölgyfutár* 1852-iki évfolyama, (129.), melyben ilyen hirdetés is olvasható: „*Itt versét mindenki közölheti, ha minden soráért egy ezüst garast s azonkívül bélyegdíjt 10 pengő krajczárt fizet!*“

Az idő elérkezett, hogy e visszaéléseknek valahára vége szakadjon. Költészetünknek a helyes útra való térésére a legjótékonyabb hatással kétségen kívül *Arany Jánosnak* 1855-ben megjelent verskötete volt. E tekintetben *Szász Károly* érdeme sem csekély, midőn lankadatlan buzgalommal és fáradhatatlan munkássággal a külföldi irodalomnak remekeit ülteti át hazai nyelvünkre. Az eldurvult ízlés nemesítésére csak jótékonyan hathatott. A nagyreményű, ifjan elhunyt *Tisza Domonkos* (1837—1856), *Arany* tanítványa, már eszményibb irányban munkálkodott s a fősulyt nem a külső sallangra, nem az üres szóbeszédre, hanem a gondolatra fektette. A hatvanas évek elején már nagyobb változást találunk költészetünk fejlődésében. Az átalakulás azonban még mindig lassan áll be. Örvendetes jelenség gyanánt jelezhetjük, hogy az ez időbeli költők elhagyják elődeik nyomdokait. Sok tanulmánnyal, nemesebb izléssel és több természetességgel találkozunk. A bömbastok, a „nagy” mondások, a pórias cifraság lassanként kivész. Az a nagy lelkesedés, a melylyel hivatott, nem hivatott egyaránt utánozta *Petőfit*, lelohadt. Nem *Petőfi* többé a mintakép, hanem *Arany* és egynehány külföldi költő. *Szelestyei László* „Heje-dárom, heje-ha, diri-dom, heje-hum, hej-sánáj-sánálom, cini cini cinege, dinidom-denede, hejerintom kanyarintom, gyuha-gyuha-gyuhárom: bakkom a hét aranyát”-ja, vagy *Lisznyai* világtermő szava, színméz-angyal lánya, póré gatyás, csámpás, tökfilkó legénye, eszirzragó suszterje már nem talált helyet a költészetben. A külső technikát és a nyelvet mindinkább nagyobb gondban részesítik és a költői egyszerűség, mely eddig a mostoha gyermek sorsában részesült, előtérbe lép. Az előbb említett fontos tényezőkhöz, a melyek költészetünk föllendülésére oly nagy befolyással voltak, járul két korán elhunyt műbíráló működése. Értem *Zilahy Károly* (1838—1864.) és *Dömötör János* munkálkodását. Újabb irodalmunknak e két derék harczosa részint műbírálatokkal, részint példákkal — mindkettő néhány becses költemény szerzője — vitte előbbre költészetünk ügyét.

Ily körülmények között lépnek föl *Szász Béla*, *Dalmady Győző*, *Komócsy József* és mások. Ők azok, a kik kortársaik közül nagyobb sikerrel működnek a költészet terén. Inkább idegen lyrikusok remekein lelkesülnek, azoktól tanulnak.

II.¹

Költőnk atyja *Károly*, magyar akadémikus, a nagy-enyedi Bethlen-collegiumban előbb jogtanár, majd a mennyiségtan és természettan tanára volt. Ő volt az, a ki 1835-ben a collégium alsó osztályában a tanrendszernek azt az áldásos formáját hozta be, mely szerint a nyelvtanítás alapjává a magyar nyelvet tette, e mellett a reális tantárgyaknak az eddiginél szélesebb tért juttatott s a módszertelen felületes és rossz kivonatokat a legtöbb szakban saját tankönyveivel váltotta föl. Minden törekvése, minden gondolata arra irányult, hogy gyermekeinek a legjobb nevelést nyújthassa és a gondos családapát ebbeli törekvésében nem csekély mértékben gyámolította a szerető hitves, *Münstermann Franciska*, a kiről költőnk verseiben, mint a leg-hálásabb gyermek emlékszik meg.

Szász Béla 1840-ben, április hó 23-án született. Iskoláit *Nagy-Enyeden* kezdte meg, hol édesatyjának, a collegium mellett külön kis kollégiuma volt a saját házában, a hol a vele barátságban élő erdélyi mágnások fiai nyerték kiképeztetésüket. A *Telekiek*, *Zeykek*, *Bethlenek* és *Bánfyak* gyermekei ismerkedtek itt meg a tudományokkal és *Szász Béla* maga is itt vette első benyomásait. Költőnk atyja, mint józan és ügyes paedagogus, nemcsak az ész kiművelését tartotta szükségesnek, hanem kiváló gondot fordított a szív és az ész összhangzó kiművelésére. Innen magyarázhatjuk *Szász Béla* költői hajlamának szerencsés fejlődését, továbbá azt az alapos tudományosságot, mely költőnknel azon a téren, melyre őt hivatása vitte, mindenkor érvényesült.

Házi neveltetésének és taníttatásának az első magyar felelős miniszterium megalkotása vetett véget. Ugyanis a felelős miniszterium megalakulása után költőnk atyja báró *Eötvös József* meghívására a közoktatásügyi államtitkárságot vállalta magára s mint ilyen, családjával együtt *Budapestre* tette át lakását. *Szász Béla* gymnasiumi tanulmányait *Budán*, a piaristáknál és *Pesten* ág. ev. hitűek iskolájában folytatta.

¹ Az életrajzi adatokat részben dr. *Széchy* Károly egyetemi tanártól, részben magától a költőtől kaptam.

A családnak budapesti tartózkodása azonban csak rövid ideig tartott. Alkotmányos életünkre szomorú napok következtek. A nemzet, mely alkotmányáért, függetlenségéért és szabadságáért fogott fegyvert, kénytelen volt a nyers erő előtt meghajolni. A függetlenségi harc, mely oly szép reménynyel kecsegtette a nemzet fiait, leveretett. E szomorú időben ment vissza költőnk atyja családjával együtt Erdélybe. A nagy-enyedi kollegium a barbárságnak esett áldozatul. *Szász Károly* családjára most nem esekély mértékben neheztedek a súlyos gondok. Rögtön tanári állást sem kaphatott s így idegenek segítségére szorúlt. Az erdélyi mágnás családok nem is feledkeztek meg fiaik gondos tanítójáról, örömeit segítettek szorúlt helyzetén. Különösen gróf *Kemény Ferencz* volt az, ki a család eltartásáról gondoskodott, míg végre a főconsistorium *Maros-Vásárhelyre* küldötte tanári minőségben. Itt folytatta aztán *Szász Béla* a gymnasiumi tanfolyamot. Alig élte magát újból a tanári működésbe *Szász Károly*, már is utólérte őt a kérlelhetetlen halál és az 1853-ik év október 23-án hirtelen elragadta szerető családjának köréből.

Költőnk édesatyja halála után *Nagy-Enyedre* ment, a hol középiskolai tanulmányait a legszebb sikerrel fejezte be. 1859-ben elhagyta *Nagy-Enyedet* és a budapesti ref. theologiai intézetbe ment, melyet akkor *Török Pál* és *Székács József* válvetett fáradozása következtében mindkét protestáns felekezet állított fel, oly czélból, hogy a két prot. felekezet a nemzeti szellemet annál hatékonyabban szolgálhassa. E theologiai intézetben, mely *Török*, *Székács*, *Ballagi Mór*, *Tatai András* és más jeles férfiak vezetése alatt állott, az ifjak kiképzése magasabb irányban haladt. Abban az időben ez intézet hallgatói voltak a többek között *Thaly Kálmán*, *Tolnai Lajos*, *Győry Vilmos*, *Zsilinszky Mihály*, *Szász Béla* és az újabb magyar költői és tudományos irodalomnak nem egy jeles művelője. A képzett tanárok jótékony hatása és a növendékek részéről a kölcsönös buzdítás csak üdvös befolyással lehetett az intézet tagjaira és így *Szász Bélára* is. Mint theologus a legtöbb szépirodalmi lapnak munkatársa, *Arany János Koszorújának* újdonsági rovat vezetője volt és a *Kisfaludy-Társaság* megbízásából ekkor fordította *Tackeray Esmond*

Henrik-jét. Theologus korában ismerkedett meg *Arany Jánossal*. *Arany Jánosnak* a hatása alatt ébredt a költészet iránti lelkesedése, ekkor vette kezdetét költői működése is.

Az iskolai szüneteket rendszerint bátyjánál, *Károlynál* töltötte, ki részint *Kézdi-Vásárhelyen*, 1857 óta *Kún-Szt.-Miklóson* és 1873 óta *Szabadszálláson* papszkodott. Ezek alatt a szünetek alatt nagy szorgalommal tanulta az idegen nyelveket és jórészt ekkor ismerkedett meg nemzeti irodalmunk kiválóbb termékeivel is. Theologiai tanulmányait a budapesti intézetben befejezvéen, magasabb kiképeztetés végett a jénai egyetemet kereste föl, hol az 1863/4-ik tanévet töltötte. Itt különösen *Fischer Kuno* gyakorolt rá nagyobb befolyást. Ez időben készítette *Fischer Kuno* előadásai nyomán némi önállósággal *Goethe Faust-járól* szóló tanulmányát, mely a Budapesti Szemle 1865-iki évfolyam VIII. füzetében jelent meg. Említett tanárát igen megkedvelte, és később is szívesen foglalkozott munkáival. Így 1865-ben (Sárospatak) lefordította *Fischernek Fichte J. G.* százados ünnepe alkalmából készült emlékbeszédét. Jénában már nagy lelkesedéssel foglalkozik a költészettel. Itt ismerkedett meg *Doris-sal*, egy egyszerű iparos széplelkű leányával, kinek nevét néhány igen sikerült költeményében örökítette meg. Az ifjúi szív egész hevével szerette ezt az egyszerű lányt. Jó Dorisáról éneket zeng:

Mely olyan szép sem, de talán
Lesz oly mosolygó, mint szemed.
Szegény vagyok, nincs aranyom:
Mit adjak édes csókidért?
Víg dalt s ha tán füled nem is,
De szíved, jól tudom, megért.

Sajnálja, hogy egy vasárnapon elmulasztotta a találkát; kéri kedvesét, hogy ne ítélje el, hiszen úgy is ő a vesztes, ha ajkát nem csókolhatja. Csak vasárnap találkozhatnak kedvesével; egész héten el vannak foglalva mindketten: Doris hétköznap otthon ül és ablakánál varrogat, a költő szintén otthon görbed és a lélek titkait fürkészi. Így megy ez hat hosszú napon át:

De annál szebb a hetedik:
Vasárnap, szívből áldalak!
Nem azért, mert pihenni hagysz

— Agyam nyugalmat soh' se' kér,
 Szívem kíván áldást reád,
 Az édes, forró csókokér' . . .

A költő, ki oly forrón szerette Dorisát, emlékét nem is felejthette el egyhamar. Már régen elhagyta Jénát, de Doris emléke újból és újból föléled benne. Bár ígéretet, vagy esküt egymásnak sohasem tettek, a költő mégis megtartá azt, a mire kedvese esdő szemeknek mosolya kérte:

A kék ibolyát őrizem.
 Bár elveszíté illatát —
 Emléked most is őrizem,
 Édesdeden gondolva rád . . .

Jénából az 1864—5-ik tanévre *Utrechtbe* ment *Szász Béla*, a hol a *Bernhard*-féle 600 forintos ösztöndíjat élvezte, theologiai, történelmi és philosophiai collegiumokat hallgatva és folytatva szaktanulmányait különös segélyével az ottani egyetem gazdag és kényelmesen használható könyvtárának, egy igen kellemes évet töltött el. Még idősebb korában is emlegette az ottani egyetemi élet kedélyességét. *Utrecht*-ben való tartózkodása alatt írta „*Hollandus Karácsony*“ czimű szép költeményét. A költő az édes örömök nagy szükségét érzi és várva-várja a karácsony beköszöntését. Ha kitekint ablakán, hó helyett csak ködöt lát, repülő szán helyett kutyakocsit. De benn a szobában sem talál örömet. A ház feje a kályhánál pipálgat, a vén anyóka a bibliába mélyed. Csak a szoba más végén keres örömet, hol két dologba merült ifjú ül: legény és leány. Az ifjú hosszú számadást készít, a leány harisnyát köt, majd teát főz kedvesének. Majd örömét fejezi ki a költő, hogy egy év múlva minden más-ként lesz, recsegő csizmával köszönt be a tél; otthon lesz régi jó barátai, ismerősei, rokonai körében!

S ott a nagy karszékben, hófehér hajával
 — Hogy az Ur áldja meg legjobb áldásával!
 Egy vén asszony ül majd, tán ő is kötöget,
 De most nem bánja, ha lehúllat egy szemet —
 Beszéd helyett ajkán szíve mosolya ül
 S szeméből, nagy titkon, egy-egy könnyet törül . . .

A hálás gyermek nyilatkozik meg e szavakban. Édes anyjáról semmiféle körülmények között sem feledkezett meg.

Az *Utrechtben* eltöltött év után teljesült költőnknek hő vágya, megláthatta ismét hazáját, keblére ölelhetette szeretteit és édes anyját. Az erdélyi ev. ref. egyházkerület főconsistoriuma az 1865-ik év tavaszán megválasztá a marosvásárhelyi főiskola bölcsészeti rendes tanszékére, kérésére azonban engedélyt kapott, hogy tanulmányai érdekében befejezhesse a már megkezdett egyetemi évet s hogy tanszékét csak 1865. őszén kelljen elfoglalnia. Ennek az engedélynek alapján a tanév befejeztéig *Utrechtben* maradt, majd *Hollandiát* beútaozva, pár hétre *Londonba* átkelve, a Rajna mentén és Dél-Németországon át tért haza és 1865. szeptember havában foglalta el marosvásárhelyi tanszékét „*A tudalom kérdése*“ című értekezésével. Marosvásárhelyt a ref. gymnasiumban és — míg fennállt — a jogakadémián tanította a philosophiát és a magyar irodalmat. A marosvásárhelyi ev. ref. egyházközség képviselő testületének és kebli tanácsának tagjaként részt vett az egyházi és iskolai ügyek intézésében. Egy évig, *Péterfy Károly* halála után, rendszeres templomi szolgálatot végzett.

Szász Béla a marosvásárhelyi katedrán *Molnár Károly* utódja volt.

Fiatalos gondolkodással és tüzzel igyekezett a külföldön szerzett reform eszméit megvalósítani. Az ez időbeli föllépésére és fiatalos reformereskedésére vonatkozik az öreg *Kemény Ferencz* egyházkerületi főgondnoknak az a kedélyes tanácsa, hogy agyon ne reformálja a reformált egyházat.

A mellett, hogy egyházának ügyeivel oly behatóan és oly nagy buzgalommal foglalkozott, mint hírlapíró is nagy és tevékeny munkásságot fejtett ki. 1868—69-ben szerkesztette a „*Székely Hírlap*“-ot. E mellett nagy szeretettel áldozott muzsájának. Ez időben fordította le *Tackeray* „*Négy György*“ című munkáját is és e mellett folyton dolgozótársa volt a különböző szépirodalmi lapoknak.

Marosvásárhelyi tartózkodása azonban nem tartott sokáig. Midőn hazánkban a politikai élet, mely eddig úgyszólván szunynyadott, mindinkább erősebb föllendülést vett, elhagyja *Vásár-*

helyt és *Kolozsvárra* jön. Itt 1870-ben kezébe veszi az erdélyrészi *Deák*-párt lapjának, az akkor alapított „*Kelet*“-nek a szerkesztését. *Szász Béla Kolozsvárt* úgy politikai, mint városi és tanügyi dolgokban irányadó szerepet játszott. Az itteni ev. ref. főiskolában a philosophiát, előbb mint a nyugalomba lépett *Nagy Ferencz* helyettese, majd 1872. tavaszától kezdve, mint megválasztott rendes tanár tanította. Az 1872-ben szervezett *Ferencz József* tud.-egyetemen a bölcészet rendes tanára lett. Mint ilyen, nagy buzgósággal fogott állásának betöltéséhez és ezért meg is vált a lap szerkesztésétől, de mind a mellett továbbra is a lap vezére, politikai fő cikkírója maradt s mindvégig erős meggyőződéssel, nem egyszer érdes szenvedélyességgel szolgálta az erdélyrészi *Deák*-párt ügyeit. Az egyetemen a bölcészet-, nyelv- és történettudományi karnak 1875/6, 1879/80, és 1886/7-iki tanévben dékánja volt, majd az 1876/7, 1880/81, 1884/5, 1885/6 és 1887/8-ik évben prodekánja, 1890/91-ben rector magnificusa és 1891/2-ben prorectora volt. Az egyházi ügyekben a magyarországi négy reformált superintendensia egyesületének szervezésében mint erdélykerületi képviselő és jegyző igen jelentékeny szerepet játszott. Az erdélyi egyházi kerületben elharapózott visszaélések ellen megírta hatásos röpiratát az „*Infandum*“-ot, mely úgy bátyjának, *Domokosnak*, mint önmagának és pártjának sok keserűséget szerzett ugyan, de a kollegiumi vagyionok kezelését mégis nagyobb ellenőrzés alá helyeztette.

Irodalmi szép érdemeiért a *Kisfaludy-Társaság* még 1868-ban tagjává választotta. Székét „*A szabadelvűek*“ című igen sikerült satirájával 1869. december 29-én foglalta el. 1883-ban pedig első költemény gyűjteményének megjelenése után *Béöthy Zsolt* ennek alapján a *Magyar Tudományos Akademia* I. osztályába ajánlotta tagúl. Az Akademia csakugyan levelező tagjainak sorába igtatta. Székét „*A reflexio és vallás erkölcsi elem a költészetben és Longfellow*“ című mélyreható tanulmányával foglalta el 1884-ben. Szép kitüntetés érte őt az *Erdélyi Múzeum-Egylet* részéről is, midőn őt a bölcészet, nyelv- és történettudományi szakosztály alelnökévé választotta.

Mint tanférfiu vezető szerepet játszott a városi iskolaszék-

ben és a most állami felsőbb leányiskola egész szervezete az ő munkája. Ennek az iskolának egy évtizeden át ő volt felügyelő-bizottsági elnöke és vezető igazgatója. Általában, egyházkerületében, melynek megbetegedéséig egyházi előadója volt, valamint a városban, melynek több mint húsz éven át városi képviselője volt, alig történt iskolai alkotás, melyben jelentékeny része ne lett volna.

1868. október 26-án vette nőül *Mentovich Juliát*, *Mentovich Ferencz*-nek, az *Új Világnézet* írójának leányát, kivel boldog házasságban élt s a ki tizenegy gyermek gondos anyja lett. Költészetének javarésze feleségéről, gyermekeiről és általában boldog családi életéről nyújt igen szép képet.

Folytonos munkálkodás között, férfikorának javában tette tönkre erős szervezetét az emésztő kór! Testi ereje napról-napra fogyott, majd megtört szellemi ereje is. Míg végre sírba dönté hazai tudományunk és költészetünk igen nagy veszteségére a munkás életű, derék férfiút. Meghalt 1898. július 7-én Kolozsvárott.

A tiszta és fedhetetlen jellemű férfiú azok közé az emberek közé tartozott, kik elveiknek erős meggyőződésében nem egyszer a szenvedélyességig mennek a vitatkozásban, de a kiknek szándéka mindig tiszta és nemes, a kik igazi erős hittel dolgoznak azon, a minek teljesítésére egyszer vállalkoznak.

III.

Szász Béla lyrai költeményei eleinte elszórtan jelentek meg a különböző szépirodalmi folyóiratokban. Első költemény kötete „*Szász Béla költeményei*“ cím alatt 1883-ban látott napvilágot. E kötet gondos olvasója előtt fel fog tűnni, hogy *Szász Béla* azok közé a költők közé tartozik, kik nem csupán az emberi szívhez szólnak, hanem az elmét is foglalkoztatják; nem csupán az emberi szív különféle érzelmeit zengi oly közvetlenséggel, természetességgel, egyszerűséggel és annyi bensőséggel, mint kevesen kortársai közül, hanem egyszerismind nagy gondolatokkal, mély contemplációkkal, nem egyszer a lét kérdéseivel foglalkozik dallamos verseiben. Mert *Szász Béla* nem csupán a házi tűzhely boldogságának, a hazafiúi szent érzelmeknek, a vallá-

sosságnak és szerelemnek a dalnoka, hanem mint költő philo-
sophus is. *Longfellow* szavaival („*The Singers*“) jellemezhetném
Szász Béla költeményeit legszebben. Kiváló jellemvonásaik a
„charm“, a „strengthen“ és a „teach“. Igen, a józanság, az erő
és a báj vonúl végig költészetén, a mindenségnek e három ha-
talmas szózata — mint *Longfellow* mondja, mely minden jóér-
zésű ember előtt a legtökéletesebb összhangzásban csendül meg.

Arany János „*Irányok*“ czimű értekezésében kifejtette, hogy
a lyra nem csupán a változatos és kalandos benyomásoknak a
csapongó fantázia által való visszaadásában s az indulatok, —
szeretet, gyűlölet, harag és lelkesedés, rájongság és megvetés hű
kifejezésében áll, hanem azon mély részvétnek, őszinte lelkesed-
ésnek tolmácsolásában is, a melylyel az emberiség s a haza sorsa
iránt viseltetünk s azon magasztos világnézetnek és humornak
nyilatkozásában, a melylyel az életet és saját viszonyainkat te-
kintjük. Már pedig ha *Szász Béla* lyráját vizsgáljuk, azt találjuk,
hogy annak tiszta forrása a költő mélyen érző szive, mely nyu-
galmában úgy, mint hullámozásában, saját örömei és bajai s az
egész emberiség sorsa által áthatva, megtalálja a megfelelő,
igaz, őszinte hangot. S e hang költői egyéniségének bélyegét
a leghatározottabban magán viseli s e hang egyszersmind költői
értékének a mértéke. Lyrája lelkesít, de el nem ragad, ér-
zelmeket gyúlaszt, de nem éget, gyakran magasztos gondolatok
tárháza, a melyből szívünk és értelmünk egyaránt gazdagodik,
képzeletünket gyönyörködteti, bár nem ragad veszélyes tájakra,
üdit, emel s jótékony benyomást gyakorol egész lényünkre.
Szász Béla kiforrott költői tehetség. Igaztalan akkord nem rez-
dül meg lantján. Fiatalon megsemmisülést nem emleget, nem
veszti el bizalmát sohasem ahhoz, a mi embert és nemzetet
újjászülhet. Költő, a kinek hite van. Nála nem tapasztaljuk azt
a fiatalos erőködést, melynek *Ossián* formáin túl nincsen szeme.
Egész költői pályáján nyilvánvaló az a törekvés, hogy ember
akar lenni, mint más érző, szenvedő, küzdő és reménykedő
ember.

Szász Béla költészete nem viseli magán az akadémiai vers-
írók rideg technikájának bélyegét. Költészete a szív mélyéből
fakad és a szívhez szól.

Ime, ezekben akartam adni Szász Béla költészetének nagyon is körvonalos jellemzését. Meglehet, hogy talán túlzásnak fog föltünni, a mit elmondottam, de rám Szász Béla költeményei oly hatással voltak, hogy alig tudtam volna más szavakkal kifejezni azt az őszinte, igaz érzést, mely Szász Béla költeményeinek egyik legjellemzőbb sajátja.

Szász Béla költeményeinek javarészt feleségéről, gyermekeiről, általában boldog családi életéről szóló versei teszik. Ezek mellett vannak szerelmi és filozófiai költeményei, továbbá politikai satirái és ódái, a melyekben a költő rokonszenves egyénisége a legszebben nyer kifejezést.

Első sorban Szász Béla azon költeményeivel foglalkozunk, melyek őt mint hálás gyermeket, szerelmes ifjút, szerető férjet és gondos családapát tüntetik föl.

A mivel Petőfi költészetében lépten-nyomon találkozunk és a mi Petőfi költészetének annyi báj és kedvességet kölcsönöz: a szülői iránti, különösen pedig édes anyja iránti végtelen tisztelet, szeretet és hála nyilatkozása: megvan Szász Béla költészetében is. Költeményei, a melyekben édes anyjáról emlékszik meg, a kit úgy szeretett, mint jó gyermek anyját csak szeretheti, nincsenek nagy számmal, de a néhány költemény, a melyben édes anyja emlékének áldozik, költészetének igaz gyöngyei. A költő távol hazájától sem feledkezik meg édes anyjáról. A Hollandiában töltött karácsony valóban szomorú volt. Távol mindenkitől, kit ő szeretett, kik őt szeretettel vették körül, nem érzi jól magát, várva-várja már a jövő karácsonyt, mikor otthon lesz, a hol recsegő eszímával érkezik meg a tél, mikor édes anyja a nagy karszékben hófehér hajával ül, kötöget és ajkán szíve mosolya ül, örvend majd fia hazatértén. A hálás gyermek szavát halljuk megcsendülni, midőn anyjáról emlékezve, áldást kér Istentől reája:

„Hogy az Úr áldja meg legjobb áldásával!”

Mennyire szerette édes anyját, legszebben „*Fotograf album*” című költemény-ciklusának hatodik verse mutatja:

„Annyi sok nő közt még egyre leltem,
Kit soha meg nem érdemeltem.”

édes anyja az, ki őt soha meg nem keserítette, ki hűséget soha sem ígért, mégis szívet adott szívért, a ki benne csak a jót látta, s a kít, ha néha megsértett, maga hajolt le hozzá jobbát nyújtva, s a ki, ha ajka telve panaszszal, egy esőkkal mindig megvígasztalja,

„Kinek párja de sohasem tár.ad,
Áldja meg az Isten jó anyámat!”

Vagy olvassuk „Édes anyám szobája” című költeményét, melyben a költő e szobát színaranynyal telt kincstárnak nevezi:

„Ez a kincstár — színaranynyal
Van e kis szoba tele:
Hatvan évnek szerzeménye,
Fehér hajnak ezüst fénye
Anyám fején rakva le”.

Vagy olvassuk „A huszonötödik unoka” című költeményét, melyet édes anyjának ajánlott és teljesen meggyőződünk állításunk valóságáról. Rokonszenves Szász Béla költői egyénisége szerelmi költeményeiben. Ideálisan gondolkodó szerelmes. A szerelem, a költészetnek ezen kétségkívül egyik főforrása Szász Bélának is nem egy sikerült költeményt sugalmazott. Jénában ismerkedett meg — mint már életrajzában említettük, — Dorissal, az egyszerű, nemeslelkű polgárleánykával. Doris nemes egyszerűsége, szép lelke, hó nyaka, karsú termete, őszinte kék szeme fölkeltette a költő érdeklődését és csakhamar, egy bál alkalmával ismeretséget és barátságot kötött véle. Dorishoz intézett költeményeit az őszinteség, egyszerűség és mély érzés jellemzik. Keresetlen természetessége meglepő. Sohasem ír semmitmondó frázist, vagy sántikáló hasonlatot, midőn kedvese szépségét, lelke nemességét énekli meg. Kedveséhez szíve egész melegével vonzódik, s boldogtalannak érzi magát, ha egy találkát el kell mulasztania. A kedves leány alakja tűnik szeme elé akkor is, midőn a lélek titkait kutatja, előtűnik tanulmányai közt, előtűnik mulatozása közben. Egyedül kedvesének mosolygása teszi boldoggá, mit ér kincs, gazdagság, pompa, ha kedvesével nem lehet együtt. A költő szíve

— — „nem zúgó tenger árja,
Melyen végig szánt a vihar,

Nem a tó suttogó hulláma,
 Mely kebliben örvényt takar;
 Nem vágyban égő rózsakelyhe,
 Mely a lepke csókjára vár;
 Nem suttogó lomb, mely epedve
 Hallgatja a dalos madárt;
 Nem bolygó csillag, mely kereng, vár
 S futja, futja a nagy eget:
*Az én szívem egy egyszerű szív,
 Mely szeret, tégedet szeret!*"

Énekel a szerelem boldogító hatásáról, vigasztaló erejéről:

— „a ki igazán, igazán szeretett,
 Hogyha tán csalódott: hordja az életet,
 S átkozza, átkozza, bár *áldhatná* inkább
 Az első éveknél elcsigázó kínját.
 Mert legalább érez s tudja, hogy mi bántja
 S azt, a kiért szenved *átkozza* — s *imádja*.“

A „*Hegy tetején*“ című költeményében pedig ezeket olvassuk:

„Oh! te, ki elmondhat'd szívedbe tekintve,
 Melybe a szerelem napja sűgárt hinte,
 Hogy e sűgár tied, a tied egyedül —
 Borúlj le s mondd: Uram! jó vagy végtelenül!“

Visszatérve hazájába, újabb ismeretségeket kötött a költő, de Dorisának emléke fel-fel újul lelkében:

— „Megtartám, a mire kért
 Esdő szemeid mosolya!
 A kék ibolyát őrizem,
 Bár elveszíté illatát —
*Emléked most is őrizem
 Édesdeden gondolva rád!*“

Szász Béla gyakran megfordult *Arany János* házában és itt megismerkedett legnagyobb költőnk leányával, Juliskával, a kibe bele is szeretett. „A szikra lassan, oh de nagyra nőtt — írja a költő. Juliska az egész dologról mitsem tudott. Szász Béla több versben örökíté meg emlékét, de ezek kiadatlanok. Kiadott költeményei közül csak a „*Fotograf album*“ című ciklusnak ötödik verse, a „*Julia*“ című vonatkozik Arany Juliskára.

↳ Szász Bélának legszebb szerelmi költeményei feleségéhez, Mentovich Juliához vannak intézve és kiadott költeményei között „*Julcsi verses könyvéből*“ cím alatt találhatók fel. Ha e költemények általános jellemzését akarnám adni, ismétlésekbe esném. Már említettem, hogy Szász Béla szerelmi költeményeit az őszinteség, az egyszerűség és a keresetlen természetesség teszik vonzókká. Hozzátehetjük még, hogy ezekbe a versekbe beleöntötte szívének legszebb érzéseit, lelkének minden vágyát. Összes kiadott költeményei közül ezek — kivéve a szorosabb értelemben vett családi verseit — a legmegkapóbbak. A költemény-ciklushoz írt Előhangban elmondja a költő, hogy a mit a gyöngéd szív érez, azt a gyöngye ajk nem mondhatja mind el. Mennyi sóhaj van e dalokba beleszóve és egyedüli óhajtása:

„Oh bárcsak egy is e dalokból
Mint a tavasz első virága,
Emlékid közt helyet lelhetne,
Imádságos könyvedbe zárva“.

A költőt boldoggá teszi álma, melyben szívét kedvese szívével cseréli ki, mert:

„Az én keblemben verő szív
Én rám gondolt folyton folyvást“.

„*Mikor összevesztünk*“ című költeménye a gyűjtemény legszebb darabjai közé tartozik. A költő megfogadja, hogy házastársával ezentúl csak per között fog élni, mert bár nagy csapás volt, hogy öt perczig nem szóltak egymáshoz és nem néztek egymásra, de azután nagy volt örömük, mert csókkal békültek ki. „*A mi esküvésünk*“ és a „*Gyűrűváltáskor*“ méltán sorakoznak az előbbi mellé. Az elsöben elmondja a költő, hogy nem esküdött meg Juliájával az ég kék színére, a csillagokat sem hívták tanúkul, nem is folyamodtak a patak tiszta vizéhez, vagy a pacsirta örömdalához, vagy a szikla kemény kövéhez példát keresve. Nekik ily eskü nem kellett:

— „Mi csak ott ültünk szív, a szív mellett,
Kéz kézben, ő rám s én rá tekinték:
S tudtuk, hogy egymást szeretjük mindég“ . . .

A másokban pedig kifejti a költő, hogy az igaz szerelem valóját szóval kifejezni nem lehet, csak érezzük.

A „*Gazdag szegénység*“ című költeményében figyelmezteti Juliáját, hogy a hajlék, melybe majd hitestársúl viszi, nem fényes. A hiú pompa, a mire annyian vágnak, itt a gúny tárgya. Nem fogja nyakát aranyékszer ékesíteni, sem derekát selyem köríteni, hanem csak két ölelő kar. Szegény, de szegénységére büszke, mert boldogságát semmi földi kincsért sem adja cserébe. Gazdag e szegénység, szerény hajléka várja már királynőjét, kinek számára már kész a szerelem sugár koronája. A feleségéhez írt költemények sorozatát az „*Intés*“ című fejezi be.

„Oh, hogy ha leltél egy szívet,
Mely könyeid' nem veti meg,
De szégyenedben osztozik :
Oh légy hű hozzá sírodig!“

Igy kezdi meg az Intést. Azután figyelmezteti nejét, hogy egy önfeledett szó ne űzze ki emlékezetéből a hosszú, boldog éveket. Azt a jó tanácsot adja, hogy az engedékenységben legyen erős, inkább törje meg saját akaratját, mint a frigyet, mert hiszen nem is olyan sok az, a mit ez a szegény, üres világ adhat. Boldog az, ki elmondhatja, hogy egy kis hajlékot épített.

— „De minden, minden roskatag!
Ha repkény földi a falat,
Könnyelmű kézzel le ne tépd :
Megborzad, a ki bele lép“ . . .

Ime, a valóban mintaszerű költeménysorozat érdemes befejezése. Szász Bélának feleségéről írt költeményeit ismertetve, még egyről kell megemlékeznünk. Mennyi báj, mennyi kedvesség ömlik el a „*Feleségem virágai közt*“ című költeményén, melyben feleségét a virágok testvérének nevezi s kéri, hogy mosolyogjon testvéreire és azok visszaadják a szerető tekintetet. Kéri, hogy ápolja szeretettel a virágokat, mert azok sohasem felejtik el a jó tetteket. A virág nem háládatlan, miként az önző ember.

A családi otthon kis világa sugalmazta Szász Béla legszébb költeményeit. A családi élet legtisztább és legigazibb

örömeit, bajait Szász Béla a legnagyobb művészettel és közvetlenséggel tárja elénk. E téren igazi művész. E nemű költeményei a magyar költészet legszebb virágai közé tartoznak mindenkor. Értékük örök. Szász Béla a családi élet számtalan jellemző vonását, bájos egyszerűségét, a fölálodozó önzetlenséget a maga odaadó egyetemességét elragadtatva és elragadóan, komolyan és játszian adja elénk. A családi otthon ismert világába vezet, melynek légkörét sohasem unjuk, melyben mindenki a legjobban érzi magát. Szász Bélának nagy a fogékony-sága az élet, de különösen a családi élet mindennemű benyomásai iránt; innen magyarázható, hogy költészetén, úgy magán, mint családi élete, ennek kisebb-nagyobb változatai oly híven tükröződnek vissza. Az őszinteség, mely egész költészetének sajátos jellemvonása, leginkább e nemű költeményeit jellemzi. Családi életére vonatkozó költeményeiben az érzelmeknek oly mély és igaz kifejezésével találkozunk, hogy méltán nevezhetjük *őt a családi érzelmek költőjének.*

DR. PERÉNYI JÓZSEF.

Báró Wesselényi Miklós és munkái.

(Harmadik közlemény.)

A könyv második felében a *Hon elleni előítéletekkel* foglalkozik, a melyekről azt tartja, hogy azok „romlott földnek méregtelte gombái.” Ezeknek eredetét egyfelől a nevelés fonákágaiban, másfelől a társaság hibáiban találja fel. A nevelésről sok talpraesett megjegyzése, észrevétele van. Kifogásolja a tanulók túlterhelését s a nevelés fő czéljává hasznos polgárok, munkás, hű hazafiak képzését tűzi ki. A hazafiság hasznos magvait kell a gyermekek lelkébe vetni s a hazai történelem számára különösen előkelő hely biztosítandó.

„Bő kiterjedésben kell a hazai történetet, mindig az esetek okait s következéseit vizsgálva s örökké a külföld történeteivel egybehasonlítva tanítani”, — úgymond. De a haza törvényeit fő tárggyá kell tenni. Részletes birálatába ereszkedik a tanítás módjának. Így pl. a történelemre azt jegyzi meg, hogy az „többnyire unalmas elregélése, hogy hány király s hány fejedelem volt, a helyett, hogy az esetek okait, a cselekedetek következéseit, s a történeteknek a nemzet characterére ható s nemzeti ereje növést vagy apadását okozó befolyását vizsgálják, egy falka, csak feledékenységet érdemlő név s unalmas évszámok megtartásával gyötörtetik a tanuló”, a kinek a szájába nagyszámú kötelességeket rágnak, csak arról hall ritkán, melyek a haza iránti kötelességei.

Elítéli a nálunk levő társasági tonust, a mely másik főoka a hazafiatlanságnak. A női társaságoktól is többet kíván.

„A nemzetiségnek, hazának, kötelességeknek, jusoknak, a társalkodás olykori nagy becsben tartott tárgyainak kell a szépnem társasági körében is maradni, különben nem ment az a léhaság vádjától.” Kárhóztatja az igazi műveltség s jó tonus valódi mételetét: az affectatiót. Bemutat egy esti mulatságot, hova belépve, külföldieskedést lát, egy magyar szót sem lehet hallani, holott a jelenlevőket „oly szép nevek diszesítik, melyek történetinkben fénylenek”. Mélyen

elszomorodik nemzeti érzése úgy a főbb helyeken, mint a falvakban, itt is hiába keresi „a magyarabbnak maradt magyar”, mert a társaságok itt is jobbára utáztatok; „egy szerencsétlen eredetinek el nem talált gyakran nevetséges majmolásai. Örökös szégyen, hogy sok helyt itt sem tudnak magyarul.”

Visszatér a hölgyek körébe azzal a kérdéssel: Hát a hon s annak szeretete, annak sorsa mi helyet foglal el társalgásaikban? Lehet-e szemlélni azt a meleg érdeklődést, a melylyel pl. a francia, britt, svájci nők viselkednek hazájok s a közdolgok iránt. Sajnos, számosan vannak, kik alig eszmélnek a felől, hogy nemzethez tartoznak, hazáról, nemzetről alig van képzetök — sőt mily kicsiny az ellenkezők száma. Sorra veszi, hogy kik a kedveltek a társaságokban.

„Hig eszű léhaság, lelki s testi elpuhultság, minden valódi iránt undorodás s borzadás minden kötelességtől, — ezek fővonásai társaságink sok kedvelteinek”. Sokszor az üres fecsegők a legkedveltebbek.

Rámutat Hellás, Spárta, Róma fiaira, kiket a női kezek fonta koszorú lelkesített.

Sokat mondanak e sorai: „Már a gyengéd kor első, többé ki nem törlendő benyomásival honjához erős vonzódás forra a gyermek szívébe; hazájához s törvényes királyához hívségre s nemes tettekre hevülne; minden ifjú méltó célra törekedve a magát munkás polgárrá emelt férfi szép, de terhes pályáján hazafi érzésű hölgyében törekedésinek segédjét, aggodásinak s kétségeinek nyájas eloszlatóját találná fel, hogy ha leányok, nők, anyák köztünk több valódisággal s hazai érzéssel bírnának”.

S itt a leánynevelésről tovább elmélkedik, a melynek anyyi hiánya van: „Az anyák — úgymond — azon láttatnak inkább törekedni, hogy leányaik szerencsésen férjhez menjenek, nem pedig, hogy boldogul férjnél maradjanak. Mintha az oltárnál végződnek létök határa, úgy van nevelésök szinte csak addigra számítva”. „Mint sok vásári portéka s gyárlat-mív csak látszatos jónak, de nem tartós jóságra vannak elkészítve. Becsület s keresztyéni kötelesség kívánná a szegény vevőt is annyira meg nem csalni s egy egész életen át s annak viszontagságai közt” a „segéd s munkálni tudó s anya helyett piperés bábót nem adni”. De egy szegény ártatlan leányt csak úgy készületlen útra tenni, új, szokatlan helyzete terheinek vitelére meg nem erősítve, csalódások, tévedések, veszélyek csapásainak kitenni kegyetlenség is. „Minden asszonynak egész élte boldogsága vagy teménytelen boldogtalansága nagyobbára attól függ: nevelés által szeretetre s tiszteletre bájoló lénynyé vagy

töredékeny játékszerré lón-e?“ Azért szent kötelességük a szülőknek s ezzel a későbbi kornak is tartoznak, olyanokká nevelniök leányaikat, „hogy a tetszést örökíteni tudják, gyakran hánykódó létükben ész s erkölcs bizonyos mértéke szerint tudjanak állni s valódi polgárokat nevelhessenek“.

Egyébiránt a nevelés hibáiért egyenesen a férfiakat teszi felelősekké, mert mégis a férfiaknak kell az ész világával, az akarat súlyával, lelki erővel, műveltséggel irányítólag hatniok. A társasági életben is tőlök függ, hogy a nők mit akarjanak, mit kedveljenek. Kijut a férfiaknak a megrovásokból, rendre vevén a férfi-köröket.

„Némely úri társaságban — említi a többek közt — mint Ossián hőseit gőzeik közt lebegve, oly homályban látom pátriciusinkat nyugágyakon (sophákon) heverészni a dohányfüst fellegében, melynek sűrűségét csak némely jelenlevőknek tudatlanságok vastagsága vagy előítéletek köde múlhat felül: ezen nehéz levegőt izlés sugara nem oszlatja szét s azért szebb érzések melege nem hathat által ily fellegeken“. Sújtó kritikát mond rájok abban a tekintetben is, hogy „a hazát többnyire úgy nézik, mint azon határt, melyen az ő kövér szántóföldeik is feküsznek, csak jószágaikról ismerik s mérik a hont.“ S a magyar nemesnek érdem számba tudják be, ha jövedelme egy részét a közjónak szenteli s áldozatot tesz a haza oltárára.

A hon elleni előítéletekről különösen is szól s a különböző felfogásokat veszi kritikai bontókése alá. Különösen pedig öt ilyen főbb ellenvetéssel foglalkozik.

Lássuk ezeket a polgári alkotmányunkat s helyzetünket érdeklő balvéleményeket.

Az „első ellenvetés, hogy nincs polgári alkotmányunknak garantiája (kezessége)“, a mit léha vádnak mond.

Nem hiszi, hogy polgári alkotmányunk nem birna valódi élettel s az már csak törvénykönyveinkre volna szorítva. Ejtettek ugyan rajta sebeket, csorbákat; „de még eddig, mihelyt a körülmények megengedék, királyaink igazsága, s hazafiak nemzeti érzése által minden nagyobb csonkulások helyrehoztattak“. „Királyunk valódi, törvényes eselekvés módja mellett“ még „csak álmodni is vétek volna“ arról, hogy törvényeinket önkény tiporja le, ettől jövőre sem félhetünk; de még ebben a gyászos esetben sem lennének holt betűk. Rendületlen hit nyilatkozik meg e kijelentéseiben, az „írott s törvényesen született jusok“ erejéről, törvényes alkotmányunk zálogairól, ezek között a király letett szent esküjéről. Polgári alkot-

mányunkat vérünkkel kell oltalmaznunk s az értünk fáradó földnépet ápolni, gyámolítani tartozunk.

A „második ellenvetés, hogy polgári alkotmányunk illiberális“. Annak a meggyőződésének ad kifejezést: nálunk a nemesség nem az ország többi lakosaitól rablott jusokkal bír s megmaradhatnak ezek a jussai akkor is, ha azok egy részében okos móddal másokat is részesít, ám csak az a helyesebb, ha mindenki egyaránt részt vesz a közdolgozokban. Találó hasonlattal mutat rá arra, hogy ha nem is lehet a haza lakosainak polgári helyzetét olyannak tartani, a minőnek azt megkivánná az idő lelke: ez még nem ok, hogy a másik részt hibásnak tartsuk. „Ha a társasági létel tengerének azon habjai közt, melyeket a hatalom s erősebség szélvészerei okoztak, egy rész még hajótörést nem szenvedett, vagy veszélyes úszás után mentő ladikra kapott, azért, hogy a más rész még a habokkal úszva küzködik parancsolja-e okosság, kívánja-e erkölcs, hogy lételel fenntartó hajóját magától eltaszítsa s azt hullámokra bízván, beleugorják a sötét tenger mélységébe, hogy együtt fuldokolják amazokkal a nélkül, hogy már elvesztvén hajóját sem magán, sem azokon ne segíthessen? — vagy pedig nem helyesebb-e gondnal őrizni s észszel kormányozni azon hajót, s mindinkább erősíteni, hogy képes legyen a még hullámok közt vergődőknek is fölvételére, addig pedig nem távozni azoktól, segíteni, biztatni őket s a már erejét vesztettnek vagy ha deszkája, melyen még a mélység felett lebeg s tartja életét, igen gyenge, erősebbet nyújtani“. Javítsák embereik sorsát, helyzetüket jobbra, „liberalisabb elvekkel meg-egyezhetőbbekké“ tegyék azért az olyanok, kik a „földnép helyzetében botránkozást találnak“, a gúny helyett mutassanak jó példát. Szép és lélekemelő helyzet az, midőn a földesúr valódi gyámola, oltalma jobbágyainak.

A harmadik ellenvetés, „hogy polgári alkotmányunk elavúlt, a mostani kor szellemével már nem egyez s abba nem illik“. Vizsgálja az avultság az okait. S azután ezeket az avultságokat javító újításokkal foglalkozik. Végigpillant ama történeti mozzanatokon, a melyek nemzetünk lassu haladását, elmaradását okozták. A küzdelmes évszázadok alatt a szenvedő hazafiaknak elég dolguk volt azzal, hogy megtarthassák az alkotmányt, megköszönték, ha megtarthatták a régít s keveset törődhettek az újítással. Nem volt kedvök erre, mikor a béke áldásait oly ritkán élvezte a nemzet.

Alkotmányunk fő életvonásai különben sincsenek elavulva, s ezek közt az eredeti fő vonások közt az uralkodás böles korlátozását, törvényes hatalmának megszentelését, a törvényhozó s végrehajtó hatalmak nemes és helyes arányban történt megosztását, a személy s vagyonbiztonságot emeli ki, jellemzőleg mutatva arra a körülményre, hogy nemzetünk nem fellázadva csikarta ki szabadságait, korlátlan uralkodó kezeiből, szabadságát nem rablott zsák-

mányként bírja. Szabadságunk, polgári alkotmányunk nemzeti létünkkel egy idős. „Egy évű lévén azért a polgári alkotmány a fejedelemmel, amaz mindig szentté tette ennek törvényszabta hatalmát, ez pedig csak annak védelme alatt volt és lehetett erős, hatalmas”.

A következő részben kiszélesíti mindezt „az uralkodó s nép közti kölcsönös kötés”, egymás iránt való jogaik s kötelességeik meghatározásával.

Megállapítja, hogy „alkotmányunk dicső épülete óriási főrészeiben épen nem avult, hanem mindaddig a jelenkor izlése s szellemeivel egyező leend, míg ezt a szabadság és rend tisztelése fogja védeni”.

A negyedik ellenvetésnél, mely szerint „minálunk javítani, újítani nem lehet, mert minden történendő változás az egészzet forgatná fel”, tárgyalja voltaképp azt, hogy a hibák pótolhatók, még pedig a. nélkül, hogy szenvedne ezáltal alkotmányunk. Csak a fő kötések nem szabad bántani. Gazdag tanulmányra valló rajzát találjuk itt alaptörvényeinknek, „polgári alkotmányunk fő kötéseinek”. A bajok fő kútforrásaiul egyfelől az értelmi műveltség hiányát, másfelől „polgári alkotmányunk némely hibás intézeteit” jelöli meg.

„Hogy polgári alkotmányunk erőműve oly gyakran akadoz, bizonyítja, hogy kerekében kell hibának lenni.” Csakhamar megérkezünk a már annyiszor hangsúlyozott bajhoz. „Hogy egy országnak millió lakosai közül ezer neveztessek nemzetnek”, hogy csak ennek a sokkalta kisebb számnak legyenek jogai, a többit pedig megfoszszák emberi természetes jogaitól, az egyik minden tartozástól mentve, a másik minden tartozással terhelve: ez emberi s erkölcsi érzést botránkoztat.

Rendszerint azt szokták mondani, a nemesi mentességet a haza oltalmazásának terhe okolja meg, holott a földnépe ép úgy tartozik vérét ontani az ország s önmaga oltalmára egyéb adói mellett. Ezért nem is tartja „ezen természetes és minden polgárral közös tartozást elégséges s illendő árnak azon semmit sem fizetés, semmi közteher nem hordása nagy s temérdek hasznáért s könnyebbségeért”.

De itt egy érdekes fordulattal ép azt bizonyítja, „csak képzeti dolog, mintha a nemesség most semmit sem fizetne”, a mi különben nem is fő vonása az alkotmánynak, mert voltaképp az övéből telnek az adók, mert pl. az ország a vámokat, harminczadokat nem a nemességgel fizetteti ugyan, de azért indirecte a nemességet terhelik ezek. Mátyás alatt adózott a nemesség; de azért föl nem fordult az alkotmány. Ez csak annyiban volt sérelem, hogy azt nem az ország, hanem a király róttá reá. A parasztság az adót ama földek esztendei hasznából adja, melyeket a nemességtől bír.

Nem helyes az, hogy a nemzet az ország terheit nem egyenes úton hordozza. A terheket pedig nyilvánosan rendelje a nemzet,

kötelességét viselje kiki maga s helyette ne más. A ki balvélekedésből ellentmond ennek, az „a nemesi jusok fentmaradásának is sikerrel ártó ellensége“.

„A nemzetiség megnőtt erejében, a nyilvánosságban és sajtó szabadságban“ látja a kezességet arra nézve, hogy az önmagunk megállapította adóról a „számadás szoros tartozása“ is teljesítették.

Örök gyalázatnak tartja, hogy már eddig ki nem mondták a közös teherviselést.

Mily maró ereje van ama szavainak, melyekkel polgári életünk soha le nem mosható szennyének nevezi, hogy a parasztok fizetik a nemesekből álló országgyűlésnek nemesek választotta köveit, kik a nemesek szabadságait, jogait védik. A parasztoknak csak annyi részök az ország gyűlésében: ott határozzák meg, mit fizessenek s mennyit fogjanak össze közülök katonának. A parasztság veritékéből szerzett pénzen fizetik a vármegyei tiszteket, ebből gyűl a vármegyékben a házi kincstár.

Az, hogy a parasztság helyzete ilyen, nem is eredeti vonása alkotmányunknak.

Minden magyarnak egyforma volt a joga a magyar birodalom megállapításakor. A föld népét büntetésül vetették jobbágyok alá, pl. a Dózsa-lázadáskor; de a büntetlen maradékokat lakoltatni: vad kegyetlenség. Magasztalja II. Józsefnek „minden korlátlan s korán is túlható jóratörekedési hevét“, a ki eltörölte a jobbágyágot, habár, mint hazafi, kesereg a fölött, hogy erőszakos kezekkel tette azt, a mit törvénynek kellett volna tenni s így megfosztotta a nemzetet szent kötelessége teljesítésétől.

A parasztság történetét részletesen vizsgálja a különböző korokon. Törvényeinkből vett idézetekkel támogatja bő fejtegetését. A parasztok ellen hozott törvények s az elnyomott alsóbb nemességnek a főrend ellen forralt boszúja okozták a mohácsi vészt. Az 1556-diki törvények még legemberibbek. Mária Terézia is könnyített valamit, azután, mint már tudjuk, II. József mentette meg hazánkat egy második Dózsa-forradalomtól. 1791-ben törlik el törvényesen a jobbágyágot; de a munka félben maradt, s most újra itt a kérdés, a melynek megoldása nem halasztható.

Fejtegeti a parasztnak régi jobbágyi s újabb haszonbérli állását, tulajdonságait, melyek különbözők. A régi jobbágyi helyzetéből eredő vonások megváltoztathatók, a nélkül, hogy mostani haszonbérli állásából vagy tulajdonságából származó tartozásai elenyészsenek. Ha a paraszt hivatalt viselhetne, ha képviselői által részt vehetne a vármegye s az ország dolgaiban, ha pénzével magának tulajdon s örökös birtokot szerezhetne: mindezek mellett „nem szünnének meg azon kötelességei, melyek alatt a más tulajdonának használataért áll“, sőt még inkább eleget tehetne azoknak.

Mindez által nemcsak nem szenved az alkotmány; de lehet, hogy épen így menekszik a végveszélytől. „Minél több szabad, jussokkal bíró tagokból áll egy nemzet, annál hatalmasabb“. „Mind- den tekintetben nagyobb szinte tíz millió, mint alig nyolczszázezer szabad polgárból álló nemzet“. Az elnyomott nép nemzetet nagygyá még nem tett. Az nem oltalmazza, de felfogatja az alkotmányt.

Foglalkozik a törvényhozás ama teendőjével, mely szerint a paraszt robotjait földesurával való egyezésé szerint megválthassa. Szóval azzal, hogy mindazt a maradványt, a mi a parasztnak régi jobbágyi földhöz kötött helyzetéből ered, el kell enyésztetni. Tüstént megszüntetendők ama maradványok, melyek szerint a paraszt más- nak önkényétől függ s hogy jószágot örök joggal nem bírhat. Ezek a legégetőbbben sűrűsebb teendők.

Különösen az utóbbi kérdés tárgyalásánál vannak kiemelni valók.

A parasztság régi jobbágyi helyzetének maradványa, hogy a nép nincs a nemzet közé számítva, közdolgozokban nincs szava, ezen ugyan egyszerre nem lehet változtatni, mert a nép még míveletlen. A parasztság részéről külön képviseletet az országgyűlésen jónak, helyesnek nem is tartana. A vármegyén való képviseltetésükre az volna még tán a leghelyesebb, ha a népesség számarányához képest választanának képviselőket, de ez is nehézségeket szülne, mert rendszerint szédelgő lázítók kerülnének ki az urnából. Míg a művelődés kellő fokára emelkednék a parasztság: addig a vármegyében bizonyos számú akár nemes, akár nem nemesek által lennének képviseltetve, a kik a többi hivatalokkal együtt választassanak.

Egy igen nevezetes föltétel kikötését teszi ahhoz, hogy a föld- nép nemzeti s képviseleti jogokban részesülhessen, hogy a nép t. i. „valóságos magyar legyen,“ a nemzettel egygyé váljék nyelvében, szokásaiban. „Éz nem felette kirekesztő, nem is kényszerítő mód: — oly nagy, oly felséges bérnek csak egy nyelv tanulását teszi áráúl, ez pedig senkinek sem múlja értékét felül; s a most magyarul nem beszélők s nem magyarok, a mint lassanként magyarosodni kezdenének, úgy kapnának nemzeti jusokat is“.

Hosszas fejtegetések következnek arra nézve, hogy a parasztság haszonbérli helyzetét törvényes állandó alapokra fektessék, hogy a parasztnak megadják a lehetőséget a birtokszerzésre.

Hogy birtokot nem szerezhet, ennek a sértő s helytelen voltát hangsúlyozza. Azokat a föltételeket, melyek szerint a parasztok kezében levő colonialis földek nekik adhatók, részletezi, arra a következtetésre jutván: „valamint most — úgymond — inkább neve létez annak, hogy a paraszt keze közt lévő föld a miénk; úgy valóban, ha annak birtoki jussát neki adnók, inkább névszerinti, mint valódi lenne lemondásunk s veszteségünk“.

Az ötödik s utolsó ellenvetéssel, „hogy polgári alkotmányunk

okozza hazánkban az ipar (industria), kereskedés, pénz s hitel hiányát* száll szembe végül. A *Hitel* lelkes írójára is hivatkozik.

Szóla hitelről, az annak gyarapodását gátló törvényekről, még inkább a részint törvény ellenes szokások helytelen s káros voltáról. Vizsgálja, vajjon az iparra, kereskedeésre, pénzre nézve vannak-e hátráltatólag vagy károsan ható törvényeink. A meglevő hibák egyik fő okául az értelmi műveltség hiányát jelöli meg, itt is, majd a polgári intézetekben levő némely hibákról sem feledkezik el. Az értelmi műveltség hiányának polgári állásunkban is vannak okai. Nagyon sokat elzár a szegénység a művelődéstől. Ha az iskolákat jobb karba helyeznék törvényeink, ha élhetnénk sajtószabadságunkkal, bizonyára jobban megbírkózhatnánk a veszedelmes előítéletek homályával. S itt a sajtószabadság iránt való jogainkra tér ki. „Régen egyes személyek önházuknál tartottak könyvnyomtató műhelyeket s a censurának híre sem volt“. Midőn kifejezést ad ama reményének, hogy az országgyűlés bizonyára megfelelőleg intézkedik a sajtószabadság biztosítása iránt, találólag jegyzi meg, hogy „egy törvényes uralkodás törekedésének nemességében s kormányának erejében bizván, fejül érezheti magát azon, hogy gondolatoktól, könyvektől félnie kellessen“. Egy letiprott törvény többet árt, mint egy egész kazal liberális könyv.

Foglalkozik azzal azután, mi akadályozza nálunk a népesedés előmozdítását, itt is arra az eredményre jut, ennek útjában az áll, hogy a paraszt nem bírhat jószágot. A népesség csak annyi lehet nálunk, a mennyi megélhet a mostani földekből s kereskedő, mestermester, napszámos sem igen élhet ott, a hol nincs kereskedés, nincs munkaadó, nincsenek gyárak, nincs pénzzel folytatott földművelés. „Az lenne tehát a népesedés gyarapodásának egy nagy előmozdítója, ha nem nemes is vásárolhatna s bírhatna fekvő jószágot“.

A szabad s örökös adás-vevés az a mód, mely hitelt, ipart kereskedést, pénzt jobb helyzetbe állít. Oklevelekkel igazolja, hogy a szabad s örökös adás-vevés régen divatban volt nálunk.

Tagadja, hogy a nemesi családok elszegényedését vonná maga után a szabad adás-vevés, sőt a jószágok bece emelkedni fog. Attól sem tart, hogy idegenek, görögök, rácok, zsidók váltják föl a mostani birtokosokat s kerítik kezökre a jószágot. „Hajdan idegenből sok jó magyar vált; hány már most igaz magyar nemzetség van, melynek törzsöke külföldi?“ Itt is hangsúlyozza, hogy a magyar nyelv tanulásánál „a kényszerítésnek csak mellékesnek (indirect) kell lenni; szükségessé s elkerülhetlenné kell a magyar nyelv tudását tenni“.

Az adózás kérdése is szabályozandó. A szabad adás-vevésnek itt fölmerülő nehézségei elhárítandók. A szabad adás-vevésnek nagy akadály a fiskus örökösödése; de reméli, hogy a kormány hajlandó az itt kívánt csekély áldozatokra, a haza javáért, különben a fiskus örökösödése nem is egykorú polgári alkotmányunkkal, későbbi

eredetű s változtatható. Itt is érdekes történelmi magyarázatokkal találkozunk.

Befejezésül némelyeknek amaz állítására reflektál, hogy jóllehet vannak hibák, mégis azok javításának ideje még el nem érkezett.

Mindenesetre fontos dolog fölismerni az alkalmas időpontot, melynek ismertető jelei: „a gondolkozás s eszmélés szülte képzetek s ész fogatok elterjedtsége, azoknak eleven óhajta s ezen óhajtnak nyilvános kifejezése“. A század fő színének az eszmélést tartja, mely „a nyomtatás szárnyain szétbocsátva, annyira telítőtte a világ létkörét (atmosfera), hogy átszivárog, keresztülfú, berohan mindenhová“, meg nem akadályozhatja semmiféle tilalom, vagy távolság.

Régebben talán használhatott volna a tilalom; de ma már az ideáknak, ismereteknek s az azokból származó óhajtsoknak gátat vetni: sikertelen törekvés. Pl. az újságlevelek az emberek első szükségai közé tartoznak s azok most már tanácsadók, bírálók, oktatók s hatásuk „tömerdek“. A tilalom itt annál kevésbé használnál, mert a tiltott könyvek után még mohóbban kapkodnak. De egyéb alkalmas körülmények is sürgetnek a javítások terére. Akárhová tekintsünk, csak arról győződünk meg, „hogy javítást óhajtó s arra törekedő vágyás nálunk is már minden rendek közt sok és sokban van“. S bizonyos jogokra az ember mindig meg van érve, ilyenek: „hogy senki más önkényétől ne függjön, hogy a törvény előtt mindenki egyenlő legyen, hogy iparkodása után boldogúlhasson, hogy vagyont bírasson s annak birtokával bátorságban s bizonyosságban éljen“.

A fentiekben számoltam be a Balítéletek tartalmával, mely csak vázlatos képe a könyvnek, mert — mint már mondtam is — tele van ez magvas, tartalmas gondolatokkal s ezek a gondolatok sokszor talán a kompozíció rovására is terjengőleg, vissza-visszatérőleg sorakoznak egymás mellé. Az egész munkán egy ragyogó éles vonal húzódik át, ha időnként imitt-amott el is veszjtjük azt szemeink elől pillanatra, ez pedig: a jobbágység helyzetének enyhítése, rendezése.

A könyvben még egyéb közleményeket is találunk. A már érintett Értesítő című a munka megjelenésének akadályait ismerteti s kifakad a titokban táplált gyanúk miatt, fölkérván a kormányt, hogy lépjen fel az ellene támasztható vádakkal, idéztesse törvénybe, hogy védekezhessen, mert valóban „kemény büntetést érdemel, ki törvényes királya, hazája törvényei s a közcsendesség ellen“ támad. Különbséget kíván tenni kormány-

zat s az uralkodó személye közt, midőn bírál, midőn hazája törvényeinek oltalmára kél. Az igazgatókat nyomja a felelősség. Félreismerhetetlen szavakkal ismeri el, hogy csak úgy boldogúlhat az ország, ha nemzet és fejedelem kölcsönösen egyet-értenek, hiszi és vallja, hogy mostani uralkodóházunktól nem lehet elválnunk s nem is történhetnék valami gyászosabb, mintha valami belső vagy külső körülmény a haza keblébe az ellenségesség pokol-gyújtotta fáklyáját vetné. „Azért — úgymond lelkesülten — nemcsak hazám, hanem királyom személye s háza oltalmára s a törvényes csöndesség fenntartására kész vagyok véremet áldozni,“ a mit a katonafogdosás ellen írt levelében is hirdet. — Az idő szelleme s a helyzetünk kívánta újításokat szükségeseknek tartja; de törvényes úton keresztül-víve s az újat ősi alkotmányunk felséges alapjaira építve.

Jellemző az időkre, hogy a könyvet, melyből lépten-nyomon kisugárzanak a hasonló mondások, mégis eltiltották.

Azután a *Tekintetes Rendek!*-hez 1831. nov. 12-dikén Zsibón kelt levelét nyomatja le, panaszolván itt is, hogy megsemmisítését tervezik. Hivatkozva egy névtelen levélre, mely tudtára adja, hogy katonai erő fog jönni elfogatására s meneküljön az országból: felháborodva tiltakozik elfogatása ellen minden nyilvános feladás, vele közlött vád, annál kevésbbé pör vagy hozott ítélet nélkül.

Igy szól többek közt: sötétségben csak vétek bújkál, vétektől pedig ment szeplőtlen lelkem, mert lételemmel egybeforrott minden törekedése életemnek, hazám s királyom boldogsága volt, lesz.

Gondolataimat, szándékaimat mindig nyílt szívvel mondtam ki s írtam le. Polgári cselekvésemben sinórmértékem a törvény volt, s ennek útján megtámadtatástól bátorságban vagyok. Kerestek gáncsot, vádoltak, elhatározták, parancsolták, hogy megpereltessem, óhajtották, hogy büntetést szenvedjek, de mind e mellett is nyolcz hónap tölt el s törvény útján peremet, minden ellenséges törekedés mellett is, még meg sem kezdhették. Hódítók ezeket fűzhetnek rablánczra; de nem a gondolat szabad repülését. Békót nem ismerő szülöttje ez, az emberben levő mennyei szikrának. „Éljen törvényes fejedelmem oly sokáig s a végre, hogy hazám minden sebeit meg-orvosolhassa; éljen a nemzet s legyen mindig méltó, hogy szabad legyen!“

Bajai, szenvedései, üldöztetései közt a keservek nehéz felhőiből minduntalan kilobban fénye annak a hódolatnak, annak az önfeláldozó hűségnek, melyet a király iránt érez, magyarságának az alkotmányhoz való ragaszkodása mellett e szintén kiötlő, jellemző ösvonása.

Mint Széchenyi írja: „sem Wesselényiben, sem bennem nem lappangott dynastiánk ellen, de legkisebb oly érzet is, melyet bár a legkajánabb indulat hűtlenségi színben állíthatna és mely miatt Wesselényinek vagy nekem, bármily távolról is takargatásra vagy napfénykerülésre lehetne okunk. Célunk túlszerénység nélkül mondva: nemes és hozzánk illő volt.“

A *Balútelek* végén Erdélynek azon időbeli helyzetét tárja föl, a sérelmeket országgyűlés, vármegyei gyűlések nem tartása miatt, a vallás ügyében, a hivatalok szabálytalan betöltése, a katonáskodásnál tapasztalt embervadászat, a székely szabad nemzetnek örökös katonai szolgálatra kényszerítése miatt, érintvén ez utóbbi pontnál a mádэфalvi esetet, sürgeti az urbarium behozatalát, az erre vonatkozó munkálatok elővételét s végül a só árának magassága miatt panaszkodik.

DR. PETRI MÓR.

IRODALMI SZEMLE.

A nemzetállam.

(Írta dr. Kuncz Ignác egyetemi tanár. Harmadik kiadás. Kolozsvár, 1902.)

A magyar tudomány nagy veszteségére oly korán sírba szállt tudósunknak, dr. Kuncz Ignácznak művével akarunk röviden foglalkozni: föl hívjuk a figyelmet erre a műre, nem akarjuk, hogy feledésbe menjen. A mester kezéből kihullott a toll. Jól harczolt, nemes csatát vívott. Itt az ideje, hogy munkáját folytassuk. Erőt s erkölcsi mélységet meríthetünk művéből a további munkára. A fundamentum szilárdan van lerakva, mesterkéz emelte az épületet. Biztos alapon állunk.

A politika mindig élénken foglalkoztatta az embereket. Hogy miért, azt megmagyarázza a politikai élet parallel haladó két megnyilatkozási formájának; a gondolatnak és ténynek nagy befolyása az emberiség életére. Valóban a politika fejlődésében minden momentum az emberiség életére kiható fontossággal bír. A Kuncz műve is egy ilyen fejlődési momontum a politika ideális factorában: a gondolatban. A nemzetállam nagyszerű rendszere bontakozik ki előttünk: az állam tele ethikai mélységgel, a lehető leglogikusabb rendszerben kifejtve.

Kuncz könyvét szerényen tankönyvnek nevezi; pedig ebben a *tankönyvben* megvannak írva az ethikai államfelfogásnak a legmerészebb és eddig alig sejtett consequentiái és ki van fejtve benne a nemzetsouverainitás a logikailag képzelhető két formájában: a republikában és a monarchiában, a nemzetsouverainitás a maga közvetlenségében és közvetettségében. Logikusan megírt, philosophiai gondolkodásban megérett rendszere ez a politikának.

Az emberek olyan könnyen szoktak elbánni az állammal. Tudják, hogy vannak hivatalnokai, a kiket jól-rosszúl fizet; tudják, hogy az állam megvédelmez minket, de aztán meg is adóztat ám bennünket: vérben, pénzben követeli tőlünk ez a moloch az áldozatot.

Egy szóval, ha nem is szidjuk minden szavunkkal az államot, de annyit már többé-kevésbé öntudatosan és világosan szoktunk

tudni az államról, hogy az amolyan szükséges rossz. Vagy ha ennyire nem is megyünk, arról meg vagyunk győződve, hogy az állam nem egyéb, mint egy souverainné vált részvénytársaság. Mi teremtettük az államot, áldozatot is hozunk neki, de természetesen saját érdekünkben — és követeljük a dividendát.

Ezzel a fölfogással ellentétben Kuncz tanár a tőle megszokott világossággal, logikával, szenvedélylyel nem győzi eléggé ostorozni a léha, felszínen mozgó irányokat és egész nagy tehetségével oda törekszik, hogy a nemzetállamot, az ethikai államszemélyiséget nekünk megmagyarázza.

Két államfogalom van: egy kigondolt és egy valóságos. A kigondolt államfelfogás a közkeletű. Ennek egyetlen betűje sem igaz. Ez a plauzibilissé vált úgynevezett társadalmi állam vagy népsouverainitás. Consequenter átgondolva nem egyéb ez egy nagy részvénytársaságnál. *Az állam mindnyájunkért.* Ezzel szemben áll az államnak másik felfogása: a nemzetsouverainitás, ennek eddig egyedüli tökéletes rendszere a Kuncz nemzetállama, a mely azt tanítja, hogy az állam ethikai reális személy, melynek egyetlen alanya van: a nemzet. *Mindnyájan az államért.* A társadalmi államban minden az egyén volt; itt, a nemzetállamban minden a nemzet. *A nemzet az állam.*

Tisztultabb gondolkozás minden időben az állam személyiségét tanította, Platontól a mai napig. De a kik a múltban személynek tartották az államot, azok vagy egy az állam szervezetét magyarázó képnek tartották az államnak személyként való feltüntetését, vagy pedig ezen a kifejezésen az igazi személytől különböző, valamit értettek: p. o. úgynevezett jogi személynek, tehát fictiónak tartották az állam személyiségét. Nem így Kuncz: nála az államszemély, olyan személy és olyan valóságos személy, mint az ember. Csakhogy az ember physikai személy, az állam pedig ethikai személy, de mind a kettő reális, valódi személy. Valamint a phisikai világrend a maga fejlődésében a productumok koronájaként létrehozza az embert, úgy az ethikai világrend is örök fejlődésében produkálja az államot. Egyik világ sem teremti a maga productumait a semmiből: az ember nem a semmiből lett és az állam sem lett az államtalanság állapotából.

Az absolutum nagyszerű evolutióját látom magam előtt, látom az alanynak és a tárgynak identitását és látom az absolutumnak kifejlését a materiában és a szellemben és látom az ethikának incarnatióját az államban. Der Staat ist die Wirklichkeit der sittlichen Idee (Hegel)

Az állam absolute az Isten műve.

Nem a semmiből lett az állam. Nem volt soha államnélküli, úgynevezett természeti állapot, mert az ember, mint ember mindig két életet élt: az egyén életét és az állam életét. Igen, az ember

akarja az államot természeténél fogva. Ez az értelme az Aristoteles mély értelmű mondásának: az ember állami lény.

Az állam absolute az emberi akarat műve.

Egoismus és altruismus, az ember e két alapsajátsága, szervezője és fenntartója a társadalomnak és az államnak. Az államnak természetesen az altruismus: itt az egyén semmi. Itt egy személy van s ez a nemzet. A társadalom az egészen más valami; az esetleg lehet a maga szervezetében részvénytársaság is, annak egysége úgyszólván csak fictió; a valóságban egyének halmaza az, millió és millió súlyponttal, milliók tomboló egoismusának terrenuma.

Az állami organismus öncél, a melynek feladata, hogy világtörténelmi cultur-alany legyen: azaz, hogy az emberiség civilisatióját előbbre vigye. Az államnak ezen úgynevezett abstract célját elárulja az államnak isteni eredetét; az államnak úgynevezett concret célja és az egyének érdekében követett cél reá mutat az államnak emberi eredetére.

A nemzetállam, mely szerint az állam magának az erkölcsi eszmének a megtestesülése, nemhogy útját állaná az emberiségi állam kifejlődésének, mint ezt esetleg elnevezéséből helytelenül következtethetnők, ellenkezőleg: a civitas Dei a nemzetállamnak is ideálja és segíti azt kifejlésében. Természetesen, mert hiszen az emberiség is egy nagy ethikai organismus, persze még a fejlődés alacsony fokán; még hallani az ágyúk bömbölését és a Grotius megálmodta jus belli et pacis, mint külső jogi kapocs igen lazán tartja össze a nemzetközi érdekeket.

Hogy mi ezek után az állam, azt igen jól tudjuk, minden szépnek, jónak összefoglalata. És ha az államhatalomról azt mondjuk, hogy az halhatatlan, egységes, legfőbb, absolut, úgy tulajdonképen felsorolást kíséreltünk meg ott, a hol a felsorolás soha sem lehet kimerítő.

Ez a nemzet-államnak a gerince. Mondanom sem kell, hogy a műben részletesen ki van fejtve ennek az ethikai organismusnak az életműködése minden téren, a nemzet a törvényhozó hatalomban, a bírói hatalomban és kormányhatalomban. Mindenütt az egész nemzet, az egész ethikai lény van jelen. A nemzet hozza a törvényeket, a nemzet bíraskodik, a nemzet kormányoz. Abban is különbözik az ethikai organismus a physikai organismustól, hogy amannak minden functióját az egész organismus végzi, mintha p. o. a physikai világban az egész ember hallana, látna stb., a miezen a téren absurdum, de az ethikai organismusnál éppen ez természetes. Épp ezért a nemzet-állam szempontjából elképzelhetetlen, hogy más hozzon törvényt, más bíraskodjék és más kormányozzon. De hát ki is legyen az a *más*? Az államban nincs senki és semmi *más*, csak a nemzet. A nemzet az activ állam-alany gondolatban, akaratban és tettben.

Kuncz külön tárgyalja még az államhatalom egyes ügyköreit is, úgy, hogy miután beledolgoztuk magunkat művébe, minden oldalról látjuk az államot és felfogásunkban sehol semmi rés nem mutatkozik.

Nem tagadhatom, reám olyan benyomást tett a Kuncz műve, mint a milyen benyomást a physika szokott tenni arra, a ki mindennap látja ugyan a természetet, de abban nem lát semmi czélt, semmi összefüggést, semmi törvényszerűséget. A physika megismertet bennünket a természetnek általános törvényeivel, rendet csinál gondolkozásunkban.

Az államtudományok terén ez az egyetlen eddig consequensen átgondolt rendszer, a mely megismerteti velünk az államnak létét, lényegét és fejlődésének törvényeit. Mindezt egy állaspontból. Úgy, hogy miután áttanulmányoztuk a művet, bátran mondhatjuk, hogy értjük az államot, sőt értjük a társadalmat is. Ez is sociologia, de nem szellem nélkül való sociológia, ennek a sociológiának van lelke. Itt nemcsak tények vannak, itt vannak ideálok is.

Ezzel a könyvvel, az állam észszerű és ethikai felfogásának rendszerével biztosan járunk ott, a hol eddig csak khaoszt láttunk. Itthonosnak érezzük magunkat az állam életében és nem tudjuk magunknak megmagyarázni, hogy mikép is láthattuk az államot és annak életét máskép és másnak, mint a milyen ez a valóságban és mint a milyennek azt Kuncz tanítja.

Dr. Bárány Gerő.

Moldva a XVIII. század végén.

Memoriu despre starea Moldovei la 1787. de comitele d' *Hauterive*. (Emlékirat Moldva állapotáról 1787. körül, írta d' *Hauterive* gróf). Bucuresci 1902. 4° 409. I. Az oláh akadémia kiadása.

Francia és oláh nyelven jelent meg ez az emlékirat, mely a moldvai vajdaságnak politikai, társadalmi, közgazdasági állapotát tárgyalja Ipsilanti Sándor vajda idejében (1786—88.), megemlékezve röviden Moldva régibb történetéről és műveltségi viszonyairól is.

Az emlékirat szerzője d'Hauterive gróf, ki 1754. ápr. 14-én született Aspres-lez-Corpsban, Dauphinében, tanulmányai elvégzése után egyik szerzetben tanított s innen került Konstantinápolyba, mint követ, 1784. őszén. A következő év elején már az új moldvai vajda, Maurocordat Sándor mellé küldötték Jassiba, mint követségi titkárt, s itt két évig tartózkodott; Maurocordat elűzetése után is Moldvában kellett maradnia az új vajda, Ipsilanti Sándor mellett és csak 1787. elején indulhatott vissza Franciaországba. Hazatérve a forradalom alatt rövid ideig new-yorki követ is volt; majd visszahivatva egyéb magas tisztségeket viselt 1830-ban bekövetkezett haláláig.

D' Hauterive, mielőtt eltávozott volna Moldvából, megírta a vajda számára, a vajdának ajánlva „Memoire sur l' état ancien et actuel de la Moldavie“ című emlékiratát, mely egészen feledésbe merült, s melyet nem régen küldött meg d' Hauterive apát egyik rokona az oláh királynak, ki a bukaresti Tudományos Akadémia 1900. márczius 13-iki ünnepi gyűlésén mutatta be ezt az érdekes emlékiratot, fölhíván a történetírók figyelmét reá.

Ebből az emlékiratból már de la Roquette közölt egy fejezetet 1824-ben s igen kedvezően nyilatkozott róla annak a reményének adva kifejezést, hogy a szerző csakhamar közzé fogja tenni művét; ez azonban késett s csak 1902-ben látott napvilágot a bukaresti Akadémia kiadásában.

Az emlékirat hat fejezetre oszlik s ezekhez van még csatolva két függelék, melyek közül egyik nem tartozik szorosan az emlékirathoz. Az I. fejezetben az író a történelem fontosságáról elmélkedik, majd áttér Moldva történetének ismertetésére; megemlíti a hosszabb-rövidebb ideig ott lakott népeket, elsorolja a népvándorlás barbár népeit, kik közül egyik-másik letelepedett, de nem sokáig maradt meg lakóhelyén, egy új népvándorlási hullám elsodorta. Moldva benépesedése a XIV. században kezdődik, ekkor alapítja meg a Máramarosból ide menekült Drágos Moldvát, fölosztja a földeket, kijelöli a lakosok jogait, kötelességeit még pedig úgy, hogy a népnek jutott osztályrészül a folytonos munka, míg a gazdagság és minden jog az előkelőké lett. D' Hauterive általában a szájhagyomány szerint adja elő az egész alapítást az ismeretes bölénymondával együtt, habár némely részében kételkedik is. Drágos és utódjai azonban nem tudják országuk függetlenségét megőrizni, meg kell hódolniok a magyar király előtt; néha akad egy-egy vállalkozó szellemű vajda s le akarja rázni a nyakáról ezt az igát, de minden törekvés meghiúsult. Leírja röviden a vajdák uralkodását is, pár szóval jellemzi őket, hosszasan csak Nagy Istvánnal (Stefan cel Mare 1457—1504.) foglalkozik, megemlíti politikáját s azt a hatást, melyet a moldvai népre tett s a mely oly nagy volt, hogy a nép még most is dalokban dicsőíti. Utána lehanyaglik a vajdák hatalma, tekintélye s megkezdődik a török befolyás kora, mely ha nem is volt oly erős, mint Havasalföldön, mégis igen nagy hatást gyakorolt az országra.

A II. fejezetben D' Hauterive a nép helyzetét rajzolja. Míg Európa más országaiban a nemesség fokozatosan kapta meg jogait, Moldvában a boérság egyszerre nyerte el azokat, még pedig az alapításkor azonnal. A nép teljesen földhöz volt kötve, semmi joga sem volt, fáradott, izzadott azért a földért, mely nem is volt az övé; ez az oka, hogy annyi lázadás volt Moldvában.

Igen érdekesen emlékezik meg az író egy magyar telepről (a csángókról) is. Minhogya ez a följegyzése nagyon jellemző, nem tartom fölöslegesnek egész terjedelmében közölni ezt a részt.

Moldvában van egy magyar telep, — írja d' Hauterive — a mely Nagy István (1457—1504.) idejében keletkezett; a magyarok ámbár elfogadták az ország szokásait és nyelvét, mégis megőrizték a saját nyelvüket és vallásukat is. Meg lehet ismerni őket arról a nyugodt viselkedésről és engedelmességről, a mi szerfölött megkönnyíti a kormány alsóbb hivatalnokainak önkénykedését. Tizenöt faluban laknak néhány idegen pap gondozása alatt, kik az engedelmességet, a tûrést és a munkát hirdetik nekik. Ennélfogva sokkal dolgozabbak, adakozóbbak és csendesebb természetűek. Az egyház tartja fönn őket falvaikban és így bizonyosságául szolgálhatnak a vallásosságból kifolyó engedelmesség politikai hasznának. Nyugodt természettel vannak megáldva és nem igen hajlanak az olyan kedvtelésekre, a melyek következtében a korcsmák tele vannak részekkel és naplopókkal, ellenben a nagy ünnepeket megtartják és akkor teljesen a mulatozásnak adják magukat. Épen oly fáradhatatlanok a táncban is, mint a dologban és a moldvai tánczba olyan életet öntenek, a mely új irányt ad a már megszokott egyhanguságnak. Szórakozásukat meg is találják a tánczban és a különböző játékokban, melyekkel mulatságaikat szerfölött élénk ké teszik. Versenyre kelnek, hogy forogjanak körben egy olyan lány körül, a ki tetszik nekik s amyira versenyeznek egymással, hogy mindazt fölálodozzák, hogy ez a semmiség sikerüljön, a mit egész évben összegyűjtöttek. A bőkezűbbeknek van még más költségük is: egy kendőt és egy virágsokrot kell adniok, a mit mindenik lány egész idő alatt a kezében tart; ezt a sok áldozatot a következő épen olyan különös, mint ártatlan módon viszonozzák: a nap egy kijelölt részében a tánczosok és tánczosnők szétoszlanak a csoportból és olyan távolságban, hogy ne hallják őket, de azért szem előtt legyenek, leülnek egymással szembe. Az ifjú fölemeli szűrét a háta megett és átveti a leány fején mindkettőjüknek arezát betakarva. Így beszélgetnek órákon keresztül a nélkül, hogy csak egy mozdulatot is tennének. Úgy látszik, egyáltalában nem törődnek azokkal, a kik látják őket; kétségtelen az, hogy senki sem találja ezt a cselekedetüket szégyenletes dolognak.

Ezután az író áttér a nép szegénységére s ennek az okait fejtegeti, föltárja a kormányzás hibáit s módokat ajánl azoknak a javítására; ki fejtí, hogy az adót nem szabad emelni, mert ezáltal előmozdítják az ország néptelenedését, például fölhozza, hogy egyik vajda 1000 erszénnyel emelte az adót, mire a lakosok száma 170,000 családról 75,000-re apadt le rövid idő alatt. Hosszasabban foglalkozik még a mondhatni rabszolgasában élő cigányok ügyével és ajánlja a vajdának, hogy rendezze ezeknek az ügyét is.

A III. fejezetben szerző a földművelésről, állattenyésztésről, iparról, kereskedelemről szól s igen üdvös újításokat ajánl a fejedelem figyelmébe. Ősztönzi, hogy ne elégedjék meg csupán a nyers

termények előállításával, hanem honosítsa meg az országban az ipar különféle ágait, hozasson külföldről képzett mesterembereket, hogy ezek tanítsák meg a lakosságot a különféle iparcikkek készítésére, ne kelljen úgyszólván minden ipari terméket a külföldről hozatni. Az iparral kapcsolatosan beszél a kereskedelem fejlesztéséről is; a folyókat alkalmasokká kell tenni a hajózásra, hogy könnyebben lehessen szállítani a kereskedelmi cikkeket; csak így lehet remélni, hogy az ország jóléte emelkedjék.

A IV. fejezetben a papsággal, annak viszonyaival foglalkozik d' Hauterive. Csodálkozik, hogy ilyen kis államban közel 6000 pap él s szinte több pap van, mint a hány község. A papság műveltségi fokáról úgy nyilatkozik az író, hogy az nagyon alacsony, a menyenyiben a paptól nem követelnek egyebet, minthogy tudjon egy kissé olvasni, imádkozni és erős hangon énekelni. Főlemlíti és nagyon kikel az ellen, hogy a kolostorokban mind idegen szerzetesek vannak s egyetlen kolostor sincs, melynek igumenje (apát) moldvai születésű volna.

Az V. fejezetben a kormányzásról és az uralkodóról szól a szerző. A vajda helyzete Moldvában nagyon sajátságos és igen nehéz; az ország már a vajda trónraléptekor két pártra oszlik, egyik rész a vajda kegyeit hajhászsa, a másik rész pedig az elégedetlenek csoportja folytonosan békétlenkedik s mindig készen áll a lázadásra, a mi rendesen maga után vonja a vajda bukását is; ennek a következtetése a folytonos idegen beavatkozás és Moldva függési viszonya. Ilyen körülmények között nagyon ritka az az uralkodó, a ki eltalálja a helyes középútat a két párt között és úgy kormányoz, hogy az egész ország meg legyen vele elégedve.

A vajda helyzetével kapcsolatban tárgyalja d' Hauterive a VI. fejezetben a boérok állapotát és a vajdához való viszonyát. A boérok oly hatalmasok, mint valami kis királyok s oly nagy fényűzést fejtenek ki, mintha mindenik egy-egy vajda volna; e pazarlásukkal nagy mértékben előmozdítják az idegenből jött kereskedők és iparosok gyors meggazdagodását, de másfelől az erkölcsök lazulását is, sőt ennek a tékozlásnak még az a hátránya is megvan, hogy a szegény földművelő nép folytonosan roskad a nagy terhek alatt, az országból kivándorol, mert a szomszéd országok szívesen fogadják a földművelőket. Ha ez az állapot megmarad, rövid idő alatt igazán puszta lesz a puszta és megdolgozatlanul marad a szántóföld; hogy akkor honnan és hogyan fogják fölhaltani a nagy fényűzéshez szükséges adót, azt nem lehet tudni. Ezen is segíteni kell, meg kell előzni a bajt, a vajda járjon elől jó példával, korlátozza az udvar fényűzését és szoktassa hozzá a boérokat is az új rendhez, egy-szersmind jó tanácsokkal szolgál az író a vajdának, hogy milyen irányt kövessen a boérokkal szemben.

Az emlékirathoz csatolt függelék első részében d' Hauterive

leírja a balkáni kis országok állapotát, Moldvának a szomszédos államokhoz való viszonyát és fejtegeti Moldva helyzetét, minthogy e kis ország a földrajzi fekvésénél fogva béke idejében a szomszédos országok vásártere, háboruban azonban a táborozásoknak és ütközeteknek véres színhelye, mert a népek útjában fekszik. A következő fejezetben a moldvaiak némely szokásait tárgyalja, ismerteti azt a nagy hatást, melyet a magyar, lengyel, török nemzet gyakorolt az országra nemcsak a politika, hanem az erkölcsök és a szokások, sőt igen gyakran a ruházat tekintetében is. Majd áttér a moldvaiak nyelvének ismertetésére s arra az eredményre jut, hogy ez a nyelv egyenesen a Romulus katonáitól származott; tehát még sokkal régibb, mint a művelt latin nyelv: a moldvai oláh nyelv eredetének és sajátosságainak hosszas fejtegetése után 6 táblázatban mutatja be azt a hasonlóságot és különbséget, mely az oláh nyelv és a román nyelvek között van.

Egy külön fejezetben van d' Hauterive útleírása, mely igen érdekes és jellemző dolgokat tár az olvasó elé; számos szokást, néprajzi, földrajzi adatot jegyzett föl a Konstantinápolyból Jassiba tett utazása alatt. Majd hű képét rajzolja Jassi városának, hol két évig élt, megemlíti röviden az uralkodó viszonyait, a phanarioták mozgalmait, ír a népfajról, vallásról és a nyelvről, élénken festi azt a túlságosan erős görög hatást, mely nemcsak a vallásra, hanem az állam életére is igen nagy befolyással volt.

Egy újabb függelékben, mely már tulajdonképen nem tartozik az emlékirathoz, Bianu J., a ki jegyzetekkel kísérte az egész munkát, közli de la Roquette-nek 1824-ben írt dicséző nyilatkozatát d' Hauterive művének egyik részéről, azután elmondja röviden a szerző életrajzát s végül Orășanu ismerteti Ipsilanti Sándor moldvai vajda uralkodását.

A mi az emlékiratot magát illeti, kétségkívül igen ügyes, igen érdekes rajza Moldvának és arra mutat, hogy az író nagyon éles megfigyelő tehetséggel rendelkezett és igyekezett teljesen hitelt érdemlő adatokra támaszkodni, annyival is inkább, hogy művét a vajdának ajánlotta s a vajda számára ír útasításokat, tanácsokat, ezt pedig csak úgy tehette, hogy lelkiismeretes pontossággal végezte megfigyeléseit, a mi annál könnyebb volt, mert a vajda mellett élt és így alkalma nyílt olyan tapasztalatokat is gyűjteni, a melyeket máshol nem tehetett volna. Előfordul ugyan egy-két hibás adat, néha téves fölfogás, de ezt a néhány esetet kivéve az egész mű azt mutatja, hogy d' Hauterive két év alatt megismerte egész Moldva életét és olyan dolgokat is meglátott, melyek mások figyelmét kikerülték. Ennélfogva a Moldva történetével foglalkozók bizonyára nagy élvezettel és haszonnal fogják forgatni ezt az emlékiratot, mely annál is inkább figyelemreméltó, hogy nem moldvai ember írta, nem

lehet esetleges elfogultsággal vádolni, hanem egy művelt francia, a ki nagy tudásával magasabb szempontból ítélte meg Moldva politikai, közgazdasági és társadalmi viszonyait.

Görög Ferencz.

Wörterbuch der philosophischen Grundbegriffe.

Von *Kirchner Fr.* Vierte neubearbeitete Auflage von Carl Michaëlis. Leipzig (Dürr) 1903, 587 lap. Ára 5,60 márka.

Első kiadása 1886-ban, a második 1890-ben jelent meg. Hasonló tárgyú fejtegetésekkel találkozunk még *Encken*: „Geschichte und Kritik der Grundbegriffe der Gegenwart“ 1878 s. „Geschichte der philos. Terminologie“ 1879, továbbá *Eisler*: „Wörterbuch der philos. Begriffe und Ausdrücke“ 1899 c. művében és *Falckenberg* legújabb bölcelettörténetének „Erleisterung der wichtigsten philos. Kunstausdrücke“ c. jeles függelékében (4. kiadás: 550—567. lap). Nyereség leszen szegényes bölceleti irodalmunkra utóbbi műnek édes zengzetes nyelvünkre tervezett átültetése.

Alfabetikus sorrendben halad az immár elhunyt szerző az egyes kiadásokban mindig fokozottabb teljességgel s történetbölcséleti hűséggel a philos. alapfogalmaknak kimerítő ismertetésében, a melyeknek csaknem teljes közlését veszi az olvasó az utolsó kiadásban. Szerző a bölcelet irodalmában főleg a logikáról, psychologiáról, ethikáról s a bölcelet történetéről írott kátéi után ismeretes, a kiről méltán mondotta a kritika, hogy kevésbbé önállóan alkotó és rendszerető, mint inkább receptio és reprodukáló szellem. Szótárát a philos. alapfogalmakról felette becsessé és csaknem nélkülözhetetlenné teszi az a körülmény, hogy azokat folytonosan és következetesen a megfelelő bölcelettörténeti fejtegetésekkel kíséri, a mi lényegesen megkönnyíti az azok körüli tájékozódást s a bölceletben való utbaigazodást. Így p. o. a midőn ismerteti és fejtegeti a substantia, kategória, lélek, erény, szabadság, idealismus, realismus stb. bölceleti alapfogalmait, azonnal egyuttal meg is jelöli azokat az ó-, közép-, vagy újabbkori rendszereket, a melyekben e. fogalmak megtalálhatók. A testes mű végén található „Zeittafel“ alfabetikus sorrendben közli az egyes régebbi és újabb rendszeralkotók rövid életrajzi adatait, a mi csak megkönnyíti a mű használhatóságát. A mű különben a Kirchmann-féle „Philos. Bibliothek“ 67-ik kötete gyanánt jelent meg, vagyis abban a vállalatban, a mely a régebbi és újabb bölceleti rendszerek főbb műveinek német nyelven való magyarázatos kiadását tűzte ki feladatául. Itt jelentek meg közelebbről Platon és Aristoteles, a középkori scholastikusok és Descartes, Spinoza, Leibniz, Kant, Fichte, Hegel és Schelling főbb művei. Még megjegyezzük azt is, hogy Kirchner szótára bizonyos aesthe-

tikai pedagógiai irányt is követett a philos. alapfogalmak összeállításában és magyarázatos kifejtésében. A Kirchmann-féle vállalat legújabbán a Dürr-féle könyvkiadó-vállalat tulajdonába ment át Lipcsében, s évről-évre tartalmasabb és jelesebb termékekkel gazdagítja az amúgy is gazdag német bölcsellettörténeti irodalmat. Mint a bölcsellettörténet tanulmányozásához nélkülözhetetlenül szükséges segédkönyvet, a legmelegebben ajánljuk Kirchner szótárát bölcselertet kedvelő művelt közönségünk szíves figyelmébe.

Eperjes.

Dr. Szlávik Mátyás.

KÜLÖNFÉLÉK.

Egy névtelen feljegyzései 1471—1592-ig.

Az alábbi feljegyzések egy könyvtábla belső felére vannak írva; írójuk valószínű csiki ferenczrendi szerzetes volt, mint az a feljegyzésekből kitűnik. Keletkezésének ideje a XVI. század második fele, a mit az írásjellegből következtethetünk, tehát a XV. és XVI. század első felére vonatkozó adatokat valami más forrásból pótlólag jegyezhetette le. A könyv különben eredetileg a szegedi konventé volt; hogy azonban később valamelyik erdélyi szerzetesház könyvtárának tulajdonába ment át, az mutatja, hogy a feljegyzések középpontja Erdély.

A feljegyzések így következnek:

„Conventus Zeghediensis. — 1471. Váradot az Törökök megpuztíták.

1476. Mátyás király Beatrix azont vevé házastársul.

1477. Bechyet Mátyás király meghvevé.

1479. Erdélyben az Kenyérmezőn Báthori István az erdélyi vajda 65000 törököt vere megh.

1484. Az törökök meghverék az oláhokat és megh hódoltatták.

1490. Mátyás király megh hala Béchyben és halála után Lengyel Lázlót válasták királyá.

1493. Alibeket Erdélyben meghverék.

1505. Lázlo király születeték.¹

1514. Kereztes had. Szapoliay János a zekely Doscha Györgyet az kerezteseknek hadnagiat Temesvar mellett meghfogá és egy

¹ Lajos helyett.

tüzes kaskoronával öttöth meghkoronázá, a társait elevenen megsütteté és heős (=hős, meleg) fogókkal fogdoztatá.

1516. Lázló király megh hala.

1517. Laios 10 eztendő korában királyá válaztaték.

1520. Bolgár országot megh vevék az törökök.

1521. Nándorfeiervár elvesze. Lipát visszavevék az törököktül.

1523. (A feljegyzés át van húzva, s így olvashatatlan.)

1526. Laios király elvesze a mohachy mezein Péterváradgia mellett.

1527. Válaztaték Ferdinandus magiari királyá és az magiari nagyuraktól megh koronaztaték és akkor két fele hossonla Magiariország, egyik része Ferdinand királyhoz, másik része Zapolyay Jánoshoz. És Zapolyay János megh hódola Erdélyel öszve (=együtt) az törököknek.

1526.¹ János vajdatörök schászár segítségével Ferdinandus-

1530. Majlad István az Moyses nevű olah vajdát Olaszországba vivé.

1534. Griti Lajost Erdélyben Megyessen minden népével levá-gatá, miért hogy Chibak Imrehet az váradi püspököt megölleté vala.

1535. Nagy drágasságh vala Erdélyben.

1536. János vajda árultatással Cassat megvevé.

1537. Az jezsuitáknak zentséges élete Ignatius Laiola által rendelteté, mellyek oly zent és tökéletes életüek, hogy még az prophetáknak és apostoloknak es ily élett züökben soha nem ötlött, azt mondgiak, oly zentséges és tökéletesek, hogy sokkal még sz. Ferencz életét is feljülhaladgiák.

1538. János király Mailat Istvánt és Balási Imrehet helyhezteté erdély vajdaságokban.

1539. Veve házastársul János király Isabellát, az lengyel király leianyát.

1540. János király megvevé Diód várát és Fogarast. Megbe-tegle és meghala Százsebesben; zületék ez világra az boldog emlé-kezetű mássodik János király Budában.

1541. Pestet megvevé az török. Mailat fogva viteté.

1543. Az sáska járásu Magiari országban és Erdélyben.

1550. Ilyés moldovai vajda törökökkel megraboltatá Székely földet, nagy prédát baromból és buzából elvívén.

1551. Isabella királyné azon Lengyel országban mene az ő fiával; jövének az Lanch kenetek (= Landsknechtek), olazok és spaniolok országunkban. Lippát megvevé az török, az pilises kinch-tartónak² Vinczben hegyes tört verének az mellyiben.

1552. Temesvár veszése. Eger várának megszállása.

¹ 1529 helyett.

² T. i. Martinuzzinak.

1554. Pestis. Nagy döghalál lón Erdélyben.
 1556. Izabella királyné azony Erdélybe jöve az ő fiával.
 1558. Cassa táján 4000 törökök Bebek Györgytül megveretnek.
 Feierváráth Kendi Antalnak és Bebek Ferencnek halála történék.
 1559. Izabella királyné meghala.
 1562. Az zékelyek az 2. János király ellen támadának. Báthory András meghala.
 1563. Deszpot Jakab vajda elvesze Moldovában.
 1564. Második János király Zakmárt atyja várát és egyéb várakat, megvevé.
 1565. Svendi Lázár Tokajt megvevé.
 1566. Szigetet Szolimán török chyászár megvevé és oth meghala buában.
 1570. Szeben keményen megége.
 1571. 2. János király meghala és Somlyai Báthory István lón vajdává.
 tul Budat megvevé, Zoliman török chyászár Béch allá mene és megzhállá.
 1574. Nagy halál volt Erdélyben, Csikban 1572. esztendőkbén.
 1573. Báthory István Fogarast megvevé és Békés Gáspár kiszökök belöle.
 1575. Báthory István Lengyel országi királyá választaték.
 1577. Nagy cometa látszott sok ideig.
 1578. Budát megüté az menykő.
 1580. Hatvant elpusztíták az magyarok.
 1586. Nagy drágaság Magyarországbán és Erdélyben ; ugyanakkor nagy szárazság, úgy, hogy az föld égett.
 1587. Nagy döghalál Csikban.
 1589. Az jesovitákat Erdélyből kiküldték. Ugyanekkor meghala Géchy János erdély gubernator.
 1590. ¹ Nagy föld indulás Zent István király estin hora nona. Tota domus movebatur.
 1590. Erdély országa, az mely rész fel nem vötte vala az novum *calendariumot*, felvevék mindnyájan in die Nativitatis Christi.

Közli: *Dr. Lukinich Imre.*

Adalék a gubernium történetéhez. Az alább közlendő nehány sort minden megjegyzés nélkül közöljük, mint érdekes tanúbizonyságát annak, hogy a fejedelmi háztartást vezetett gubernator költekezései mily nyomasztólag hatottak a német katonáktól amúgy is kiszipolyozott lakosságra. — Az írat czíme: *„Az Méltó-*

¹ Ez utóbbi nehány sor más írással.

ságos Gróf Bámfí (igy!) György Gubernator urunk ő Nagysága csíki feredőre való járásakor két szegény Oláfalu költésének igaz számtétele. Anno 1701.“ — Az irat maga így szól:

„Memoriale Anni 1701. Én két Oláfalunak vicekirálybírája István Lőrincz eskütteimmal és az két falunak hütös biráival együtt irattam fel igaz hütöm szerént, s azoknak is igaz hütök szerént, mit költöttünk méltóságos gubernator urunk ő nga csíki feredőre való járásakor.

1. Vöttünk elsőbben salvo sit honore dictum egy ökröt tizenegy forinttal.

2. Ismét vöttünk egyet 9 forinttal s harmincz pénzzel.

3. Egy tehenet négy forinttal, mást egyet flor. 7. harmadikot flor. 5. den. 20.

4. Egy helyen 6 öreg berbécset tiz-tiz sustákkal.

5. Vöttünk ismét 4. kilencz-kilencz sustákkal.

6. Vöttünk ismét egy öreg berbécset 12 sustákkal.

7. Ismét egyet 10 sustákkal, mást is egyet egy izlottal.

8. Iterum sit honore salvo dictum egy disznót negyedfél forinttal.

9. Szalonnát 2 forint s tiz pénz árral.

10. Vöttünk 60 pénz árra vajat.

11. Egy forinttal 3 malaczozt.

12. Vöttünk 10 susták árra turót.

13. Főkirálybiró uram hozatott egy ebédre hatodfél kupa bort öt-öt polturán, adósok vagyunk vele.

14. Az gubernator ő nga négyszeri főzésire, mivel szük eczeztünk volt, hozattunk 24 kupa bort.

15. Vitettünk az nemes szék dispositiójából az feredőre 200 háromöles deszkát tizenkét forintért.

16. Negyedfélszáz apró deszkát vitettünk az feredőre 11 fél forintért.

17. Fialfalvára két százat 7 forinttal vitettünk, ezt is szék dispositiójából.

18. Udvarhelyre hatodfélszáz deszkát vitettünk szék parancsolattjából, 3 három forinton százát. Udvarhelyre vitettünk harmincfél száz apró deszkát az méltóságos Colonellus számára.

19. Egy asztalosnak, hogy az feredőre dolgozott, 4 forintot fizettünk.

20. Egy üstöt az feredőn elrontottak, 1 izlottal csináltattuk meg; azonkívül három forintot attak az béribe.

21. Más egy üstnek az béribe attunk 14 sustákat.

22. Gyertyára adtunk 3 sustákat. Vettünk 48 tyúkot egy egy sustákkal.

23. Adtunk 10 véka zabot, öt hat polturával vöttük.

24. Vöttünk 2 font túrót 2 sustákkal.

25. Sert s éget bort, másfél forint árrát.

Mindezek egy summában tesznek 133 forintot.

Mindezekon kívül az, mi az konyhára kívántatott, mindeneket adtunk, az mit lehetett; ezeken kívül tudja kglmetek, s mennyi dolgunk mulása és káraink voltak, mind szénafüveinkben, sarjas kerteinkben, hogy két ennyire mernénk szólani; azonkívül mennyi barmaink vonták az vizet az hegybe, jól tudja kegyelmetek. Alázatosan kérjük kglmeteket szegény két falustól, vegye igazolásban kglmetek, mivel ilyen nyomorú földön lakunk, melyet kegyelme-tek jól tud.“

(Eredetije Udvarhelymegye levéltárában.)

Közli: *Dr. Lukinich Imre.*

Erdélyi Múzeum-Egylet.

I. Szakosztályi vál. ülés május 20-án.

Az E. M. E. bölcelet, nyelv- és történettudományi szakosztálya f. é. május 20-án d. u. 4 órakor vál. ülést tartott, melynek főtárgya a közgyűlés előkészítése s főkép a számadások megvizsgálása volt.

1. *Szamosi* János elnök, mint pénztárkezelő, beterjesztvén a m. é. számadásokat, azok tételről-tételre megvizsgáltatván s az okmányokkal összehasonlítottatván, minden a legpontosabb rendben találtatott s a felmentvény megadásra ajánlatott.

2. *Szádeczky* Lajos titkár előterjesztvén a szakosztály m. é. működéséről szóló jelentését: elfogadtatott.

3. Elnök, mint pénztárnok indítványára elhatározatott, hogy a tavalyi költségvetés keretén gazdálkodjunk ez idén is, de mert a dotatio visszaállítása lehetővé teszi, az értekezések tiszteletdíja ezután a régi alapra (ívenként 48 korona) helyeztessék vissza.

II. Szakosztályi közgyűlés.

Szakosztályunk május 20-án d. u. 5 órakor tartotta évi közgyűlését dr. *Szamosi* János elnöklete alatt.

1. Az elnöki megnyitó után *Szádeczky* Lajos titkár olvasta fel a választmánynak a múlt évi működésről szóló következő jelentését:

Tisztelt Közgyűlés!

Épen 20° esztendeje lesz a jövő őszön, hogy az E. M. E. kebelében szakosztályunk (1883. okt. 18.) megalakult. Bölesőjénél állottak, mint elnök Homann Otto, alelnök Felméry Lajos, titkár Schilling Lajos s választmányi tagokul: Ferenczi Zoltán, Hegedüs István és Szamosi János.

20 év elég nagy idő az emberi kor mulandó sorsa keretében. Az alapító vezér-férfiak ketteje (elnök és alelnök) azóta elköltözött az örök életbe, ketten a fővárosban folytatják tevékenységüket; közöttünk a hatból ketten maradtak képviselni a continuitást, az alapítók hagyományait. Egyik épen jelenlegi elnökünk, *Szamosi János*, a ki immár 16 éve (1887. elejétől) áll szakosztályunk élén, a másik a szakosztály első titkára, *Schilling Lajos* jelenleg is ig. vál. tagunk.

E 20 év alatt a szakosztályunk fejlődésében a legnagyobb lépés tagadhatatlanul az volt, midőn évi „*kiadványai*“-t, mely eleinte évenként 4—4 füzetben 20—22 íven jelent meg, rendes havi folyóíratá alakította át. Midőn, a társulat második titkára, *Hegedüs István* erre nézve az 1887. jun. közgyűlésen indítványt tett: az indítvány pénzügyi nehézségek miatt leszavaztatott.

Az eszme 1892-ben valósult meg. *Szinnyei* József kezdette a szerkesztést az új alapon, de csakhamar (1893-ban) ő is a fővárosba költözvén, a fentartás és tovább fejlesztés munkája azokra maradt, kiknek azóta a szakosztály bizalmából annak ügyeit intéznünk kellett.

A kiterjedtebb munkakörhöz legelőbb is biztosabb és szélesebb alapot kellett teremtenünk s ezt részint taggyűjtés által óhajtottuk elérni, minek következtében a szakosztály tagjai számát az eddiginek kétszeresére szaporítottuk, részint azért, hogy módosított ügyrendünk alapján a választmányt az addigi három (tiszviselőkkel együtt 6) számról 15 (a tiszviselőkkel együtt 18) főre emeltük fel.

Ezen az alapon működünk immár tizedik esztendeje.

Ez új decenniumnak tavalyi (9-ik) esztendeje a nehezebb évek közé tartozott. 1901-ről 300 korona deficizzel kezdtünk a gazdálkodást s 1902-re 400 koronával leszállított átalánnyal. De igyekeztünk úgy takarékoskodni, hogy folyóiratunk e miatt ne szenvedjen. Inkább a személyi illetékeket s a honorariumot szállítottuk le. És ezzel sikerült az egyensúlyt megtartani.

Szellemi munkánkon a rossz gazdasági esztendő nem hagyott mélyebb nyomot. Folyóiratunk minden hónapban megjelent, 3½ ívnyi terjedelemben, összesen 32 íven (516 oldal). Közöltünk 23 értekezést, 33 közleményben; az irodalmi szemlében 24 hazai és 10 külföldi munkáról ismertetést és bírálatot; a különfélék között 45 kisebb közleményt és a hivatalos értesítéseket. Az értekezések között nevezetesebbek: gróf *Kun* Géza dr. rajza Budapestről 1820-

ban és Wesselényi Miklós emlékéiről írt tanulmánya. *Kiss* Ernő Vörösmarty levelezéseit, majd Bölöni Farkas Sándor naplójegyzeteit ismertette az 1834—35-iki erdélyi országgyűlésről. Közöltünk egy szép 1604-iki egykorú verset Bocskay Istvánról; *Pór* Antal jeles kritikai tanulmányát a magyar Anjouk igényeiről a lengyel trónra; *Komáromy* Andor érdekes ismertetését a kolozsvári polgári konyháról a XVI. században. Dr. *Moldován* Gergely, „a román katona lelki világá”-ról írt becses néprajzi tanulmányt; dr. *Versényi* György kolosi Török Istvánt, a XVII. évszázadnak egyik érdemes költőjét jellemezte és szólaltatta meg, majd Szentmártoni Bodó János, ugyancsak egy elfeledett XVII. sz. erdélyi költő emlékét újította fel; *Téglás* Gábor újabb régészeti adalékokat közölt Dacia különböző határállomásairól; majd Dácia felíratánához két évtized óta folytatott régészeti tanulmányai eredményeit adta öt közleményben; *Jármy* József megírta II. Rákóczy György szászfenesi csatája hadászati történetét és megállapította a vitéz fejedelem megsebesülésének és halálának körülményeit; dr. *Erdélyi* Károly egy Erdélyben élt tudós jezsuitának Bzenszky Rudolfnak életét és történelmi műveit ismertette; *Becze* Antal az 1670—71-iki pestis járványnak Csíksban való pusztítását vázolta. A szerkesztő itt adta „A székelyek történelmi intézményeiről” írt, a székely congressus megnyitó előadásául szolgáló tanulmányát; dr. *Rencz* János Petőfi költészetének méltatásáról írt nagyobb tanulmányt. Kanyaró Ferencz, Koncz József, Wertner Mór s mások írtak még kisebb-nagyobb értekezéseket.

Mindezek a tanulmányok méltán helyet foglalhatnak bármely tudományos folyóiratban, de mert legtöbbszörre hazarészünk multjának, történetének, régészetének, népének ismertetésével foglalkoznak, első sorban is annak az egyesületnek folyóiratában van helyük, a mely Erdélyben a „honismertetés” czéljából alakult.

Ezek képezték felolvasó üléseink tárgyait is.

Tagjaink száma lassan bár, de szaporodott. Több tagot az által vesztettünk el, hogy átléptek az anyaegyesületbe. Ma m. e. 300 fizető tagja van az egyesületnek, jöllehet a több évi tagsági díjjal hátrálékosokat töröltük a tagok sorából. A 4-ik száz az egyesület igazgató, alapító és redes tagjaiból s a csereviszonyban levő egyesületekből kerül ki úgy, hogy az „Erdélyi Múzeumot” évek óta 450 példányban nyomatjuk.

Ezeket jelenthetjük a szakosztály múlt évi szellemi mozgalmairól. Az anyagiakról szólva, a pénztári jelentés szerint a múlt évi számadás m. é. 300 korona deficizzel záratott le.

Visszapillantván a múlt évre, megelégedéssel constatálhatjuk, hogy a lejobb szállított anyagi erő mellett is megtartottuk a szakosztályt az előbbi színvonalon és a teljesített kötelesség nyugodt öntudatával tettük le a 3 éves mandatum lejártával tisztünket és

adjuk át a szakosztály ügyei intézését azoknak, kiket a megejtendő választáson a közgyűlés a szakosztály ügyei vezetésével megbízni fog.

2. A választmány jelentése a számadások megvizsgálásáról tudomásul vétetett s a pénztárt kezelő elnöknek a felmentvény megadatván, önzetlen fáradozásáért köszönet szavaztatott.

3. A költségvetés a tavalyi alapján és tételei szerint állapított meg, az értekezések tiszteletdíja a régi alapra (ívenként 48 kor.) emeltetett.

4. Az elnökség — a három éves cyklus letelvén — tisztéről leköszönt s az új választás *Fazekas József* körelnöktele, *Szilasi Móricz* és *Versényi György* tagokból álló szavazatszedő-bizottság előtt titkos szavazattal megejtetvén, a következő három évre megválasztottak: elnöknek dr. *Szamosi János*, alelnöknek dr. *Márki Sándor*, titkárnak dr. *Szádeczky Lajos*. A szabály szerint kilépő választmányi tagok (u. m. dr. *Farkas Lajos*, dr. *Nagy Károly*, dr. *Schilling Lajos*, dr. *Schneller István* és dr. *Széchy Károly*) újra megválasztottak az 1903—1905 évkörre. Szakosztályi képviselőkül választottak: dr. *Schneller István* és dr. *Versényi György*.

III. Egyesületi közgyűlés május 21-én.

Az E. M. E. május 21-én d. e. 10 órakor tartotta közgyűlését az egyetem dísztermében gróf *Esterházy Kálmán* elnöktele alatt.

1. Gr. *Esterházy Kálmán* megnyitó beszéde után

2. Dr. *Szádeczky Lajos* titkár olvasta fel az ig. választmány következő jelentését az egyesület múlt évi működéséről:

Az E. M. E. fennállásának és működésének 43-ik évét zárta le a múlt esztendővel.

Az egyesület fennállásának félszázada felé közeledvén, az ig. választmány fokozott erélylyel és buzgalommal törekedett arra, hogy az egyesület tevékenységét gátló akadályokat elhárítsa és megszerezze első sorban a szükséges anyagi eszközöket, gazdagítsa, kiegészítse gyűjteményeit s élénkítse a szellemi tevékenységet.

Múlt évi jelentésünkben előadtuk, hogy minő lépéseket tettünk a kormánynál és a képviselőháznál abból a célból, hogy az egyesület, mint országos intézmény magas hivatásának teljesítése érdekében államsegélylyel támogattassék. Jelentettük azt is, hogy jóaka-

ratú biztatásnál egyebet el nem értünk, 1902-re államsegélyt nem nyertünk.

Méltányos és jogos kívánságunk sürgetését azonban az 1902. évfolyamán sem hagytuk abba. Újabb felterjesztést intéztünk a vallás- és közoktatásügyi, úgyszintén a pénzügyminiszteriumhoz. És örömmel jelenthetjük, hogy nem történt hiába.

A muzeumok és könyvtárak orsz. felügyelősége (mint a közoktatásügyi miniszteriumnak múzeum ügyekben tanácsadó testülete, jóllehet egyesületünk nem tartozik annak felügyelősége alá, mert attól teljesen független autonom egyesület), méltányolván jogos kívánságunkat, a közoktatásügyi minister úr felhívására kedvező véleményt adott kérésünk felől s már 1901-iki jelentésében 100,000 korona évi államsegélyt javasolt adni az erdélyi országos muzeumnak és a Torma Zsófia irodalmi hagyatéka megvételét is ajánlotta muzeumunk számára.

Ezek alapján az állami költségvetésbe a most folyó 1903-ik évre tényleg fel is vétetett 15,000 korona, melynek élvezetébe azonban az állami költségvetés megrekedése következtében eddig nem juthattunk s így költségvetésünkben a jelen évben is egyelőre csak saját régi alaptőkénk megesappant kamataira támaszkodhatunk.

Pedig az egyesület jövedelme a múlt év folyamán újabb kamatvesztéseget szenvedett a 173,000 frt. értékű regale kártalanítási kötvények és ezüst járadék érték-papírok kicserélése következtében; úgy annyira, hogy míg 1900—1902-re 18,412 korona 48 fillérre vehettük fel költségvetésünkbe az értékpapírok kamatait (bár a múlt év derekán történt convertálás következtében ez már a múlt évre is megesappant), a folyó 1903. évre már csak 17.224 korona kamatot (tehát 1188 k. 48 fillérrel kevesebbet) vehetünk fel költségvetésünkbe az érték-papírok után, mint a megelőző években.

A kamatláb leszállítás egyik oka költségvetésünk egyensúlya megzavarodásának. A másik ok az, hogy míg jövedelmeink apadtak, addig az egyesülettel szemben támasztott igények növekedtek. Az ig. választmánynak nem csekély gondot okozott a méltányos kívánságokat az egyesület teherviselési képességével összeegyeztetni.

Az egyensúly helyreállításával jelenleg beterjesztendő költségvetésünk sem dicsekedhet. Még egy évre elodázhatóan tartjuk a régi keretben gazdálkodást, hogy tetemes leszállításokkal ne bénít-

suk meg a táruk és szakosztályok működését. De hangsúlyoznunk kell, hogy jövő évre az államsegély felhasználásával, vagy a nélkül is, a költségvetésben vissza kell állítanunk az egyensúlyt s el kell enyésztenünk minden mutatkozó hiányt, a mely jelenlegi költség-előirányzatunkban 4411 korona 67 fillér összegre rug.

Ennek megokolására fel kell említenünk, hogy legközelebb is merültek fel olyan kiadások, melyek elől kitérni nem lehetett. Ezek közül a két legnagyobbat említjük csak meg, melyek muzeumainkat tetemesen gazdagították ugyan, de nagy anyagi áldozattal is jártak.

Egy erdélyi aranyműves eladóvá tette 30 éven át szerzett régiség gyűjteményét, melynek legnagyobb része nagybecsű erdélyi régiségekből áll; az E. M. E. ig. választmánya a régiségtár igazgatója előterjesztésére erkölcsi kötelességének tartotta eme hazai régiséget megszerezni, bár azok 8000 koronába kerültek. Az aranyalap kamatait kívánja erre 1903-ban felhasználni.

A másik nagy szerzemény egy 10,000 darabból álló állattani gyűjtemény megvétele volt, Előpatakról, melyet Clement Róbert ottani fényképész és gyűjtő 25 éven át nagy fáradsággal szedett össze. Mint erdélyi s egy vidéknek faunáját magában foglaló gyűjtemény, nagy tudományos értékű s az érette adott 5000 koronát nagyon megéri. Az állattár kölesönképpen kapta az egyesülettől ez összeget s a 6-ik ezer koronát a beszállítás és elhelyezés költségeire.

Az erdélyi országos muzeum táruk máskülönbén a költségvetés keretében szaporították és okmányok által gyarapították a gyűjteményeket, mint arról a táruk igazgatói jelentéseikben megemlékeznek.

Az ig. választmány az anyagi ügyek rendezése czéljából erélyesen hozzá látott a régi számadások és a hátrálékos alapítványok tisztázásához is. Ebből a czélból m. év május elején felkérte dr. Menyhárt Gáspár ügyvéd urat, hogy a régi ügyésznek Tompa Károlynak örököseivel és utódaival Orbay Lajos ügyvéddel lépjen érintkezésbe és a számadás könyvek és akták alapján tisztázza az egyesület követeléseit.

Menyhárt-ügyvéd úr már a jun. vál. ülésen jelentést tett a befizetetlen alapítványok ügyéről s ennek alapján felhatalmazást nyert az egyes alapítókkal szemben megindítani a törvényes keresetet s a Tompa Károly örököseivel szemben is érvényesíteni az

egyesület jogos követeléseit. Ennek alapján dr. Menyhárt Gáspár jelentést tett a nov. havi vál. ülésen, hogy az egyesületnek a Tompa örökösökkel szemben m. e. 2000 korona követelése van, melynek 3 év alatt törlesztését Tompa Arthur hajlandó elvállalni. A szerződés erről meg is kötött.

A hátrálékos alapítványok behajtása is megkezdett s ennek némi eredménye már mutatkozott is néhány alapítvány befizetésében.

Az egyesület bevételében nagyobb változás nem történt.

Személyváltozást az egyesület kinevezett alkalmazottjai között egyet kell regisztrálnunk. Az állattár segédjére *dr. Bálint Sándor* 1901. őszén megváltván az intézettől, helyébe 1902. áprilisában *dr. Pataki Zoltán*, majd az ő tanársegéddé történt kineveztetése után 1902. szept. folyamán *dr. Führer Lajos* alkalmaztatott ideiglenesen örsegédül az állattárban.

Az egyesület szellemi életének nyilvánulásairól a szakosztályok tesznek jelentést. Az ügykezelésről megemlítendő, hogy az 1902-ik év folyamán tartottunk 10 rendes ig. vál. ülést, melynek tárgyai 168 pontban vannak följegyezve a vál. jegyzőkönyveiben. A beérkezett és elintézett ügydarabok száma 196.

Részt vettünk a Wesselényi Miklós báró zilahi szobrának, Mátyás király kolozsvári szobrának, Salamon Ferencz Budapesten az Akadémia előtt felállított mellszobrának leleplezésén, az E. K. E. néprajzi muzeuma megnyitásának s a Nemzeti Múzeum száz éves fennállása jubileumának ünnepélyein.

A választmány általánosságban még csak azt jelentheti, hogy fokozott tevékenységgel törekedett arra, hogy az egyesület a maga elé tűzött feladatnak megfelelhessen. Ebben a törekvésében némi támogatást nyert a nagyközönség részéről is, melynek érdeklődése ismét ébredezni kezd az egyesület iránt; mutatkozik ez a tagok szaporodásában s a tárak számára tett adományok gyarapodásában.

Az erkölcsi elismerés nyilvánult meg a vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister úr amaz elhatározásában is, hogy a Mátyás-szobor leleplezése alkalmával tíz olajfestményt állami létbe helyezett egyesületünknel, hogy az egy szép művészeti múzeum alapjául szolgáljon. Vajha minél előbb a megfelelő múzeum helyiség építése követné az örvendetes kezdetet. Erre vonatkozó kérésünkre kitérő feleletet kaptunk.

Reméljük azonban, hogy a folyó év meghozza az anyagi kibontakozást, az államsegély által s a jövő évek meghozzák egyéb jogos igényeink teljesítését, a muzeum-egylet közelgő félszázados jubileumát örvendetes visszaemlékezéssel a multra s bizalommal a jövő iránt fogjuk megülni.

A tagok nyilvántartása érdekében elhatároztuk a névkönyv összeállítását az egyesület alapításától fogva.

3. *Br. Mannsberg* Sándor olvasta fel a számvizsgáló bizottság jelentését a m. é. zárszámadásról és a pénztár állásáról, mely szerint az E. M. E.

1902. évi összes bevételei 35,052 k. 17 f.-nek

1902. évi összes kiadásai 44,108 k. 03 f.-nek

felelnek meg, úgy hogy az 1902. tulkiadás . 9,055 k. 86 fillért, azaz kilencezerötvenöt korona nyolczvanhat fillért teszen.

Az alaptókérről és egyes alapokról vezetett számlák egyenlegei 1902. december 31-én a következők voltak:

	Értékpapirokban.	Készpénzben.	Összesen.
1. Országház alap . . .	66,300 k. +	2,371 k. 86 f. =	68,671 k. 86 f.
2. Alaptóke.	458,600 k. +	7,618 k. 93 f. =	466,218 k. 93 f.
3. Aranyalap	18,400 k. +	21,127 k. 04 f. =	39,527 k. 04 f.
4. Haynald-alap.			
5. Természethistóriai díjalap	2,400 k. +	6,713 k. 61 f. =	9,113 k. 61 f.
6. Forgótóke alap.		2,824 k. 10 f. =	2,824 k. 10 f.
7. Kovács Sámuel díjalap		2,410 k. 45 f. =	2,410 k. 45 f.
	<u>545,700 k. +</u>	<u>43,065 k. 99 f. =</u>	<u>588,765 k. 99 f.</u>

Következtek a táruk igazgatóinak és a vizsgáló bizottságoknak jelentései és pedig

4. *Dr. Erdélyi Pál* (alább közölt) jelentése a könyvtárról.

5. *Dr. Pisztóry Mór* és *Virányi István* jelentése a könyvtár megvizsgálásáról.

6. *Dr. Apáthy Istváné* az állattárról.

7. *Dr. Lőte József* és *dr. Jakabházy Zsigmond* jelentése az állattár megvizsgálásáról.

8. *Dr. Szüdeczky Gyuláé* az ásványtárról.

9. *Dr. Klug Lipót* és *dr. Nyiredi Géza* jelentése az ásványtár megvizsgálásáról.

10. *Dr. Richter Aladaré* a növénytárról.

11. *Dr. Buday* Kálmán és *dr. Fabinyi* Rudolf jelentése a növénytár megvizsgálásáról.

12. *Dr. Pósta* Béláé az érem- és régiségtárról (a mely alább közöltetik.)

13. *Kovács* Ede és *dr. Szabó* Sámuel jelentése a régiségtár megvizsgálásáról.

14. A szakosztályok működéséről *Szádeczky* Lajos és *Jakabházy* Zsigmond titkárok terjesztették elő jelentéseiket.

15. *Dr. Békésy* Károly pénztárnok előterjesztése alapján a költségvetés 1903. évre a következőkép állapított meg:

B e v é t e l :

	Korona	fillér.
Értékpapírok kamatai	17224	—
Jelzálogkölcsonök kamatai	1680	—
Alapítványi kamat	10	—
Tagsági díjak	600	—
Az országházalap egy évi kamata	2765	44
Az alaptőke készpénzének kamata	250	—
Állami járulék	10000	—
Összes bevétel	32529	44

K i a d á s :

	Korona	fillér.
1902. évi túlkiadás (9055-86-ból kölcsön 5044-19)	4011	67
	Kor.	fl.
A szakosztályoknak { Az orv.-term.-tud. szakosztálynak	4400	—
	4000	8400
	4000	—
	3420	—
A régiségtárnak dologi kiadásokra	1800	—
„ személyi „	1500	—
Az Esterházy-alap kamatai	400	—
Az ásványtárnak dologi kiadásokra	1800	—
„ személyi „	1500	—
Az állattárnak dologi kiadásokra	1800	—
„ személyi „	2000	—
A növénytárnak dologi	1800	—
„ személyi „	1500	21520
Központi igazgatás { A titkár tiszteletdíja	800	—
	360	—
	1000	—
	300	2460

	Korona	fillér.
Rendkívüliekre	800	—
László J. kegydíja	820	—
Torma Zsófia műveinek kiadásaira.	500	—
Forgó tőkére	1000	—
Kamatveszteség	600	—
Összesen	40111	67
Hiány	7582	23

A gyűjteményeknek az „Építési aranyalpból“ adott kölcsönök az 1902. év végén :

	Kor.	fillér.		
A régiségtárnál	1600	—		
A könyvtárnál	1444	19		
A növénytárnál	2000	—	5044	19
Javaslatba hozatik az állattárnak			6000	—
			11044	19
Törlesztés a régiségtártól 1903 folyamán	400	—		
A könyvtártól	800	—		
A növénytártól	500	—		
Az állattártól	1200	—	2900	—
Fennmaradó kölcsön 1903. végén			8144	19

A költségvetés megállapításával kapcsolatban a közgyűlés útasította az ig. választmányt, hogy jövőre normalis költségvetést terjeszsen elő.

Elhatározta azt is, hogy a jelen évre az építési aranyalap kamatait a régiségtárnak kívánja kiadatni s e felől felterjesztést intéz a közoktatásügyi m. k. ministerhez.

A választások során

16. ügyészszé közfelkiáltással megválasztott *dr. Menyhárt Gáspár*;

17. ellenőrré a visszalépett *dr. Farkas Gyula* helyébe *Kovács Ede* igazgatósági tag;

18. a szabály szerint kilépő választmányi tagok helyébe titkos szavazással *dr. Fabinyi Rudolf*, *dr. Farkas Lajos* (régí) és *dr. Gidófalvy István* és *dr. Tutsek Sándor* (új vál. tagok) az 1903—1905-iki évekre.

Melléletek.

Tisztelt Közgyűlés!

Az elmúlt 1902. évről szóló jelentésem két irányban fog tájékoztatni. Beszámolok 1. arról, hogy mint gyarapodtunk és mint dolgoztunk a mindennapi szükség és forgalom érdekében és 2. arról, hogy mit tettünk a múlt tapasztalásain okulva, a jövőendő biztosítására és arra, hogy a czímünkben megnevezett fogalomnak testet adjunk és azt tartalommal lássuk el.

A gyarapodás mérlegét a következő adatok tüntetik föl:

1902. évben vásárlás útján szereztünk . . .	461 köt.
„ „ köteles példányban bekebeleztünk	2586 „
„ „ ajándékba kaptunk	1907 „

és pedig, az utolsó tétel részletezéseül:

ajándékok	1265 mű, 1636 köt. ill. füz.
cserében a) a bölcs. stb. szakosztálytól	9 „ 44 „ „ „
b) az orv.term.-t. „	35 „ 222 „ „ „
c) alkalmi cserében	3 „ 5 „ „ „
	együtt 1907 füzet.

végző összegül az egész év gyarapodása 2985 mű, 4954 köt. ill., füzet

Pénzünk az idén is kevés volt, nem is nagyon vásárolhattunk. Javadalmamat még nyomja az 1901. évi kölcsön, melyet az idén is rendesen törlesztettem, mely után az 5°.₀-os kamatot az idén is fizettem. Javadalmam második fele és pedig a nagyobb fele, le van kötve a folytatásos és gyűjteményes művek beszerzésére, a szabadon maradó rész pedig oly kicsiny, hogy abból alig gondolhatok rendszeres vásárlásra, az anyagnak öntudatos kiegészítésére és a gyűjteménynek szükséges fejlesztésére. Ha mégis valamivel kedvezőbb az idej vásárlások mértéke, legalább adatai szerint, annak az az oka, hogy hirlapgyűjteményünk kiegészítésére alkalmas vásárt tudtam csapni, megvevén ama makulatura gyanánt kiselejtezett hirlapokat, a melyeket a Kaszinó eladott. Megvettem másod kézből és természetesen nem makulatura árban. Kénytelen voltam azonban elereszteni egy hosszú sorát a vételre felajánlott könyvtári daraboknak, mert pénzem nem volt. Ezt csak azért említem meg, nehogy esetleg szememre hányhassák, hogy nem volt érzékem a fölajánlott tárgyak becese iránt. Itt, a nyilvánosság előtt kell már előre megtennem azt a szomorú vallomást, hogy alapszabályszerű és intézményszerű köteleltségemet pénztelenség miatt nem teljesíthettem abban a mértékben, mint arra alkalmam volt, a mint azt szerettem

volna, a mint azt a könyvtár érdekében teljesítenem kellett volna. Nem tudom, megértik-e ily vallomásnak a keserűségét azok a felebarátaink, a kik bizalommal hozzák be eladóvá tett emléke- és kegyeleti tárgyaikat, a kik abban a jóhiszemben élnek, hogy hazafias kötelességet teljesítenek, a mikor ezt teszik, de azt tudom, hogy a mult tapasztalatai után korlátozott pénzügyi helyzetem miatt lemondóan kell őket tovább igazítanom. De én érzem, hogy ily vallomás ítélet magunk fölött, hogy ez egyben vallomás élheteretlenségünk felől s védekezem, noha megint csak nekem adott az idő igazat, igazat azért, a mit tavalyi jelentésemben elmondottam. „Idő a nagy mester! Ez egy generációt természet rendje szerint eltemet, mondja Kőlcsey — s a következőben eléri célját... A bölcs késő öregségében is elülteti a fát, noha hasznával maga nem élhet: de érti, miképen az rendes időre megnő s unokáját gyümölcsessel enyhíti“. Így teszen a bölcs s úgy teszen a szegény, a mint mi teszünk. Az idő, ha elfoly felettünk, ne ítélje el könyvtárunkat! A ki szegény gazda kenyerét eszi, sóttalanul eszi, a ki mostoha gyermek, annál jobban sírhatja az édes szülőjét.

A közművelődési intézetek, könyvtárak, múzeumok, minden nemzetnek és minden kulturának fényűzése, de egyben művelődési képességének és jövőndő nagyságának is mértéke. Ily intézmények anyagi ellátása a legnobilisabb és a leggyümölcsözőbb befektetés, mert, hogy az ideális eszményt és humanista hagyományt ne említsem, a közgyűjtemények forrásai a szellem munkájának, mely hol a reális világban, hol az erkölcsi életben alkot nagyot és szerez pénzt és dicsőséget a nemzetnek. De a mellett vagyoniilag is gyümölcsöző. A nagy intézetek gazdasági és fináncz értéke sokszor meglepő adatokkal igazolnak. És szabad-e felejtenuünk, hogy Dickens élete rajzában mindig különösen kiemelik, hogy szegény sorsban születve és élve, szellemi bontakozását a British Museum könyvtárának köszönhette?

Ezek messze czélok, szinte ábrándok a mi szegényes világú mécsünk mellett. De az már közelebbi és zsebünket illető tény, hogy gyűjteményeink piaczai a külföld és az idegen gyűjtők árverései. A mi annyit jelent, hogy a külföld e téren is kiaknázz benünket. Az elmúlt télen egy lipesei cég utazója járta sorban az ország könyvtárait, ez legalább őszinte volt és nyiltan dolgozott. De hány jó be nyitott sísakkal és tudjuk-e ellenőrizni a külföldi ágenseket?

Ezek az élelmes emberek olcsón veszik és viszik el tőlünk és tömegesen azt, a mit mi a katalogusokból drágán és egyenkint vásárlunk vissza. És ez azért van így, mert a közönség nem ismer minket, nem bízik vásárló és fizető képességünkben. Annak adja, a ki kész pénzzel fizet. Sőt annak, a ki oda viszi a pénzt és föl-

keresi, hogy vele üzletet köthessen. Így gurúl ki az érték és így folyik ki utána a pénz. Veszteségünk pedig kettős, mert a kifosztott múlt új emlékeket már nem termelhet, mert az üzleti nyereség idegen zsebbe vándorol. Szegényedik multunk és romlik jelenünk, mert ily tapasztalás után méltán hihetik rólunk, hogy nem értjük történelmi és művészi emlékeink becsét, vagy azt, hogy csakugyan szegények vagyunk.

Talán megkérdi valaki, miért hozom elő mindezeket? Bizonyára nem azért, mintha nagyon örvendetesnek találnám. Hanem elő hozom azért, hogy eszméltessek, mert nálunk ilyféle gondolatok költésére más alkalom nem igen kínálkozik, mert éreztetni akarom, hogy ma a könyvtártól s a rokon gyűjteményektől mást kell várni, minthogy vegetáljanak és végül, mert a múzeumi gondolatot senki más nem képviseli, mint maguk a gyűjtemények. Igen mindegy, hogy én mondom-e el, vagy más igazgató társam, a tény sem innen, sem onnan nézve nem fog változni.

Ez a tapasztalás szerencsére nem veszi el a közönség kedvét attól, hogy tehetsége szerint ne istápoljon bennünket. Adakozó kedve fokozódik, kivált mióta látja, hogy támaszkodhatik buzgóságunkra és érzi, hogy mi is szeretjük azt, a mi ő neki kedves, hogy tehát nem aktával, hanem szívvel intézzük el dolgait, ha mihozzánk fordul. És ha mi egyesület, szegények és fogékonytalank vagyunk, a mi jó közönségünk fogékony és gazdag. E vonások már az idén nagyobb mértékben gyümölcsöztek gyűjteményeink javára. A mellékelt kimutatásban hálás szívvel nyugtatom a könyvtár javára tett adományokat és köszönetem jeléül és nyilvános elismerésül egyenkint és adományaik feljegyzésével névszerint sorolom fel jöltevőinket. Fogadják együtt és egyenkint hálás köszönetünket most a beszámolóskor. Elaprózva az érzés mindig veszt erejéből, vajjon az összesített hála megnyerte-e azt az erőt, a mi veszendőbe ment volna, ha egyenkint sorolom fel adományosainkat?

A csere az idén is úgy folyt be, mint tavaly. Tavaly azt írtam, hogy a szakosztályok közül az egyik, t. i. a böles. stb. tudományi, a cserét a maga részéről elhanyagolta. Az idén azt írom: nem kultiválta eléggé intenzíven. És miért írom így? Mert a szakosztály csak a kifejezés ellen védekezett. Mert, ha a tény ellen akart volna védekezni, akkor egy év alatt 16 folyóiratnak 44 köteténél bizonyára többet küldött volna be.¹

¹ A b. ny. és tört. tud. szakosztály elnöksége már m. é. jun. 4-én az íg. választmányhoz a m. é. közgyűlésen emelt vádra beadott válaszában megfelel erre a most ismétlődő vádra, a következőkben:

„Szakosztályunk néhány évvel ezelőtt nyomatott felhívást küldött minden hazai tud. társulathoz és rokonezelű folyóirathoz és csereviszonyt aján-

Köteles példányaink sorsa még nem dőlt el ebben az évben. A kolozsvári és a marosvásárhelyi kir. főügyészségek területén gyűjtött sajtó példányokat annak idején és annak módja szerint megkaptuk és feldolgoztuk, de a budapesti anyagból, csak a hírlapoknak és folyóiratoknak egy részét dolgozhattuk fel, azt a melyikre az előzetes tárgyaláskor a könyvtár joga föltétlenül meg volt állapítva és jegyzékbe foglalva. A nagy tömeg még ma is érintetlen, mert a Minisztériumhoz benyújtott kérelmünk, hogy a könyvtár előválasztási jogát biztosítani méltóztassék, az év folyamán még nem nyert elintézését. Ily módon az 1898—1901. évek anyaga csupán őrizetbe van érvé.

Az egész múlt évi gyarapodás föl van dolgozva, a mi tekintve, hogy az egyetemi könyvtár évi gyarapodása 3641 mű 8190 kötet volt és az is fel van dolgozva, nagyon tiszteletre méltó eredmény. A két könyvtár évi gyarapodása tehát 6625 mű 13,144 köt., ill. füzet. Ezzel a gyarapodással az egyesített könyvtárak a hazai legnagyobb könyvtárak mértékével mérve, a nagy könyvtárak sorába állottak. Miután pedig az egyetemi könyvtár állománya pontosan, 35,280 mű 69,492 köt. ill. füz., a muzeum-egylet könyvtáráé a régi kimutatások alapján körülbelül 66,406 köt. ill. füz., a két könyvtár egyesített anyagából alkotott egyetemi és muzeumi könyvtár anyaga 135,898 köt. ill. füz.; oly szám tehát, a mely méltán kelt várakozást gyűjteményünk iránt.

Ez a nagy és egységesen kezelt könyvtár kinőtt már Erdély határából és a Királyhágót átlépve, magyar földre is kiterjeszti közművelődési hatását. Még oly vidékekre is, a melyek földrajzi fekvésüknél fogva a fővárosi nagy könyvtárak vonzó körébe esné-

lott fel. A melyik elfogadta, azzal csereviszonyba lépett, a melyik nem reflectalt, azt karhatalommal nem kényszeríthette.

A cserepéldányok egy része egyenesen a könyvtárba küldetik, más része ismertetés céljából az Erdélyi Muzeum szerkesztőségébe. Ezeket a szerkesztő az eddigi szokás szerint év végén összeszedi és beszorgáltatja. Hogy ezek hézagosak, annak oka az, mert ezek egy része is hibás címzés és postai kezelés következtében az Erdélyi Muzeum *szerkesztősége* helyett a *könyvtárba* küldetik, vagy másfelé téved, mint a hogy a könyvtárigazgató ismételen bontott fel tévedésből az E. M. E. elnökségének szóló s tévedésből hozzá vitt levelet is.

A második szakosztályt a könyvtárigazgató elismeréssel tünteti ki, hogy 92 külföldi és 30 hazai tud. társasággal áll összeköttetésben. A hazaiaknál a számarány nálunk sem kedvezőtlenebb; külföldi összeköttetéseket, mint ismételve megmondtuk, azért nem cultiválhatunk, mert folyóiratunk nem ad német, vagy francia nyelvű fordításokat*.

Azóta a m. év végén nyomatott felhívásokat küldött szét mindazon társulatokhoz és folyóiratokhoz, melyekkel csereviszonyban van, hogy kiadványaikat ezentúl egyenesen a könyvtárba küldjék. Módjában áll tehát a könyvtárnak a csereviszonyt ezután tetszése szerint cultiválni.

Szerk.

nek. Okát nem találok másban, mint abban, hogy meg vannak elégedve velünk, mert iparkodunk minden igényt a lehetőség szerint kielégíteni. Forgalmunk itt a városban is igen tekintélyes, a mennyiben olvasótermünk általában zsufolt és kölesönzésünk a leg-élénkebb, miről egyébként a II. sz. melléklet adatai tanuskodnak.

Itt emlékezem meg arról, hogy a kölesönzési forgalomban három esztendő óta tartó rendszeres munka után már körülbelül elérkeztem a normális állapotra. Pedig, mikor a könyvtár vezetését átvettem, harmincz esztendő óta nyilvántartott és be nem hajtott hátrálékokkal kellett megküzdennem. Három év óta egy tisztviselőm állandóan a kölesönzés hátrálékaival foglalkozik. Erre a munkára annál nagyobb szükség volt, mert a régi tömegtérítvények kezelhetlensége miatt a nyilvántartás szinte illuzórius volt.

Jelentésemnek második részében el fogom mondani röviden, a mi ez év alatt a könyvtár belső rendje körül történt.

A könyvtáraknak nem volt helyi katalógusok, vagy ellenőrző jegyzékük, úgy hogy akár egy jelentkező hiánnyal szemben, akár valami előre nem látott véletlenel szemben sem tudhattunk bizonyos dolgokat megállapítani, sőt még a rendes fölállítás alkalmával is örökös zavarban voltunk, mert a legutolsó számot illetőleg csak a számozást végző magán feljegyzéseire, vagy emlékező képességére voltunk utalva. E helyzet tarthatlanságát belátva, hamarosan a helyi katalógus felállításán dolgoztam és 1901. nyarán elvben, őszén tényleg megindult a katalógus munkája, melyre a Minisztérium 9562 kor. rendkívüli költséget engedélyezett. A munka oroszán része 1902. nyarán folyt le, addig előkészítettünk mindent, a nyáron elvégeztük a katalógus felállítását és a revíziót és az ősztől mostanáig folytatjuk a hiányok pótlását, végezzük a javításokat és átdolgozzuk, a mit a múltban hibásan vettek fel.

A könyvtárak czédula katalógusa ugyanis nem egységes elv alapján készült. Egy része a czéduláknak tárgyi katalógusul, egy része czímtárul készült és az utalók közül csak elvétve volt egy-egy régebbi az őt illető szignaturával ellátva, sőt az utalók készítését sem vették nagyon gondosan elő, mert egy névre több műnek egyesített utalását vezették rá, sőt igen sok utaló hiányzott is. E tapasztalások kényszerítettek, hogy az egész czédula katalógust átdolgoztassam és ez meg is történt a revízióval és a helyi katalógus felállításával egyetemben és egy időben.

A könyvtárak anyaga raktárszerűen volt egymásra halmozva, a nélkül, hogy akár az anyag belső természete szerint, akár a felállítás külső technikája szerint valami tagolása lett volna. Így egymás hátán állott hirlap és könyv, mert csupán a kéziratok és okleveles anyagot választották el annak előtte egymástól. A nyomtatványok közül a Régi Magyar Könyvtárnak csak az a része volt

kiválasztva és felállítva, a mely Szabó Károly I. kötetében van lajstromozva. A nyár folyamán tehát megindult az anyagnak csoportonként való elválasztása és felállítása. Önállóan és külön elhelyezést nyertek, a Régi Magyar Könyvtár,
 a Folyóiratok gyűjteménye,
 a Hírlap gyűjtemény

és végül egy kézi könyvtár, a melyben a legszükségesebb encyclopaediák, szótárak bibliographiai és könyvtártani segéd-munkák, életrajzi lexiconok és így tovább vannak egybegyűjtve, csoportonként felállítva. Külön választottuk a gyászjelentéseket és a proklamációkat, közéjük osztva azokat is, melyek a kéziratok között voltak és összesítettük ezeknek egész anyagát.

Ilyen módon a könyvtár keretei anyaguknak belső természete szerint lassan-lassan kialakulnak, máris önállósultak a következő csoportokban :

- I. Incunabulumok, az 1500-ig nyomtatott könyvek,
- II. RMK. az 1711-ig nyomtatott magyar irodalom,
- III. A folyóiratok,
- IV. A hírlapok,
- V. Gyászjelentések és proklamációk,

valamennyi a nyomtatványi osztályon belől. Külön kiemelendők és kiválasztandók még a nyomtatványok anyagából a) a térképek, b) az apró nyomtatványok, c) a díszművek, d) a metszetek, e) a nap-tárak, schematismusok és végül f) a ponyva irodalom termékei.

Mindezek együtt, mint a nyomtatványi osztály csoportjai eddig elválaszthatlanul állítottak fel, miáltal a gyűjtemény kiállítása, kezelése és fentartása egyformán bajos volt. Most, hogy a selectiója a múlt nyáron megindult, az I—V. csoport anyagát kiválogathattuk és önállóan föl is állíthattuk. És pedig a folyóiratokat és hírlapokat a régi torna-vívó helyiségben, az egyetemi épületben külön e célra víztelenített és betonba rakott terrazzóval burkolt helyiségben, helyeztük el és állítottuk fel, az Incunabulákat és a RMK anyagát az igazgató szobájában lévő új szekrényekbe helyezve gyűjtöttük össze. Megjegyzem, hogy ez utóbbi anyag felállításában szoros kronologiai rendet vettem a felállításra irányadóul és mellőztem azokat a kategoriákat, a melyek szerint Szabó Károly a maga munka csoportosította. Mert az tisztán technikai kategória, mely a munka készülése közben alakult ki, míg az időrendi felállítás és úgy, hogy mind a három részre kiterjedjen, megfelel a történeti fejlődésnek és a könyvészeti érdekek is.

A többi csoport kiválasztása és felállítása még a jövő feladata. De én hiszem, hogy arra is hamarosan rá fog kerülni a sor, hiszem pedig két okon : 1. mert a fejlődés nem tűr logikátlanságot, 2. mert a könyvtár helyzete ma egyenesen megköveteli, hogy a

kibontakozás munkája elé semmi akadályt ne állítsunk. Hiszem különösen azért, mert a vallás- és közoktatásügyi minisztérium az utóbbi években hálára méltó áldozatokat hozott a könyvtár érdekében. Az idej költségvetési előirányzatba pedig az önálló könyvtári épület emelésére szükséges összegnek I. részletét állította bele. Az új épület végleges otthona lesz könyvtárunknak, meg kell tehát szabadulnia minden ideiglenességtől és meg kell nyernie szerves fejlődése biztosítására rendszeres kereteit, szakszerű felállítását és gondozásának állandóságát, a mi mind csak a végleges berendezés által érhető el.

Itt eljutottam jelentésem végére, oda, a hol már csak köszönni valóm van. Abban, hogy a könyvtár kibontakozása ilyen eredményről számolhatok be, fő és legnagyobb része van munkatársaimnak a könyvtárak tisztviselőinek és szakmunkásainak, a kik Gazelli Árpád úrral élükön, ezt a nagy munkát végrehajtották és maguknak a könyvtár történetében maradandó érdemet biztosítottak. Ha szabad azt mondanom, ők a könyvtárnak a keresztaszülői. Mert munkájuk által és fáradságuk gyümölcseképpen a könyvtár eddigi raktárszerű jellegét elvesztvén, szerves és rendes gyűjteménnyé lett.

Köszönetet kell mondani a tud.-egyetem tekintetes Tanácsának, mely a könyvtár érdekét mindig szívében hordozta, szeretettel gondozta és szerencsésen képviselte. Hálánkat kell kifejeznünk a nagyméltóságú Minisztérium iránt, hogy a könyvtárak második megalapítását lehetővé tette azzal, hogy a kibontakozás és szervezkedés keresztül hajtására szükséges munkaköltségeit engedélyezni kegyes volt.

Az elmondottak után, azt hiszem, a t. Közgyűlés felment attól a vádtól, hogy drága idejét hosszabban foglaltam le. Azonban az év története gazdag volt jelentőség teljes eseményekben, most már mondhatom: eredményekben is, melyekről be kellett számolnom. Mert az év munkája a könyvtár életére a második alapítás jellegével bír. Nem elég összehalmazni egy heterogén elemekből álló gyűjteményt, hanem azt szervesen kell fölfogni és szervesen kell fölláttani. Sőt még azzal sem szabad megelégedni, hogy a mai eredményekkel dicsekedhetünk, hanem dolgozni kell tovább és mindig előre tekinteni, nem azért, hogy az utánunk jövő nemzedék ítéletét elkerülhessük, hanem azért, hogy a jól végzett munka örömét nyugodt lélekkel várhassuk.

Kérem a t. Közgyűlést, hogy jelentésemet örvendetes tudomásul venni és az egyetem tek. Tanácsának, valamint a nagyméltóságú Miniszter úrnak a közgyűlésből köszönő iratot intézni szíves legyen.

Kolozsvárt, 1903. május hó 20-án.

Erdélyi Pál,
igazgató.

Az Erdélyi Múzeum-Egylet könyvtárának az 1902. év folyamán könyveket ajándékoztak:

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterium	1	mű, 4 rész.
„ „ „ földművelésügyi miniszterium	5	„ 7 „
„ „ „ kereskedelemügyi „	1	„ 1 „
„ „ „ belügyminiszterium	1	„ 2 „
Orsz. képviselőház	1	„ 16 „
Múzeumok és könyvtárak Orsz. Tanácsa	3	„ 3 „
„ „ „ Főfelügyelősége	1	„ 1 „
Magyar Tud. Akadémia	12	„ 16 „
Smithsonian Institution dr. Körösy útján	1	„ 4 „
A kolozsvári m. kir. Ferenc József tud.-Egyetemen	—	„ 5 „
A budapesti tud.-egyetem könyvtára	—	„ 1 „
A m. kir. földtani intézet	2	„ 3 „
Ornithologiai központ	—	„ 1 „
Szilágyvármegye alispáni hivatala	—	„ 2 „
Kalocsai r. kath. érsekség	—	„ 1 „
Székely Nemzeti Múzeum	—	„ 1 „
Borsod-Miskolczi Közműv. és Múzeum-egyesület	—	„ 1 „
Tolnamegyei Gazdasági-Egyesület	—	„ 4 „
Iparművészeti-Társulat	—	„ 2 „
Verein v. vaterländ. Geschichte	1	„ 2 „
Kolozsvári Zeneconservatorium	1	„ 1 „
Kolozsvári kereskedelmi- és Iparkamara	30	„ 57 „
Kolozsvári Állatvédő-Egyesület	1	„ 1 „
Soproni Gyorsírókör	1	„ 3 „
Bárdy Gabi album szerk.	1	„ 1 „
Aquila szerk.	—	„ 1 „
Állatok védelme kiadóhivatala	—	„ 1 „
Bolond Istók kiadóhivatala	—	„ — „
Budapesti Gyorsíró kiadóhivatala	—	„ 1 „
Család és Iskola „	—	„ 1 „
Csiki Gazda „	1	„ 1 „
Ellenzék szerk.	—	„ 1 „
E. M. K. E. kiadóhiv.	—	„ 3 „
Foia Scolasticá „	—	„ 1 „
Gyógyászat „	—	„ 1 „
Gyógyszerési Hetilap kiadóhivatala	—	„ 1 „
Gyorsírászati Lapok „	—	„ 1 „
Háztartás „	—	„ 1 „
Keresztény Magvető „	—	„ 1 „
Kis Tükör „	—	„ 1 „
Könyvtári Szemle „	1	„ 1 „
Landwirtschaftliche Blätter „	—	„ 1 „
Magyar Polgár szerk. „	—	„ 1 „
Maros-Torda „	—	„ 1 „
Orsz. Középisk. Tanáregyesületi Közlöny kiadóhivatala	—	„ 1 „
Sárospataki Lapok kiadóhivatala	—	„ — „
Siebenb. Deutsch. Tagblatt „	—	„ — „
Székely Nemzet „	—	„ — „
Tanügyi Tanácskozó „	—	„ — „
Transilvania „	—	„ — „
Unitárius Közlöny „	—	„ — „

Amerikai magyarok dr. Márki Sándor útján	—	mű, 1 rész.
Dr. Abt Antalné	—	2 „ 2 „
Adorján János (Kolozsvár)	2	2 „ 2 „
Ajtai K. Albert (K. Papp Miklós gyűjteménye) 60 mű, 166 rész.	170	170
drb. apró nyomtatvány		
Gr. Apponyi Sándor (Lengyel, Tolna vm.)	—	mű, 1 rész.
Dr. Békésy Károly	3	3 „ 3 „
Biás István (M.-Vásárhely)	16	21 „ 21 „
Bihar Jenő (Budapest)	1	1 „ 1 „
Borosnyay Pál	2	2 „ 2 „
Buday Zádorné, Buday Emma (Tisza-Ujlak)	8	8 „ 8 „
Dr. Czecz Dénes	1	1 „ 1 „
Czerny Antal (Kolozsvár)	3	4 „ 4 „
Dezső Béla	1	1 „ 1 „
Dr. Dirner Gusztáv	—	1 „ 1 „
Divald Kornél	1	1 „ 1 „
Dr. Erdélyi Pál	—	4 „ 4 „
Friedmann Elek (Kolozsvár)	2	2 „ 2 „
Gassner J. M. (Besztercze)	1	1 „ 1 „
Dr. Gyalui Farkas	3	4 „ 4 „
Hermann Ottó	1	1 „ 1 „
Huszár György	1	1 „ 1 „
Ifj. Issekutz Gergely (Kolozsvár)	1	1 „ 1 „
Dr. Kalecsinszky Sándor (Budapest)	2	2 „ 2 „
Dr. Kardos Samu (Debreczen)	1	2 „ 2 „
Kelemen Lajos	3	4 „ 4 „
Kis Ernő	1	1 „ 1 „
Kocsi Géza (Gyalu)	1	1 „ 1 „
Koncz József (M.-Vásárhely)	1	1 „ 1 „
Kún Béla (Kolozsvár)	1	1 „ 1 „
Lampel Róbert (Budapest)	1	1 „ 1 „
Dr. K. Lippich Elek	1	1 „ 1 „
Makray László (a Torma Zsófia-féle hagyatékából)	160	231 „ 231 „
Mantsu Hareti (Uzon)	2	3 „ 3 „
Dr. Márki Sándor	1	4 „ 4 „
Matócsi János (Kolozsvár)	6	6 „ 6 „
Moesz Gusztáv (Brassó)	1	1 „ 1 „
Dr. Moldován Gergely	1	7 „ 7 „
Niederlein Gusztávo (Philadelphia).	1	1 „ 1 „
Nuszbeck Sándor	1	1 „ 1 „
Dr. Orient Gyula	2	2 „ 2 „
Papp István (Brassó)	1	1 „ 1 „
Péterfi Zsigmond (Kolozsvár)	1	64 „ 64 „
Dr. Posta Béla	1	1 „ 1 „
Dr. Richter Aladár	2	2 „ 2 „
Rubin Samu (Kolozsvár)	1	1 „ 1 „
Russel Károly	—	1 „ 1 „
Schlandt Henrik (Brassó)	1	1 „ 1 „
Szász Ferencz (Kolozsvár)	1	2 „ 2 „
Szénási József	1	1 „ 1 „
Sennovitz Adolf (Budapest)	1	1 „ 1 „
Dr. Szentkirályi Gyuláné	547	547 „ 547 „
Sztojka János	1	1 „ 1 „
Sztripszky Hyador (Kolozsvár)	12	15 „ 15 „
Takáts Endre (Kolozsvár)	4	4 „ 4 „
Dr. Temesváry Rezső (Budapest)	2	3 „ 3 „

Dr. Szádeczky Béla	1 mű, 1 rész
Nagy Gábor (Gerend) }	317 drb.
Pál Bálint " }	
Ismeretlen ajándék	12 mű, 13 rész.

Összesen : . . . 1265 mű, 1636 rész.

Vétel	461
Ajándék	1907
Köt. péld.	2586
<u>2985 mű</u>	<u>4954 kötetben és füzetben</u>

Ajándék	1265 mű,	1636 rész.
Csere: a) böles. szakoszt. r.	9	44
b) math. " r.	35	222
c) alkalmilag	3	5
	<u>1312 mű,</u>	<u>1907 rész.</u>

A kolozsvári m. kir. Tudomány-Egyetem és Erdélyi Múzeum-Egyelet könyvtárának használata az 1902. évben.

Hónap	Házi használatra kivett művek		Az olvasóteremben használt művek	
	Hány mű	Hány darab	Hány mű	Hány darab
Januárus	241	390	1034	1304
Februárus	286	405	1961	2165
Márczius	338	421	1482	1676
Április	334	402	1088	1398
Május	467	563	1103	1364
Junius	513	629	673	1067
Julius	142	207	} Revisio miatt az olvasó terem zárva volt	
Augusztus	125	181		
Szeptember	319	408		
Október	347	429	1888	2158
November	325	413	1200	1496
Deczember	314	439	763	978
Összesen: . . .	3751	4878	11192	13606

II. Jelentés az érem- és régiségtárról.

Tisztelt Közgyűlés!

Az érem- és régiségtár 1902. évi gyarapodása számbeli kifejezést nyer azon táblázatos kimutatásokban, amelyeket rendes szokásunkhoz híven ez évben is jelentésünkhöz csatolunk és amelyekből kitűnik, hogy az éremtár 1601 drb. éremmel és 2 drb. papírpénzzel gyarapodott, még pedig: ajándék útján 225 drb.-bal, vétel útján 1376 drb.-bal. E gyarapodásból 18 drb. esik a római, 863 drb. esik a magyar, 28 drb. az erdélyi, 674 drb. a külföldi és 18 drb. az emlékérmekre.

Ezen gyarapodás megítélésénél méltóztassék figyelembe venni, hogy olyan érmet, amely intézetünknel már megvan, még ajándékba sem fogadunk el, mert a duplumok számának emelése egy nagy országos intézménynek feladata nem lehet, amiből következik, hogy a fent kitüntetett számok csupa olyan érmek megszerzéséről tanúszkodnak, amelyek eddig intézetünkben nem voltak meg. Így fogván fel a dolgot, nyugodtan mondhatjuk, hogy az éremtári gyarapodás tekintetében intézetünk számottevő évet fejezett be. Csak tájékoztatóul említem, hogy éremtári szerzeményeink között ezidén olyan érmek is szerepelnek, amelyek eleddig teljesen ismeretlen változatok, s ilyenformán nemcsak azért emelik gyűjteményünk becsét, mert ott eddigi hiányt pótolnak, de azért is, mert az érmészeti tudományt új adatokkal gyarapítják. Annál örvendetesebb e jelenség, mert e nemű szerzeményeink épen a magyar érmészet körébe vágnak.

Az éremtár életéből egyébként más örvendetes dolgot is jelenthetek. Ismeretes a t. közgyűlés előtt azon, éremtárunk fejlődését gátló körülmény, hogy törzsgyűjteményünk nélküli a rendszeres lajstromozást; hogy tehát nem vagyunk abban a helyzetben, hogy tudjuk, mennyi és milyen becsű érmekkel rendelkezünk; nem tudjuk azt, mennyi duplumunk van s így nem szabadulhatunk a fölösleges tehertől, nem tudjuk rendszeres átnézetben összeállítani azt, ami minden egyes csoportra nézve a pótlendő hiányt képezi, azért minden érem-vásárlásnál hetekbe kerül annak konstatálása, hogy a piacra került érem-darabokra van-e gyűjteményünknek szüksége, vagy nincs; végül mindezekből folyólag egyrészt nem ápolhatjuk a csereviszonyt, másrészt nem állíthatjuk a gyűjteményt a szakbéli kutatás rendelkezésére.

Ezen valóban szegényletes állapot megszüntetésére megtörtént az első lépés, amennyiben a nm. m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterium rendelkezésünkre bocsátott olyan összegeket, amelyekből 11 drb. érem-szekrényt és egy drb. duplum-szekrényt készíthettünk, úgy, hogy ma 47.362 érem elhelyezésére rendelkezünk

helylyel, ami, tekintettel arra, hogy gyűjteményünk ma körülbelül a 33 ezer körül jár, lehetségessé teszi annak szakszerű elhelyezését, s egyúttal körülbelül 5 évre újabb szerzeményeink elhelyezéséről is gondoskodva van; de jelenti azt is, hogy megvan a lehetősége duplumaink szétválasztásának is.

Ez a dolognak örvendetes oldala, a mely mögött azonban szomorú háttér is lappang. Érem-gyűjteményünk szakszerű lajstromozása két embernek legkevesebb három évi munkáját jelenti, de csak abban az esetben, ha a beérkező újabb leletek feldolgozása őket ezen munkájukban fel nem tartja. Intézetünkben jelenleg egyedül az első gyakornok foglalkozhatik numismaticával, mert a második gyakornok mellé rendelt assistens a régiségtár munkáját sem győzik annyira, hogy az első gyakornoknak is számtalanszor abba kell hagynia éremtári működését és a régiség-gyűjteményben kell segédkeznie.

Ilyen viszonyok közt nem is ígérhetem, hogy az éremtár végleges rendezését akármelyikünk is megéri, s épen azért a nm. m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszteriumhoz, a melynek jóakaró istápolását intézetünk állandóan érzi, sőt csakis azért tud existálni, mert különben már régen tönkrement volna, — mondom — a magas miniszteriumhoz fordultam, hogy az éremtár rendezése végett két tudományos segédmunkás felvételét engedélyezze. Fájdalom, ezt a magas miniszterium fedezet hiányában nem tehette meg.

Éremtárunk országos jellegének természetéből folyik, hogy az ország területén előforduló és a nm. m. kir. pénzügyminiszteriumhoz beérkező leletek kiválogatásának jogában részesítettünk. Ennek daczára ebben a kedvezményben ez ideig nem részesültünk. Felterjesztéssel fordultam tehát a nm. m. kir. pénzügyminiszter úrhoz, s felterjesztésem tartalmát audientíán is kifejtettem ő nagyméltósága előtt. Kérésünk kegyes meghallgatásra talált; ő nagyméltósága elrendelte, hogy ezentúl minden ilyen érem-lelet kiválogatásra intézetünknek is megküldessék.

Ez a rendelet kiszámíthatatlan forrása lesz éremtárunk gyarapodásának, mert a leletekből gyűlik a legbecsesebb anyag és még hozzá olcsón is, mert az ily módon kiválogatott drbok a tiszta fém-értékben mennek át gyűjteményünk tulajdonába. E rendelkezés nem remélt perspectivákat nyit, de olyan munkatömeget is jelent, a mely mélységes aggodalommal tölt el akkor, ha fent vázolt személyzeti viszonyainkra gondolok.

Régiségtárunk gyarapodása 698 drb.-ot tesz ki, a melyből 214 drb. ajándékból, 484 drb. vételből származik. E gyarapodás kiterjed egyiptomi, őskori, római, népvándorlaskori, ipartörténeti, fegyvertári, vegyes, kegyeleti és építészeti csoportjainkra.

Egyesületünk választmányában kifejezést nyert azon óhajítás,

hogy a táruk igazgatói jelentéseiket rövidebbre fogják. Méltóztassék ennek tulajdonítani, ha szerzeményeink egyes csoportjainak jellemzésétől ezúttal eltekintek. Annál könnyebben tehetem ezt, mert érem- és régiségárunk f. hó 29-én úgyis kilép eddigi elzárkozottságából és az egyetemi évzáró ünnepélylyel kapcsolatosan át fog adatni a nagy közönség használatára. Ilyenformán egyesületünk minden egyes tagjának módjában lesz megismerkedni régiségári gyarapodásaink természetével.

Mindazonáltal nem mulaszthatom el, hogy egy pár lényegesebb dologról be ne számoljak. Az első, a mit ki akarok emelni az a körülmény, hogy régiségárunk bármi szűkös viszonyok közt volt, a rendszeres ásatások rendezését ez idén sem mulasztotta el. Ennek köszönhetjük az ördögös-füzesi aeneolythikus telep pontos megvizsgálását, s az onnan származott nagyszámú és jól megfigyelt régiségeket. Ennek köszönhetjük azt is, hogy a halstatti ízlésű piski-i temető végleges föltárását befejezhattük.

Régiségárunk országos jellegét igyekeztünk érvényre juttatni abban is, hogy az Erdélyben előkerült leletekre nézve régiségárunk érdekei megóvassanak. Ez irányú törekvéseink megvalósításánál nagyméltóságú dr. Hegedűs Sándor úr volt kegyes önzetlen támogatásával intézetünknek segélyére sietni, de ezen kívül a nagym. vallás- és közoktatásügyi miniszterium, nemkülönben a nagym. m. kir. pénzügyminiszterium is, a legőszintébb jóakarattal voltak intézetünk irányában. Ezen törekvéseink sikerét képezi a zalathnai Fortuna-szentély egyházi felszereléséből származó 6 drb bronz-edény és két drb felírtas fogadalmi oltárnak intézetünk részére állami letétképen történt átengedése és azon miniszteri rendelet kibocsátása, a melynek értelmében intézetünk ezentúl szabadabban fog mozoghatni az erdélyrészi kincstári területeken előfordult régiségek megszerzése terén. Nem mulasztottuk el, hogy ezen fontos jótéteményekért úgy írásban, mint személyesen is, kifejezést adjunk az intézet őszinte hálájának, de ezt most is kötelességünknek tarjuk kifejezni. Nevezetes előre-lépést tettünk az erdélyrészi ötvösség emlékeinek begyűjtése tekintetében is.

Többször hangsúlyoztam azt a szomorú állapotot, hogy az Erdélyi Országos Múzeum régiségára épen abban a legszegényebb, a miben múltunk leggazdagabb volt. Az ötvösség eleddig a kis művészeteknek az az ága, a melyről tudjuk, hogy abban Erdély már a XIV. sz.-tól kezdve sajátosat és művészi termelt. Kolozsvári Márton és György, a kiknek híre az egész Európát bejárta, s a kik a prágai Szent-György szobrot sok más nevezetes emlékekkel egyetemben megalkották, — ötvösök voltak. Az ő nevük nem az egyetlen abban a fényes sorozatban, a mely az erdélyi ötvösség fényes múltjáról beszél, s az ő munkájuk nem az egyetlen, a mely

e fényes múltnak kiváló emléke. Az erdélyi ötvösség szoros összeköttetésben van a Nyugattal egyrészt, a Kelettel másrészt, olyan sajátos műgyakorlatot is teremtett meg az erdélyi zománcban, a melyről mindenha híres lesz ennek az országrésznek politikailag már eltűnt neve és az Erdélyi Országos Múzeumban 1902-ig nem volt az erdélyi zománcznak egyetlen példája sem. Ma már van; és hogy van, azt első sorban annak a fenkölt gondolkodásnak és minden kicsinyességtől ment hazafias emelkedettségnek köszönhetjük, a mely a szt.-ferenczrendi atyák jelenlegi tartományi főnökének főt. László Polykárpnak lelkét olyan szépen jellemzi.

Főt. László Polykárpnak megértette azt, hogy a rendnek dicsőséges múltját akkor örökíti meg igazán, ha azt, a mi e múltból még fennmaradt, olyan helyen helyezi el, a hol annak fennmaradása egyrészt biztosítja van és a hol a másrészt a nyilvános szemlélet által állandóan bűzdít, tanít, lelkesít és rokonszenvenvett kelt maga a rend iránt is. Meg volt győződve, hogy ezzel szolgálatot tesz első sorban egyházának, másrészt a hazai kulturának; annál is inkább, mert ezt oly módon tehette, hogy egyházának és rendjének minden komoly érdekét a lehető legscrupulosisabb módon megővta. A főtisztelendő tart. főnök úr u. i. beleegyezését adta ahhoz, hogy a mikházai szent-ferencz-rendi zárda két kelyhe a hozzátartozó paténákkal együtt érem- és régiségtárunknak oly módon engedtessek át, hogy ezekért cserébe az intézet két u. o. súlyú és anyagú stilszerűen, csúcsíves ízlésben kivitt kelyhet adjon és ezenkívül a rend számára 100 koronát fizessen. Ennek köszönhetjük, hogy ma a mikházai zárda két kelyhe, a melyek közül az egyik 1612-ben, a másik 1686-ban consecraltatott érem- és régiségtárunk tulajdonát képezi.

Ezen kelyhek közül az, a melyet 1612-ben consecraltak, nemcsak hogy rendkívül előkelő forma, a melyen még a csúcsíves ízlés hagyományai is érvényesülnek, de kuppájának kosarán három olyan lap foglal helyet, a melyet a híres erdélyi sodrony-zománcz díszít. A másik kehely tiszta renaissance-ízlésben tartott, s ezen ízlésnek szintén előkelő és erdélyi alkotása.

Ime tehát László Polykárpnak úr hazafias lelke megtalálta azt a formát, a mely lehetségesé tenné minden egyháznak, hogy az, a mi a dicső múlt emlékeiből a századok viharai, az emberek kapzsisága és a számos más szerencsétlenség daczára megmaradt, — s ez még mindig elég — teljesíthesse a hazai kultúra fölvirágztatására azokat a szolgálatokat, a melyeknek megtételéért azt a magyarak istene megtartotta.

Mert ebben a formában csakugyan minden egyház megteheti azt a nélkül, hogy érdekei a legesekélyebb csorbát is szenvednék. Főtisztelendő László Polykárpnak úr ezen kezdeményezése nem szo-

rúl dicséretre! a hazafias tett dicséri önmagát és intézetünk mindig őszintén fogja érezni a hálát, a mely neki ezen szép tettéért feltétlenül kijár. Annak az óhajtásának pedig, hogy az átengedett kelyhek mindörökre a mikházai rendház nevét viseljék, kész örömmel fogunk eleget tenni.

Hosszasabban időztem e tárgynál, mint jelentésem keretei kívánják, de sokkal rövidebben, semmint azt magának a ténynek elsőrangú fontossága megérdemelte; mert csakugyan az Erdélyi Országos Múzeum érem- és régiségtárának életében nem volt még olyan fényes szakasz, mint a minő az a szakasz lenne, a melyben főtiszt. László Polykárp úr hazafias példája lelkes követőkre találna. A főtisztelendő tart. főnök úr pedig meg fogja engedni, hogy krisztusi alázatosságát és az igaz férfit jellemző szerénységét a fentiekben próbára tettem, mert ismerni fogja annak a tapasztalati ténynek igazságát, hogy a példa nevel.

Említettem fent, hogy intézetünk e hó 29-én megnyílik a nagyközönség számára, s ehhez csak azt óhajtom hozzátenni, hogy a közönség számára elkészítettük négy nyomtatott ívnyi terjedelemben az osztály katalógusát is; hiszem, hogy ez a tény erősebbre fűzendi a kapcsolatot az érem- és régiségtár és a nagyközönség között, s remélem, hogy ezen kapcsolat következménye, az intézet bőségesebb gyarapodása sem fog elmaradni.

Magunk részéről megtettük mindazt, a mi a mi kötelességünk volt, megtettük annyira, a mennyire azt képességeink megengedték. Az érem- és régiségtár hatalmas lépésekkel halad előre; hogy mi lesz a sorsa, azt csak a Mindenható tudja. Annyi azonban bizonyos, hogy a mi most következik, az lehet fényes virágzás, de lehet szomorú visszaesés is, mert ha a megszorított igényekkel szemben tárgyi dotáczióink nem emelkedik, állandó segédzeméllyel el nem láttatunk, a stagnálás és visszaesés el nem fog maradni. Én bizom, hogy jogos igényeink meghallgatásra fognak találni, mert ha ez a bizalom nem éltetne, akkor már rég kétségbe kellett volna esnem; ezzel a bizalommal zárom jelentésemet, a melylyel maradtam a tisztelt közgyűlésnek

Kolozsvár, 1903. május 21.

alázatos szolgája

DR. PÓSTA BÉLA,
egyet. ny. tanár, igazgató.

A Kovács Sámuel-féle balladapályázatról.

A Kovács Sámuel-féle balladapályázatra a kitűzött határidőig 13 pályamű érkezvén, az E. M. E. a pályaművek bírálatára felkérte *Éjszaki* Károly, dr. *Csengeri* János és dr. *Versényi* György urakat a pályaművek megbírálására.

A bíráló-bizottság beadván jelentését, ennek alapján az E. M. E. ig. válaszmánya f. é. jun. 10-én tartott ülésén foglalkozott az ügygyel és azt a határozatot hozta, hogy tekintettel arra, miszerint a pályaművek egyik sem éri el az irodalmi színvonal mértékét: a pályadíj ki nem adható s a 2000 korona évi kamata a tőkéhez csatoltatik.

A bírálati jelentés lényege a következő:

Beérkezett 13 pályamű, u. m.: 1. *Zrinyi Ilona*. (Jelige nélkül.) 2. *Zrinyi Ilona*. Jeligeje: Győzzön a jobb. 3. *Edekón*. (Jelige nélkül.) 4. *Dölyfös Bánffy Dénes*. Jeligeje: Historia est magistra vitae. 5. *Eger vára*. (Jelige nélkül.) 6. *Múlt és jelen*. (Jelige nélkül.) 7. *Dénesért Dezső*. Jeligeje: Nem ver Isten bottal. 8. *Dózsa György*. Jeligeje: Ninka. 9. *Báthori Erzsébet*. Jeligeje: Holdfogyatkozás. 10. *Bonelló*. Jeligeje: Libertas. 11. *Battyhányné*. Jeligeje: Előre! 12. *Bánffy Dénes*. Jeligeje: Lássák az urak ő kegyelmek, a mint Teleki uramnak teczik. (Cserei.) 13. *Az első győzelem*. Jeligeje: Minden költészetben van igazság.

A pályázati hirdetés balladát, vagy avval rokon magyar történelmi tárgyú kisebb költői elbeszélést kívánt. Így a 13. számú mű, a mely kötetlen alakú, novella, nem felelvén meg a feltételeknek, tekintetbe nem vehető. Nem sajnálkozva mondjuk, mert ez sem köszörülne ki a csorbát.

Ez a pályázat ugyanis megdöbbsentően síralmas. Az 1., 2., 3., 5., 6. sz. művek írójának halvány sejtelve sincs az írás mesteriségéről. Jó formán analphabéták. Az 1. és 2. sz. *egy* „költő” zöngeménye. A második csak átdolgozott, *javított* alakja az *első*nek. A szerző kíséző sorai „szép és gyönyörű legendának” vallja s útastítja a titkárt, hogy hová küldje a pályadíjat. Ez a *jobbik* is hallatlan badarság. Tartalma, hogy Zrinyi Ilona a „virágok mezején” Nikomédiában búslakodik, vágyódik vissza hazájába. És „saját hintóján, saját lovaival indult Munkács várába”, a hová a fogságából szabadult Rákóczi is megérkezett, de

„Jött Carafa Antal tábornok és lövetett a várra,
Zrinyi Ilona és húsz rokona forró szürköt öntött Carafára
És sok kuruczára (!) s vagy három ezer ordítva megdöglött;
Carafa meggondolta a dolgot és többet nem lőtt”.

Aztán lett nagy áldomás, Czinka Panna szép dalt énekelt és húzta a „nótát“, a nép énekelte, hogy

„Hazádnak rendületlenül
Légy híve óh magyar“

Majd így versel tovább:

„Adja Isten — mondja Rákóczi — boldogok legyünk
És legyen majd egy gyönyörű gyermekünk!
A nagymama elfogja ringatni
És czuezliból örömmel szoptatni.
Jaj, de nagy baj történt a nagymamával
Elalszik szépen, nyugodtan és meghal“.

Aztán „elvitték nagymama koporsóját Rodostóba“ és ott eltemették a „galaitti szent Benő templom kriptába tették“.

Ehhez nem kell bővebb commentar!

Ennek ikertestvérei a szintén *egy* szívből fakadt 5. és 6. számú versek. Avval a különbséggel, hogy az előbbi érzéket tanúsít a rímelés iránt s rettenetes ortografiával ugyan, de értelmesen elmondja az egri híres diadalt. Az utóbbi pedig nem is elbeszélő (sit venia verbo!) költemény, hanem olyan lyrai valami.

Ezekhez igen hasonló a 3. számú. Krónikás modorban eldúolt historia, ilyenféle rímeléssel:

Jó Edekón vitéz Konstantinápolyba
Oresztosz bajnoknak hű társaságába
Attilla hún király fontos üzenetét
Theodosiushoz, császárhoz elvitték.

Vagy:

Konstantinápolynak császári udvara,
Pompa, fénytől ragyog; s fényes lakomára
Az ország nagyjai mind egybegyűltenek,
Tiszteletére a hún leventéknek.

A többiről mintha látszanék, hogy olyan emberek irták, a kik iskolába járnak, vagy legalább iskolába is járhattak. De *kis* gimnasisták fiókönképzőkörének színvonalát egyik sem haladja meg. A 7. számú Kisfaludy Sándor regéinek modorában zengicsél. A 9. számú Bánffy Dénes esetét valami művészkedő formában akarja előadni s naivsága, gyakorlatlansága annál inkább szembeötlik. A 8. számú valamely történeti kis kézikönyv Dózsa Györgyre vonatkozó cikkelyének rímbeszedése s házi dolgozatul, vers gyakorlatnak elég jó is volna. Méltó párja a 9. számú Báthori Erzsébet síri nyugalalmát zavaró „ballada“. Társul vele a 10. és 11. számú. Ilyen a 12. számú is, a melynek szerzője különben nagyjában elég ügyesen rímmel, de aztán helyel közzel így fújja:

Te vagy első az országban
 Fejedelmünk után :
 Erdély minden táján
 Jószágod akárhány.

Vagy :

De a jóban telhetetlen,
 Mind magasabbra lát :
 A császár udvarát
 Követei járják :
 Német haddal fejedelem
 Akar lenni, mondják.

Vagy :

Nem oszlik szét nehéz felhő
 Bánffy, Béldi gondja.
 A gyanú zord fája
 Leveleit hajtja.

A bírálók azt vallják, hogy a pályadíjak nem arra valók, hogy ki ne adják, de hogy jutalmul, ösztökélésül szolgáljanak. Avval a szándékkal fogtak a beérkezett művek előlvasásához, hogy ha valamelyik (hirlapi nyelven szólva) a közölhetés mértékét megüti, a pályadíj kiadását javasolják. De ezt javasolni a legjobb akarattal sem bírják.

A választmány hozzájárult a bírálók véleményéhez és a jeligés levélkéket elégette.

A pályázat újra ki fog tüzetni.

Új könyvek.

Az „**Egyetemes Irodalomtörténet**“ első kötete nem rég hagyta el a sajtót és lepte meg kellemesen az irodalom barátait külső díszének választékos formája, tartalmának kiváló becses volta, érdekessége és illusztrációinak gazdagsága által. Első terméke ez annak a nagyszabású vállalatnak, melyet *Heinrich* Gusztáv szerkesztésében, a vallás- és közoktatási m. k. minister támogatásával, a Franklin-Társulat indított meg abból a czélből, hogy a világirodalom ismeretével gazdagítsa a magyar művelt közönséget. Az egész föld kultur-népeinek irodalmát fogja ismertetni e hatalmas munka, melynek most megjelent első kötete az ókori keleti népeket és a görög irodalmat a legrégebb időtől a jelenkorig öleli fel. A második kötet a római irodalmat s a római állam romjain keletkezett román népek irodalmát, a harmadik a germán nemzetekét, a negyedik a szláv és az ural-altáji népeket, az ötödik saját nemzeti irodalmunkat fogja tárgyalni. A munkák írói legkiválóbb szakembereink, az illusztrációk hiteles eredeti műtárgyak, képek stb. reproduk-

czioi. A szerkesztő (Heinrich Gusztáv) előszavában önérzettel hangsúlyozza, hogy a nagy gonddal előkészített munka „tudományos érték és fényes kiállítás tekintetében messze túlhaladja a külföldön eddig megjelent hasonló tárgyú vállalatokat.“ Ezt az előttünk fekvő első kötet igazolja is. Ennek tartalma I. *Keleti népek*, ú. m.: India, *Fiók* Károlytól; Khina és Japán, írta *Kühnert* Ferencz és *Fiók* Károly; Egyiptom, *Mahler* Edétől; Babylon-Assyria, ugyanattól; Héberék, írta *Neumann* Ede; Avarok, *Goldzieher* Ignácztól; Perzsia, *Kégl* Sándortól; Örmények, *Patrukány* Lukácstól. — II. *Hellének*: Ó-kor, írta *Hegedüs* István, *Latkóczy* Mihály és *Hegedüs* István; Középkor, írta *Pecz* Vilmos; Újkor, írta *Pecz* Vilmos.

A munkatársak ismert neve garancia arra, hogy a lehető legjobban igyekeztek a szép feladatnak megfelelni, melyhez a szerkesztő buzgólkodása s a kiadó és pártfogó áldozatkészsége járulván, páratlan díszmunkával gazdagították a magyar irodalmat.

Szigetvár története jelent meg nem rég negyedrétt formában, szép nyomással, merített papiroson, díszesen illusztrálva. „*Biedermann* Rezső báró megbízásából és nagylelkűségéből írta *Németh* Béla“ s nyomatta a pécsi irodalmi és könyvnyomdai részvénytársaság (391 és XXV. l.) A czimlapon arany-dombornyomásban a szigetvári hősök emléke: a támadó oroszlán ékeskedik. A könyvet Baranyamegye egyik nagybirtokosa: *Biedermann* Rezső báró íratta *Németh* Bélával, ő is adta ki pazar díszszel kiállítva. Olyan hazafias cselekedet ez, a mely dicséretre nem szorúl: a tett maga-magát dicséri. „*Szigetvár története*“ huszonhét nagy nyolczadrét íven, ötvennégy fejezetben a legrégebb őskortól a most folyó 1903. év elejéig terjed. A könyv bár csak egy kis városnak idézi vissza múltját, de a hely, a hol *Zrinyi* Miklós dicső társaival mártírhalált halt a hazáért s a felölelt nagy idő s a tágas keret módot ad a gazdag és változatos tartalomra. Az első fejezet arról tájékoztat, hogy *Szigetvár* a római hódítás óta mindig lakott hely volt, sőt a kőkorban élő embernek is találták a nyomát. A honfoglalás után az *Árpádok* alatt a mai *Szigetvár* helyén monostor állott, valóságos szigeten, a melynek *Lázár-sziget* volt a neve s a premontrei barátok lakták. A szigeti monostor a turóczi prépostságnak volt filiájeja, a melyet IV. Béla alapított 1262-ben, tehát ebben az időtájban támadhatott a szigeti monostor is. A premontreiek valószínűen már a XV. század folyamán biztosabb helyre költöztek, mert attól kezdve, a török hatalom terjeszkedése miatt, *Szigetvár* erősség jelleget ölt s falai között királyi őrség út állandó tanyát. A legrégebb birtokos-család, a melyről tudunk, s a melynek a mocsarak között elterülő, tán szegénysége miatt *Lázárnak* keresztelt sziget volt a birtoka, birtokáról *Szigethinek* írta magát s a kisebb nemesség osztályába tartozott. Magának a városnak legrégebb nyomára a XV. század elején akadunk. A község egy keskeny, keletről-nyugatra huzódó nyelven alakult meg s 1408 táján már mint *oppidum*, mezőváros és erőd szerepelt. *Zrinyi* Miklós korában, tehát a XVI. század derekán, a mikor *Sziget* végvár volt a török ellen és szakadatlanul ellenséggel nézett farkasszemet, három része volt *Szigetnek*: a vár, az ó- s az új város.

A középkorban Sziget elég sűrűn cserélte birtokosait. A Hunyadiak korában a hatalmas Garai család birtoka. A Garai Jób kezéből ismét egy hatalmas, történeti szerepet játszó család, az enyingi Törökök kezére került. Szigetvárat Garai Jóbtól csere útján Török Ambrus szerezte meg. Ez a Török Ambrus nagyapja Török Bálintnak, a kinek udvarában Tinódi Sebestyén némely énekét szerezte, a kinek az oldalán vitézséget tanult s a kit Szelejmán Buda alól Sztambulba, a héttoronyba hurezolt örökös fogságra. 1543 nyarán a török elfoglalván Péceset, Sziget Ferdinánd király kezére került és zsoldos helyőrséget kapott. Első kapitánya, mint végvárnak, mint a korona birtokának Szegedi György, a kit 1550-ben Tahy Ferencz váltott föl. Ez kétszeres sógorságban állott Zrinyi Miklóssal, Anna nevű huga Zrinyi Miklós János nevű bájának volt a felesége; maga meg Zrinyi-leányt vett feleségül, a kinek a keresztnéve (mint Rákóczi Ferencz anyjának) Ilona volt s a kivel, a mint máig meglevő siremléke mondja: közös sírban pihen, Alsó-Subiczán. Szigetvár kapitányai ezekben a viharos, válságos időkben sűrűn változnak. Dersfi Farkast Kerecsényi László, őt Horváth Márk váltotta föl a kapitányságban. Időközben a rozoga palánkot kitatarozták, meg is bővítették. Horváthnak Stancsics volt a családi neve, de elmagyarosodván, Horváthnak hívatta magát. A szigeti kapitányságot valószínűleg Zrinyi Miklós pártfogásának köszönhette, a kiről azt írja, hogy neki mindig jó gyámola volt. A szigetvári nagy tragédia előtt tíz esztendővel, Horváth Márk parancsnoksága alatt, Ali pasa hadserege ostromolta Szigetet, a melyet Horváth Márk szedett-vetett zsoldosnéppel vitézül megvédelmezett. Ő 1561 novemberéig viselte tisztét, a mikor Zrinyi Miklós jött helyébe, hogy ötödfélév múltán falai alatt megállítsa a világhódító török császárt s hogy falai közé, mert a várat nem tarthatta meg, eltemetkezzék.

Zrinyi Miklós szigeti kapitánysága a legterjedelmesebb része *Németh Béla* monografiájának, körülbelől egyharmada a vaskos kötetnek. Részletes életrajzot ír. Foglalkozik a Zrinyiek eredetével, Zrinyi Miklós kalandos ifjúságával. Részletessé a biografia akkor lesz, a midőn Zrinyi Miklós elvállalta a szigeti kapitányságot. Ezekben az években Zrinyit több csapás érte; meghalt első felesége, s meghalt léghőbb barátja, Nádasdi Tamás nádor. Második felesége a cseh Rosenberg Éva lett, a kit kis gyermekkel hagyott özvegyen; de olyan jó s főként az udvarnál hatalmas barátja, a minő volt Nádasdi Tamás, többé nem tehetett szert. A mellett beteges volt, s az udvari tanácsossal, a melynek tagja volt, nem értett egyet, mert az a béke föntartásán kardoskodott, ő meg háborút akart bármi áron. Királyával sem állott valami jó lábon. Miksa király zokon vette Zrinyitől, hogy magyar királynak jobban szerette volna öcsését, a katonásabb Ferdinándot, Welser Filippinának, az augsburgi kalmár-leánynak az urát. E miatt szakadatlan volt surlódása a koronával. A király gyanús szemmel nézte Zrinyit, kicsinyes vizsgálatokkal zaklatta, majdnem kémekeket tartott körében. A kamarával is, a mely a zsoldot nem fizette, sok kellemetlensége volt. Megszámoltatták abban a hiszemben, hogy rajtafogják a közvagyon hűtelen kezelésén, holott tudták, hogy

nem ő a koronának, de a korona tartozik neki. Még Ferdinándnak adott Zrinyi Miklós nagyobb kölcsönt, a melyet nem fizettek vissza; a melyet úgy akartak törleszteni, hogy esetleg becsületétől és vagyonától fosztják meg. Szulejmán utolsó hadjárata nem érte váratlanul az országot; tudták, hogy még egyszer megpróbálja Bécs meghódítását; tudták, hogy Szigetváron kell fölfogni az első csapást; tudták, hogy Zrinyi Miklós nem fog meghátrálni a veszedelem elől s mégis hagyták, hogy rohanjon a halálba. A királyi hadsereg, hogy védje Béceset, Győr tájékán tétlenül állott, a míg Zrinyi Miklós és társai fölládozták magukat. Németh Béla hét-nyolcz fejezetben, igen részletesen, hiteles források alapján, több helyt plasztikusan és drámai elevenséggel beszéli el a páratlan tusa lefolyását.

Zrinyi halála után Szigetvár átalakult török erősséggé. Szokoli Mohamed, a nagyvezér, olyan buzgalommal látott a munkához, hogy három hét multán a romhalmazban már lakni lehetett. Zrinyi palotáját Iszkender bég foglalta el, a ki előbb Siklósnak volt parancsnoka. Száz évnél tovább bégek parancsoltak Szigetváron; és janicsárok őrködtek a bástya-fokokon s a palánkokon. Buda fölszabadítása után csak hét esztendőre, 1689-ben kapitulált az utolsó szigeti bég. Erősségnek azonban a XVIII. század derekáig megmaradt Zrinyi Miklós hajdani vára; volt szerepe a Rákóczi-forradalomban is s Jeszenszky János volt utolsó parancsnoka. II. József alatt aztán a vár is magánkézre került; eladták Festetics Lajosnak, a szigeti uradalom urának. Ezzel vége szakadt Sziget történelmi szerepének. Átalakult vidéki kisvárossá. Az újabb fejlődés rajzát is adja *Németh Béla*, kinek könyvét jól megválogatott s szépen sikerült képek díszítik. *Szigetvár története* igazi nyeresége monografia irodalmunknak, s méltó elismerés illeti mind fróját, mind a kiadó meczénást, a ki a nagybecsű könyvet könyvtáraknak s intézeteknek ingyen küldette szét, ezáltal is növelvén hazafias áldozatkészségének érdemeit.

Brassó város története forrásaiból (Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó) a IV-ik kötetet adta ki Brassó városa (1903. nagy 8-adrét 647 l.), melynek kiváló érdekességet és az eddigi kötetek felett nagyobb jelentőséget az kölcsönöz, hogy ebben krónikák és olyan történelmi följegyzések foglaltatnak a XVI—XVIII. évszázad keretéből, melyek nemcsak Brassó város, hanem sok tekintetben az ország történetére is nagybecsű följegyzéseket tartalmaznak. Bővebb ismertetést és méltatást érdemel.

Zrinyi és Machiavelli cz. a. *Kőrösi* Sándor nagybecsű tanulmányt írt, melynek főczélja kimutatni, hogy Zrinyi Miklósról és az ő műveire mennyi befolyása volt Machiavellinek, a modern történetírás és államtudomány mesterének és műveinek. E végből vizsgálat alá veszi mind Machiavellinek, mind Zrinyinek 1. a politikára és hadtudományra vonatkozó eszméit, 2. műveinek tartalmát, 3. előadásuk módszerét és formai sajátosságait. Végeredményül megállapítja, hogy Zrinyi ismerte és felhasználta Machiavelli műveit és eszméit, de azért Zrinyi minden tekintetben önálló, eredeti tehetség s munkái maradandó becsűek. (Külön nyomat az „Irodalomtört. Közlemények” 1902. évfolyamából, Bp. 1902. 121 l.)

Bruckenthal Sámuel életéről egy kis füzet jelent meg Nagyszébenben (Samuel von Bruckenthal. Zwei Vorträge gehalten von M. Csáki und Fr. Teutsch 1903. 53 l.). Két felolvasás van benne, melyet Csáki Mihály a nagyszébeni Bruckenthal-múzeum igazgatója és Teutsch Frigyes nagygeszéri ev. lelkész tartottak N.-Szebenben, Brukenenthal halálának 200-adik évfordulója alkalmából. A Csáki munkája népszerű előadás volt, melyet a szebeni városházán márcz. 29-én tartott, a Teutsché inkább jellemrajz, melyet a nagyszébeni templomban mondott el Brukenenthal halála napján, ápr. 9-én. Mindkettőt ugyanaz a szellem hatja át: a kegyelet és hála érzete a szászok legnagyobb fia (der grösste Mann unseres Volkes) iránt, a ki tüneményes pályát futott meg Mária Terézia uralkodása alatt, egész a gubernatorságig, legfőbb védelmezője volt a szászok jogainak, nagy vagyont szerzett magának, örökösévé a család kihalása esetére (a mi bekövetkezett) a nagyszébeni ev. egyházközséget tette, gazdag könyvtárát, régiség- és képtárát pedig a nagyszébeni gymnasiumnak nyilvános muzeumúl hagyományozta. Brukenenthal közéleti nagyobbszabású szereplése akkor kezdődik, midőn 1762-ben erdélyi kanczellárrá neveztetett ki s Bucow generalissal az erdélyi határőrség szervezésével bízott meg. 1777-ben lett gubernatorrá s tíz évig állott az erdélyi főkormányzók élén, míg nem József császár 1787. elején állásától elmozdította. Brukenenthal tagadhatatlanul kiváló tehetségű ember volt s nem csupán Mária Terézia kegyence; de azt hisszük, Csáki túlbecsüli jelentőségét, midőn azt hiszi, hogy Mária Terézia az „összbirodalom“ (1) élére akarta állítani, de ő nem akart megválni az erdélyi kormányzóságtól, mely állásában az ő szeretett szász népének inkább szolgálhatott. Brukenthal jelentőségét akkor ismerjük meg igaz mivoltában, ha az egykorú feljegyzéseket pro et contra kellőleg mérlegeljük. Ezek között *Halmágyi* István még kiadatlan naplója (mely Brukenhallal bőven foglalkozik) igen érdekes adatokat tartalmaz a szászok méltó büszkesége élet- és jellemrajzához.

1000 francia-magyar példabeszéd (rokonjelentésűek) sorozatát gyűjtötte össze Koós Ferencz kir. tanácsos, ny. tanfelügyelő és adta ki párhuzamosan, francia és magyar szöveggel, főkép a francziául tanuló magyar ifjúságnak kívánván azzal szolgálatot tenni. Jellemzően tanúsítja e hosszú sorozat, hogy mennyire egyeznek a különböző nemzetek példabeszédei. (Itt említjük fel, mily hasznos dolog volna, ha valaki a régi már használatból kiment magyar példabeszédeket is összegyűjtené; mennyi életbölcesség nyilvánul azokban. Báthory István egyetlen levelében olvastam pl. ezeket: 1. nem szed az török császár más kosárjába eperjet; 2. nem az ebek áll az kövér ló halála; 3. köss kicsiny keszeget horogra, hogy nagyobb halat fogjál vele.) — Koós példabeszédei ára 60 fillér (Brassó, 1903. 93 l.).

Magyar-lengyel érintkezés a XIV. században. Pór Antal történelmi tanulmányaiból egy újabb közérdekű füzet szól arról az élénk érintkezésről és szoros összeköttetésről, mely Magyar és Lengyelország között a XIV. század folyamán fennállott. A Nagy Lajos magyar és lengyel király szazada, kinek anyja is lengyel királyleány volt s kinek leánya is lengyel

királyné lett, a legérdekesebb a két szomszéd ország egymással való viszonya történetének hosszú láncolatában s Pór Antal érdemes munkát végzett, midőn ezt az összeköttetést behatóbb tanulmány tárgyává tette. (Munkája különben lenyomat a „Századok“ 1903. évfolyamából, Bp. 38 l.).

Kurucvilág czím alatt *Thaly Kálmán* a kurucvilág nagynevű bűvára és legalaposabb ismerője a Rákóczi-szabadságharc kétszázados évfordulója alkalmából összegyűjtötte régi költeményeit, s azokat az *Athenaeum* egy csinos kis kötetben kiadta. (Kis 8-adrét 168 l.) Ezek a versek híven visszatükrözik annak a hősi és regényes kornak érzés- és gondolat-világát. Thaly annyira beélte magát a kurucz költészet szellemébe és modorába, hogy a költeményeknek nemcsak szelleme, de külalakja és stylusa is a régi kurucz versekre emlékeztet. Látszik, hogy a kurucz költészet hangulata átment Thalynek lelkébe s a kurucvilág szelleme annyira hatalmába kerítette, hogy versei őszinte érzésnek, mély hangulatoknak megnyilvánulása. Már akkor is nagy hatást tettek, mikor egyenkint jelentek meg — és ez a hatás ma, mikor a szétszórtan megjelent versek egy kötetbe gyűjtvék össze — reméljük, hogy még inkább növekedni fog. A csinos kötet ára 2 korona. A tiszta jövedelmet a Kassán felállítandó Rákóczi-szobor alapjának gyarapítására ajánlotta fel a kiváló író és a kiadó egyaránt.

Kolozsvár városáról, annak múltjáról, jelenéről, műemlékeiről, régi és jelenlegi iparáról, kereskedelméről, közéletének legjellemzőbb nyilvánulásairól, *Békésy Károly* igen érdekes kis könyvet írt és adott ki (61 lap), mely dióhéjban szép képet nyújt a régi Kolozsvárról. Szébb tanulmány eddigelé nem jelent meg városunkról. Megérdemelne, hogy a városi tanács szélesebb körben terjessze; többet ér az ephemer értékű alkalmi beszédeknel, jegyzőkönyveknél, mert maradandó emlékekről szól s szébben méltatja városunkat, mint az alkalmi felbuzdulások.

A világtörténelem főbb adatai cz. a dr. *Hazslinszky* Dezső rozsnyói főgymn. tanár összeállította és kiadta az egyetemes történelem legfőbb adatainak időrendi sorozatát. A gymnasiumi, reáliskolai és polgári iskolai tanulóknak segédtankönyvül szánta, úgy gondolkozván, hogy erre azoknak a történelem tanulása közben nagy szükségük van az áttekintés és memorizálás megkönnyítése céljából. Az eseményeket időrendileg adja, tekintet nélkül a különböző népekre. Kezdi az ó-koron Kr. e. az 5000 évvel s folytatja a legújabb korig. Első adata Kr. e. 5000. a szumirekről és akkádokról, ez ősrégi turáni népről szól, kik a legrégebb eddig ismert kulturának megalapítói Babiloniában. „Őshazájuk — úgymond — a középpázsiai fensík; gyökszavaik feltűnően megegyeznek főképp a török és magyar nyelv gyökével; nyelvtanuk a turáni nyelvek sajátosságait tünteti fel. Utolsó adata 1903. tavaszáról a macedoniai forrongásról s arról szól, hogy „az ellenzék obstrukciója (a hadi létszám emelése miatt) Magyarországon késlelteti a *tisztviselők fizetésrendezésének* nagyfontosságú törvényjavaslatát.“ (Ez — reméljük — az új kiadásban már nem lesz benne s a történelem lapjain sem marad megörökítve.) Ára 1 korona.

A magyar helyesírás legújabb történet rendezése alkalmából *Kőrösi Sándor* összeállította az iskolai és akadémiai helyesírás közt levő eltérések sorozatát, az iskolai helyesírás begyakorlására szolgáló feladatokkal és mindkét helyesírás szójegyzékével, iskolai és magánhasználatra. (Bpest, 1903. 61. l. Lampel (Wodianer F.) kiadása, ára 60 fillér.) Minden esetre sajnálatos dolog, hogy a magyar helyesírás ingadozása, többfélesége és különbözőségei mellett ilyen magyarázó könyvekre is szükség van; de ha már egyszer szükség van — jó hogy van ilyen tájékoztató és összehasonlító könyveske. Egységes helyesírás! jöjjön el a te országod, mert addig a magyar helyesírás csak *pium desiderium* marad.

II. Rákóczi Ferencz emlékezete cz. a. megjelent dr. *Márki Sándor* emlékbeszéde, melyet Rákóczi szabadságharcza kezdetének kétszázadik évfordulóján Kolozsvár sz. kir. város törvényhatósági bizottsága f. é. május 24-én tartott rk. díszközgyűlésén elmondott. (Kv. 1903. 20 l.).

„Jogakadémiák és jogi-vizsgálatok“. E cím alatt dr. *Horváth Ödön* kir. tanácsos, az eperjesi jogakadémia dékánja, két nagyobb tanulmányát tette közé a jogakadémiáról és a jogi-vizsgálatokról. A jogi-irodalom terén rég ismert nevű szerzőnek ez a műve lenyomata azoknak a nagy szakértelemmel és gondossággal szerkesztett tanulmányoknak, melyeket e tárgyra vonatkozólag a *Jogi Lexikon* IV. kötete közölt s melyekben — tömör és szabatos előadásban — minden számottevő adatot feldolgozva találunk, mely a czímbeli kérdésekre vonatkozik. A mű értékét nem kis mértékben fokozza az, hogy az éppen napjainkban jelent meg, mikor a jogi-vizsgálatok reformjának nagy és nehéz kérdése állandóan szönyegen van. A mű a Pallas iródművei és nyomdái részv.-társ. kiadásában jelent meg a *Kösch Árpád* könyvnyomdájában — *Eperjesen* — 2 koronáért kapható.

Teleki Mihály (1634—1690.), Erdély nagy államférfiának élet- és jellemrajzát megírta és e napokban adta ki dr. *Balló István* főgymn. tanár (Csik-Szeredán, 1903. 250 l.). Balló Istvánnak (ki egyetemünkről néhány évvel ezelőtt került ki az élet-iskolájába) nem első munkája ez s komoly tanulmányának szép eredménye, mely szélesebb körökben érdemel figyelmet és érdeklődést. Bővebb ismertetésre méltó, most csak jelezzük megjelenését.

A képzelem paedagogiai és didaktikai jelentősége és nevelése felől *Molnár Sándor* kir. gymn. tanár neveléstudományi értekezést adott ki (Miskolcson, 1902. 27 l.), a mely a fantázia jelentőségét tárgyalja a nevelés terén. A képzelem fajairól, eszközeiről (játékok, mesék, regék, elbeszélések, képeskönyvek, a történelem, irodalom és költészet) érdekesen és tanulságosan emelkedik a nevelés szempontjából.

Wund jelentősége a filozófiában cz. a. *Rácz* Lajos sárospataki tanár értekezést írt s adott ki különnyomatként a M. Filoz. Társaság Közleményeiből (Bpest, 1903. 28 l.), mely Wundt érdemeit méltatja a hírneves bölcész 70-ik születésnapjának megünneplése alkalmából.

A haszonbér elengedéséről (remissio mercedis) jogtudományi értekezést írt és adott ki *Kiss Géza* ügyvédjelölt, a kolozsvári egyetem egyik leg-

újabbán felavatott, kitűnő képzettségű jogdoctora. Munkája különnyomatként jelent meg a Magyar Kodifikáció-ból. (Bpest, 1903. 34 l.)

* **Harcz a magyarságért!** Az Alldeutsch szövetség cz. a. *Hangay* Oktáv keresk. akad. tanár nagybecsű munkája feltárja azt az alattomban és nyíltan működő nemzetiségi törekvést, melyet a németországi All-deutscher Verband a magyarországi németek (főképp az erdélyi szászok) között és érdekében folytat. (Kv. 1903. 157 l.). Nagyszerű munka.

Az örmény kereszt (Crux Armena) cz. a. *Merza* Gyula tagtársunk érdekes kis füzetet adott ki, mely az örmény templomokban használt keresztzek formáit és jellegét ismerteti (Kv. 1903. 16 l.).

Az „**Olcso Könyvtár**“ legutolsó füzetei ismét tanuságot tesznek arról a gondról, melylyel *Gyulai Pál*, a szerkesztő, változatossá igyekszik tenni ennek a gyűjteményes vállalatnak a tartalmát. — *Ossian énekeit* (1275/80. szám) az eredeti gael mértékben fordította le *Fábián Gábor* s a versek elé *Heinrich Gusztáv* terjedelmes bevezetést írt. Ez a becses tanulmány lelkiismeres, kritikai összefoglalása mind annak, a mit a „Kelta bárd“ énekeiről irtak 1760 óta, a mikor a skót Macpherson Jakab először kiadta Finnghal király vak fiának a dalait. Maga a Fábián Gábor fordítása nemcsak a legteljesebb és leghívebb, hanem egyúttal a legjobb magyar fordítás is és már azért is nagy nyeresége irodalmunknak, mert az Ossian ősrégi költészete évtizedekre új irányt adott az európai izlésnek és költészetnek. — A következő kettős számban (1281/82.) *Sophokles „Philoktetes”*-ét közli *Gyulai Csiky Gergely* fordításában: s ez a két név egymás mellett fölment bennünket a kis füzet becsének az emlegetésétől. Mert Csiky, a ki maga is kitűnő verselő és jeles drámaíró volt, igazán klasszikus művészettel fordította le a tragédia átyjának ezt a remek alkotását. — Közel félszáz esztendő *Gyulai Pál* novellája, a „*Glück-Szerencse úr*“, mely 1856-ban jelent meg először (most 1283/84. szám), de ma is ép oly üde és kedves, mint ötven esztendő előtt volt. — *Regőczy Exner Győző* költői elbeszélése, a „*Réka Gyásza*“ (1285/86. szám) a Nadasdy-díjat nyerte az Akadémia 1901. évi pályázatán. Úgyes verselőnek érdemes munkája, mely a *Ravennai csata* néven ismert mondát dolgozza föl költői elbeszélésnek, de sok tekintetben eredeti fölfogással és nagy költői önállósággal. — Egész kis kötetet tesz a „*XII. Károly története*“, melyet *Voltaire* írt és *Pruzsinszky Pál* fordított magyarra (1287/93. szám.) Voltaire négy évig dolgozott a svéd király viszontagságokkal teljes életének történetén és nem kímélt fáradságot, hogy lehetőleg hű és tiszta képét adhassa a nagyfontosságú mozgalmaknak. Nem csoda hát, ha a kritikusok a francia történeti irodalom egyik legtekélyesebb munkájaként dicsérik ezt a könyvet. A magyar fordításról csak azt jegyezzük meg, hogy minden tekintetben méltó a francia eredetihez, melynek klasszikus szépségei és tömör méltóságos nyelve magyarul is a legteljesebb mértékben érvényesülnek. — Az „**Olcso Könyvtár**“-t a *Franklin-Társulat* adja ki; egy-egy szám ára 20 fillér.

Doktoratusi értekezések. Az egyetemi életnek sajátos irodalma, a doktori értekezések egyik folytonosan csörgedező forrását teszik nemzeti irodalmunknak. Tudva levő, hogy a bölcsészeti doktori cím és rang elérésének egyik feltétele, hogy a jelölt választott szaktudománya főtárgyából irodalmi színvonalon álló értekezést írjon, a melynek nyomtatásban is meg kell jelennie. (Más doktorátusnál ez nem kívántatik s e tekintetben a bölcsészeti doktori cím m. e. magasabb: irodalmi minősítést is involval). A most múlt tanév végén a következő doktori értekezések jelentek meg:

VII. Gergely egyházpolitikai viszonyaj és reformtörekvései; írta *Barna Leander*, k. r. főgymn. tanár. (Bpest, 1903. 475 l.)

Brandenburgi Katalin fejedelemasszony; írta *Novák Róza* (Kolozsvár, 1903. 114 l.)

Ferenczy Teréz élete és költeményei; írta *Halmi Piroska*, (Bpest, 1903. 159 l.)

Petróczy Katalin Szidonia élete és munkái 1664—1708; írta *Antalfy Endre*. (Bpest, 1903. 122 l.)

Toldy Ferencz. Irodalomtörténeti tanulmány; írta *Kunfi Zsigmond*. (Bpest, 1903. 36. különnyomat az *Irodalom tört.* Közleményekből.)

Az Apostol. Irodalmi tanulmány Petőfi költeményéhez; írta *Gopcsa Endre*. (Kolozsvár, 1902. 133 l.)

Czuczor Gergely pályája; írta *György Zsigmond*. (Kolozsvár, 1903. 73 lap.)

Magyarország viszonya a német császársághoz a XI. évszázadban; írta *Kepp Frigyes Gusztáv*. (Nagyszében, 1903. 74 l.)

Vass Gereben; írta *Barabás Ábel*. (Bpest, 1903. 219 l.)

Major Péter élete és működése. Tanulmány a román irodalom-történet köréből; írta *Pteancu Sándor* főgymn. tanár (Nagyvárad, 1903. 92 l.)

Cyrano de Bergerac; írta *Szabó Károly* (különnyomat az „Egyet. Phil. Közönyből, Bpest, 1903. 40 l.)

Az alsóbbrendű lélek problémája; írta *Borbély Zoltán*. (Kolozsvár, 1903. 35 l.)

A görög templom ormfala; írta *Kliment Jenő*. (Kolozsvár, 1903. 74 l.)

Az Erdélyi Múzeum-Egylet Névkönyve megjelent egy kis füzetben (Kv. 30 l.) s tartalmazza I. az igazgató választmány, II. tiszteletbeli tagok, III. levelező tagok, IV. igazgató tagok, V. alapító tagok, VI. részvényes tagok, végül a szakosztályok, u. m. I. böcelet, nyelv- és történettudományi szakosztály, s II. orvos-természettudományi szakosztály tagjainak névsorát. Mellékletül jelen füzetünkhöz van csatolva.